

Методика навчання української мови в початковій школі

Т.М. Котик

Навчально-методичний
посібник для студентів
дистанційної форми
навчання спеціальності
«Початкова освіта»
Івано-Франківськ., 2015

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА»**

Педагогічний інститут
Кафедра філології та методики початкової освіти

Котик Тетяна Миколаївна

**МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПОЧАТКОВІЙ
ШКОЛІ**

Навчально-методичний посібник для студентів дистанційної форми
навчання спеціальності «Початкова освіта»

Івано-Франківськ, 2015

УДК 373.3.091.3:811 (477)(075)
ББК 74.586.4я73

*Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Педагогічного інституту
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника»»
(протокол №2 від 20 жовтня 2015р.)*

Рецензенти:

О.Д. Барабаш, проректор з наукової роботи, кандидат педагогічних наук
(Івано-Франківський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

Л.І.Березовська, доцент, кандидат педагогічних наук (Прикарпатський
національний університет імені Василя Стефаника)

Котик Т.М.

Методика навчання української мови в початковій школі :

Навчально-методичний посібник для студентів дистанційної форми
навчання спеціальності «Початкова освіта» / Тетяна Миколаївна Котик. -
Івано-Франківськ, 2015. – 295с.

Посібник містить навчально-методичний матеріал з усіх розділів «Методики навчання української мови в початковій школі»: тексти лекцій для опрацювання, завдання для самостійного опрацювання навчальної програми курсу, запитання та тести для самоконтролю знань, а також методичні рекомендації для опрацювання навчального матеріалу. Призначено для опрацювання студентами денної індивідуальної, заочної та дистанційної форм навчання спеціальності «Початкова освіта».

ЗМІСТ

ПЕРЕДНЄ СЛОВО	10
Мета та завдання навчальної дисципліни «Методика навчання української мови в початковій школі»	12
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ . МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ГРАМОТИ	14
Навчальна програма	
Самостійна робота для опрацювання ЗМ 1	
Теми лекційних занять	
Лекція № 1. Теоретико-методологічні засади побудови курсу Методика навчання української мови	21
1. Методика навчання української мови як галузь лінгводидактичної науки.	
2. Предмет, завдання і структура методики навчання української мови в молодших класах як навчальної дисципліни.	
3. Специфіка змісту шкільного предмета «Рідна мова» у початкових класах. Чинні підручники для початкової школи.	
4. Зв'язок методики з іншими науками. Наукові засади побудови курсу методики навчання української мови в молодших класах.	
5. Основні методи дослідження лінгводидактичної дійсності.	
6. Внесок визначних лінгводидактів у розвиток науки. Джерела вивчення курсу методики навчання української мови в молодших класах.	
Завдання до самостійного опрацювання теми	
Питання для самоконтролю	

Лекція № 2. Наукові засади методики навчання грамоти	54
1. Поняття грамоти, її значення в навчанні дітей	
2. Психофізіологічні особливості молодших школярів	
3. Лінгвістичні основи методики навчання грамоти молодших школярів.	
4. Принципи побудови шкільних підручників з навчання грамоти.	
Завдання до самостійного опрацювання теми	
Питання для самоконтролю	
Теми практичних занять	
Самостійна робота для опрацювання практичної частини ЗМ 1	
Практичне заняття № 1. Тема 2-3. Наукові засади методики навчання грамоти. Добукварний період навчання грамоти в початкових класах	73
Програмові вимоги до заліку за матеріалами ЗМ 1	74
Тести для самоперевірки за матеріалами ЗМ1	76
Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів	83
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2 . МЕТОДИКА РОЗВИТКУ УСНОГО ТА ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ	84
Навчальна програма	
Самостійна робота до теоретико-практичної частини ЗМ 2	
Теми лекційних занять	88
Лекція № 1. Теоретико-методичні основи розвитку зв'язного мовлення молодших школярів	
1. Психолого-лінгвістичні основи методики розвитку	

зв'язного мовлення учнів.

2. Структура й зміст програми з розвитку мовленнєвих умінь, формування культури мовлення й етики мовного спілкування учнів 1-4 класів.
3. Основні напрями роботи з розвитку мовлення учнів на вимовному, лексичному, синтаксичному рівнях.
4. Методи та прийоми навчання зв'язних висловлювань молодших школярів.

Завдання до самостійного опрацювання теми

Питання для самоконтролю

Лекція № 2. Робота над переказами в системі розвитку зв'язного мовлення учнів 113

1. Основні уміння з розвитку зв'язного мовлення, якими повинні оволодіти молодші школярі
2. Місце переказів у системі роботи з розвитку зв'язного мовлення. Вимоги до навчальних переказів.
3. Види переказів. Підготовка до написання переказу.
4. Методика проведення детального, вибіркового, стислого переказів.

Завдання до самостійного опрацювання теми

Питання для самоконтролю

Лекція № 3. Методика роботи над учнівськими творами в початковій школі 123

1. Місце творів у системі роботи з розвитку зв'язного мовлення. Вимоги до них.
2. Класифікація учнівських творів. Основні етапи роботи над учнівським твором.
3. Особливості підготовчої роботи до складання творів різних видів.
4. Критерії й норми оцінювання учнівських переказів й творів.

Завдання до самостійного опрацювання теми

Питання для самоконтролю

Лекція № 4. Методика роботи над образними словами й виразами в діалогічному та монологічному мовленні учнів 137

1. Ознайомлення школярів з прямим і переносним значенням слова, багатозначними словами, найпоширенішими омонімами.
2. Синоніми, антоніми, методика їх опрацювання на уроках рідної мови.
3. Методика опрацювання фразеологічних одиниць з молодшими школярами.
4. Види вправ з лексики і методика їх проведення
5. Розвиток діалогічного мовлення школярів

Завдання до самостійного опрацювання теми

Питання для самоконтролю

Теми практичних занять

Програмові вимоги до заліку за матеріалами ЗМ 2 149

Тести для самоперевірки за матеріалами ЗМ 2 150

Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів 152

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3. МЕТОДИКА КЛАСНОГО ТА ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ 153

Навчальна програма

Самостійна робота для опрацювання ЗМ 3

Теми лекційних занять

Лекція № 1. Зміст предмета “Літературне читання” та його методична реалізація на уроках у 2-4 класах 159

1. Історичні передумови започаткування літературної освіти в початковій школі.....
2. Літературне читання як навчальний предмет. Сутність і змістові лінії літературної освіти
3. Коло читання. Принципи визначення змісту читання

4. Літературний розвиток учнів на уроках читання
5. Мовленнєвий розвиток учнів на уроках читання
6. Розвиток творчої діяльності учнів на основі прочитаного

Завдання до самостійного опрацювання теми

Питання для самоконтролю

Лекція № 2. Дидактична структура уроків читання

173

Уроки класного читання

1. Мета уроків “ Читання ” в початкових класах
2. Класифікація уроків читання в початкових класах
3. Дидактична структура уроку ознайомлення з новим твором
4. Робота з текстом
5. Уроки узагальнення вивченого матеріалу
6. Нестандартні уроки читання

Завдання до самостійного опрацювання теми

Питання для самоконтролю

Лекція № 3. Методика формування навичок якісного читання

186

1. Якісне читання, його характеристика. Способи, види і форми учнівського читання
2. Свідоме читання. Словникова робота на уроках читання. Смісловий і структурний аналізи твору
3. Правильне читання. Прийоми вироблення правильного читання
4. Швидке читання. Формування навичок швидкого читання
5. Виразне читання. Система роботи для його формування

Завдання до самостійного опрацювання теми

Питання для самоконтролю

Теми практичних занять

Самостійна робота для опрацювання практичної частини ЗМЗ

Практичне заняття № 1. Тема 13. Методична реалізація змістових ліній на уроках літературного читання	197
Програмові вимоги до заліку	198
Тести для самоперевірки за матеріалами ЗМ 3	200
Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів	202
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 4. МЕТОДИКА ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ОСНОВАМИ МОВНОЇ ТЕОРІЇ	203
Навчальна програма	
Самостійна робота	
Теми лекційних занять	
Лекція № 1. Наукові основи методики навчання елементів фонетики, граматики, орфографії	211
1. Психолого-педагогічні та лінгвістичні засади ознайомлення молодших школярів з елементами мовної теорії	
2. Мета, завдання, зміст навчання елементів фонетики, граматики, орфографії в початковій школі.	
3. Структурування курсу української мови в початковій школі. .	
4. Принцип розташування матеріалу за роками навчання. Структура підручника з мови, його функції	
5. Процес формування граматичних понять в учнів та обсяг граматичних визначень, засвоєння їх учнями	
6. Сучасні методи і прийоми навчання елементів фонетики, граматики, орфографії. Прийоми програмованого навчання; застосування комп'ютера	
Завдання до самостійного опрацювання теми	
Питання для самоконтролю	

Лекція № 2. Методика опрацювання елементів синтаксису й пунктуації

224

1. Формування поняття про речення та його типи
2. Методика поетапного засвоєння понять «основа речення», «головні й другорядні члени речення»
3. Методика роботи над засвоєнням синтаксичного зв'язку між членами речення
4. Ознайомлення з однорідними членами речення
5. Практичне ознайомлення зі складним реченням
6. Види вправ із синтаксису й пунктуації

Завдання до самостійного опрацювання теми

Питання для самоконтролю

Лекція №3-4. Методика вивчення частин мови на основі зв'язного тексту

230

1. Методика вивчення іменника за лінійно-концентричним принципом навчання
2. Методика ознайомлення з прикметником на уроках рідної мови
3. Методика вивчення дієслова, числівника, займенника, прислівника, прийменників і сполучників у початкових класах
4. Методика проведення морфологічного розбору.

Завдання до самостійного опрацювання теми

Лекція 5. Методика ознайомлення з будовою слова, елементами української фонетики, графіки

236

1. Місце й завдання роботи з вивчення теми «Будова слова»
2. Особливості роботи з ознайомлення з основою слова і його закінченням, коренем, префіксом, суфіксом, їх роллю у словозміні й словотворенні
3. Морфемний розбір слів...
4. Методика формування уявлення про фонетичну

систему української мови у зв'язку з графікою й орфоепією

Завдання до самостійного опрацювання теми

Питання для самоконтролю

Лекція 6. Методика вивчення орфографії

244

1. Граматичний і антиграматичний напрями в методиці навчання орфографії..
2. Основні завдання навчання орфографії в школі
3. Поняття про орфограму. Класифікація орфограм
4. Орфографічні правила
5. Методи вивчення правила, формування орфографічних навичок
6. Види орфографічних вправ
7. Робота над орфографічними помилками
8. Умови успішного формування орфографічних навичок

Завдання до самостійного опрацювання теми

Питання для самоконтролю

Лекція 7. Особливості уроку української мови в початковій школі

253

1. Класифікація та типи уроків української мови.
2. Структура уроків української мови.
3. Контрольні уроки та уроки аналізу контрольних робіт.
4. Вимоги до планування, підготовки й проведення уроків української мови.
5. Особливості уроку української мови в умовах класу-комплекту.

Завдання до самостійного опрацювання теми

Питання для самоконтролю

Практичне заняття № 1. Особливості сучасного уроку української мови в початковій школі

260

Програмові вимоги до екзамену

260

Тести для самоперевірки за матеріалами ЗМ 4

262

	11
Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів	266
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	267
ДОДАТКИ	286

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Дистанційне навчання є оптимальною формою отримання знань для тих, хто прагне оволодіти якомога більшим обсягом знань та вмінь.

Дистанційне навчання - індивідуалізований процес передання і засвоєння знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчання у середовищі, яке створене на основі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій.

Дистанційна форма навчання через Інтернет є ефективною і зручною формою отримання нових знань та компетенцій, підвищення рівня професійності, самоосвіти. Слухачі самі обирають час та місце для дистанційного навчання. Процес дистанційного навчання поєднує самостійне засвоєння матеріалу дистанційного курсу, перевірку своїх знань за допомогою тестів та інших завдань в дистанційному курсі і активне спілкування з тьютором (викладачем). Спілкування з викладачем може відбуватись в on-line та off-line режимах: чатах, форумах, електронною поштою, під час відео-конференцій. Тестування теж є формою спілкування з викладачем (тьютором).

Навчально-методичний посібник «Методика навчання української мови» адресовано студентам денної та заочної форм навчання, хто перебуває на індивідуальному графіку відвідування занять і хоче самостійно глибоко опрацювати курс навчання.

Посібник складається з 4-х взаємопов'язаних частин, кожна з яких висвітлює зміст і послідовність його опанування за одним із змістових модулів навчальної програми: «Методика навчання грамоти», «Методики розвитку усного та писемного мовлення молодших школярів», «Методика навчання

літературного читання», «Методика навчання основ мовознавства». До кожної частини – змістового модуля - у посібнику подано таке:

- навчальну програму, тобто зміст навчання;
- перелік видів роботи для самостійного опрацювання кожної теми програми, що зорієнтує студента в напрямі просування у вивченні навчального матеріалу;
- програмові вимоги до підсумкового контролю – заліку або екзамену;
- теми лекційних занять, що прослуховують студенти денної форми навчання;
- опорні конспекти лекцій;
- теми практичних занять та завдання для підготовки до них. Практичні заняття для студентів дистанційної форми навчання проводять в on-line режимі;
- завдання для самостійного опрацювання лекційного матеріалу та питання для самоконтролю знань студентів;
- тести для самоперевірки за матеріалами змістових модулів.

На вивчення курсу «Методика навчання української мови» відведено 6,5 кредитів ECTS, що становить 243 год., з них для самостійної роботи студентів денної форми навчання відведено 139 год. , а для заочної – 211 год.

Дисципліну «Методика навчання української мови» студенти вивчають упродовж 4семестрів. Курс поділено на чотири змістові модулі, відповідно до програм яких студенти опановують навчальний матеріал. Оцінювання здійснюється за модульним контролем (заліки та екзамен), під час яких студенти пишуть аудиторну контрольну роботу за програмовими вимогами до теоретичних та практичних змістових модулів 1-4.

Підсумкові бали і оцінки виводять за результатами виконання самостійної та аудиторної контрольної роботи.

Мета та завдання навчальної дисципліни «Методика навчання української мови в початковій школі», методи навчання та контролю за якістю знань

Мета: підготувати студентів до розв'язування типових задач, наведених в ОКХ щодо навчання школярів української мови в 1-4 класах загальноосвітньої школи за умов реформування сучасної освітньої системи, реалізації Концепції мовної освіти в Україні;

- сформувати в студентів такі якості й властивості, що дозволять виконувати типову задачу професійної діяльності, а саме: пізнавальні інтереси, прагнення до вдосконалення своєї професійної підготовки, уміння працювати з науковою та навчально-методичною літературою.

Завдання:

- ознайомити студентів з науковими засадами та закономірностями методики формування знань, умінь, навичок молодших школярів у галузі української мови;

- розкрити особливості формування в учнів системи початкових уявлень і понять з фонетики, лексики, словотвору, морфології, синтаксису, прийомами ознайомлення школярів з найважливішими нормами української літературної мови та правопису й здійснення на цій основі мовленнєвого розвитку дітей, підвищення їхньої мовленнєвої культури;

- сформувати в студентів уміння співвідносити теоретичні знання з практичними потребами сучасної школи, втілювати нові методичні ідеї в практику навчання мови; розвивати в учнів мовну й мовленнєву компетенції, виховувати свідомих громадян України; проводити самостійні наукові пошуки й експериментальні дослідження.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

знати: - зміст основних розділів програми курсу методики навчання української мови в початкових класах;

- сучасні прогресивні принципи, методи і прийоми розкриття суті певних мовних чи мовленнєвих явищ;

- зміст та вимоги шкільної програми до навчання молодших школярів рідної мови;

- **вміти:**

- використовувати основні положення лінгводидактичної науки для побудови ефективного процесу навчання рідної мови учнів 1-4 класів;

- добирати й аналізувати науково-методичну літературу з проблеми;

- визначати мету і завдання, добирати оптимальні методи, засоби навчання рідної мови;

- розробляти конспекти уроків різних видів (урок навчання грамоти, класного й позакласного читання, граматики, орфографії, розвитку мовлення) та типів (урок усвідомлення нових знань і розвитку нових вмінь і навичок; урок повторення, узагальнення, систематизації);

- добирати систему лінгвістичних вправ, володіти методикою їх виконання в процесі вивчення певних мовних явищ;

- обстежувати мовлення дітей(стан звуків мови, активний і пасивний словник, граматична правильність, розвиток діалогічного й монологічного мовлення).

Методи навчання

Лекції : вступні, настановчі, оглядові; проблемні, мультимедійні.

Практичні заняття: інтерактивні методи навчання; проектні технології; ділові ігри; колективні творчі справи; створення і захист моделей; кейс-метод; створення портфоліо; складання графічних схем; презентації; дидактичні ігри.

Методи контролю

Поточний контроль: бесіда за планом рефератів, перевірка рефератів; усні повідомлення; бібліографічний огляд; вибіркова перевірка компіляцій; взаємоперевірка та аналіз компіляцій; бесіда за основними питаннями теми; опитування; перевірка

конспектів; перевірка анотацій; показ та аналіз проведених фрагментів уроків; термінологічні диктанти; презентація та захист проєктів; демонстрація прийомів роботи з посібниками; взаємооцінювання; само оцінювання; перевірка контрольної роботи, матеріалів течки, заповнених студентами зошитів для письма з друкованою основою; презентація й захист методичних моделей; ділова гра; перевірка письмових робіт; написання різних видів диктантів.

Модульний контроль: підсумкова контрольна робота, тести під час заліку або екзамену.

Змістовий модуль 1. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ . МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ГРАМОТИ

Навчальна програма вивчення дисципліни

Змістовий модуль 1. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Тема 1. Теоретико-методологічні засади побудови курсу методики навчання української мови.

Методика навчання української мови як галузь лінгводидактичної науки. Предмет, завдання, структура методики навчання української мови як навчальної дисципліни. Специфіка шкільного предмета «Рідна мова» в початкових класах. Діючі підручники для початкової школи. Методологічні засади лінгводидактики. Зв'язок методики з іншими науками. Основні методи дослідження лінгводидактичної дійсності. Внесок визначних лінгводидактів у розвиток науки. Джерела вивчення курсу.

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ГРАМОТИ

Тема 2. Наукові засади методики навчання грамоти

Характеристика основних змістових ліній мовної освіти молодших школярів. Принципи побудови шкільних підручників

з навчання грамоти. Лінгвістичні основи методики навчання грамоти молодших школярів. Психофізіологічні особливості дітей молодшого шкільного віку.

Тема 3. Добукварний період навчання грамоти в початкових класах

Характеристика сучасного звукового аналітико-синтетичного методу навчання грамоти. Основні періоди та етапи навчання грамоти за цим методом. Основні навчально-виховні завдання добукварного періоду. Форми виявлення ступеня готовності дітей до навчання грамоти. Методика розвитку усного мовлення й мислення дітей у добукварний період.

Тема 4. Добукварний період навчання грамоти в початкових класах (продовження)

Методика формування початкових уявлень про слово, речення, висловлювання. Методика ознайомлення учнів з фонетичними уявленнями. Розвиток фонетичного слуху. Робота над усуненням вад мовлення. Методика підготовки першокласників до письма. Особливості навчання письма ліворуких учнів. Характеристика дидактичного матеріалу, засобів унаочнення.

Тема 5. Букварний період навчання грамоти

Три етапи букварного періоду навчання грамоти. Завдання кожного з них. Види аналітико-синтетичних вправ на кожному етапі букварного періоду, методика проведення. Види словникових та словниково-логічних вправ, методика проведення. Методика роботи над реченням і зв'язним текстом у період навчання грамоти. Прийоми опрацювання тексту та сюжетного малюнка.

Тема 6. Букварний і післябукварний періоди навчання грамоти

Методика формування навичок безвідривного письма слів. Прийоми вироблення ритмічного письма. Графічна будова букви, методичні прийоми пояснення елементів друкованих та писаних букв. Методика ознайомлення з новою буквою та

звуками, які вона позначає на письмі. Післябукварний період навчання грамоти. Основні його завдання.

Тема 7. Особливості сучасного уроку навчання грамоти

Зміст, структура і методика уроків мови в добукварний період навчання грамоти. Структура й методика уроків читання в букварний період. Структура й методика уроків письма в букварний період. Особливості уроків читання в післябукварний період.

Самостійна робота для опрацювання теоретичної частини ЗМ 1 (обов'язкова для виконання)

Змістовий модуль 1 (4-й семестр)		
ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ		
Тема	<u>Самостійна робота</u>	Го ди н
Тема 1. Теоретико-методологічні засади побудови курсу методики навчання української мови	<u>Реферат</u> : Зв'язок методики навчання рідної мови з іншими науками. Методологічні засади лінгводидактики» (план додається). Самостійно опрацювати питання (<u>конспект</u>): 1. Характеристика основних змістових ліній мовної освіти молодших школярів. 2. Принципи побудови шкільних підручників з навчання грамоти	7
МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ГРАМОТИ		
Тема 2. Наукові засади методики	Нові надходження до бібліотеки: підручники, посібники, публікації у фахових виданнях «Початкова школа», «Початкова освіта», «Розкажи онуку»,	7

навчання грамоти	«Рідна школа», «Палітра педагога». «Джміль» щодо методики навчання грамоти 6- літніх школярів	
Тема 3-4. Добукварний період навчання грамоти в початкових класах ...	Самостійно опрацювати питання (<u>конспект</u>): 1. Методика розвитку усного мовлення й мислення дітей у добукварний період. 2. Методика ознайомлення учнів з фонетичними уявленнями. Розвиток фонетичного слуху. Робота над усуненням вад мовлення. 3. Особливості навчання письма ліворуких учнів. 4. Характеристика дидактичного матеріалу, засобів унаочнення у добукварний період навчання грамоти.	7
Тема 5. Букварний період навчання грамоти	Самостійно опрацювати питання (<u>конспект</u>): 1. Види аналітико–синтетичних вправ на кожному етапі букварного періоду, методика проведення. 2. Види словникових та словниково-логічних вправ, методика проведення. 3. Графічна будова букви, методичні прийоми пояснення елементів друкованих та писаних букв. 4. Післябукварний період навчання грамоти. Основні його завдання. Особливості уроків читання в післябукварний період.	7
Тема 6. Букварний і післябукварний періоди	1. Підготовка доповідей до метод. семінару (за вибором): - «Дидактичні ігри під час навчання грамоти», - «Формування графічних навичок	5

навчання грамоти	<p>письма в першокласників», - «Формування навичок читання в 1 класі».</p> <p>2. Виготовлення наочності для роботи з новою буквою на уроках читання й письма.</p> <p>3. <u>План-конспект уроку</u> читання: вивчення нової букви.</p> <p>4. <u>План-конспект уроку</u> письма: вивчення нової букви</p> <p>5. <u>Розробка сценаріїв</u> свята «Прощання з «Букварем»</p> <p>6. <u>Аналіз програми</u> щодо змісту післябукварного періоду навчання грамоти.</p> <p>7. Звуко-складовий і звуко-буквений <u>аналізи слів</u> (аналіз 20 слів).</p>	
Тема7. Особливість і сучасного уроку навчання грамоти	<p>складання конспекту уроку на вивчення нового звука і нової букви; - складання схеми аналізу уроку письма; уроку читання; - складання конспекту уроку на закріплення вивчених звуків і букв; - складання конспекту уроку письма з показом нової писаної буки.</p>	6
Залікова контрольна робота	<p>1. Узагальнення та систематизація матеріалу ЗМ 1. ,2. Заповнення зошитів для письма з друкованою основою</p> <p>2. Оформлення «Методичної течки» - конспект уроку з вивчення нового звука й нової букви; - конспект уроку письма з показом нової писаної буки. - конспект уроку закріплення вивчених</p>	5

	звуків і букв; - схеми аналізу уроку письма; уроку читання; - наочні посібники для ознайомлення із звуком, складом, наголосом.	
Разом за ЗМ 1 (4 семестр)		4 4

Теми лекційних занять

Тема 1. Теоретико-методологічні засади побудови курсу методики навчання української мови.

Методика навчання української мови як галузь лінгводидактичної науки. Предмет, завдання, структура методики навчання української мови як навчальної дисципліни. Специфіка шкільного предмета «Рідна мова» в початкових класах. Діючі підручники для початкової школи. Методологічні засади лінгводидактики. Зв'язок методики з іншими науками. Основні методи дослідження лінгводидактичної дійсності. Внесок визначних лінгводидактів у розвиток науки. Джерела вивчення курсу.

Тема 2. Наукові засади методики навчання грамоти

Характеристика основних змістових ліній мовної освіти молодших школярів. Принципи побудови шкільних підручників з навчання грамоти. Лінгвістичні основи методики навчання грамоти молодших школярів. Психофізіологічні особливості дітей молодшого шкільного віку.

Тема 3. Добукварний період навчання грамоти в початкових класах

Характеристика сучасного звукового аналітико-синтетичного методу навчання грамоти. Основні періоди та етапи навчання грамоти за цим методом. Основні навчально-виховні завдання добукварного періоду. Форми виявлення ступеня готовності дітей до навчання грамоти. Методика

розвитку усного мовлення й мислення дітей у добукварний період.

Тема 4. Добукварний період навчання грамоти в початкових класах (продовження)

Методика формування початкових уявлень про слово, речення, висловлювання. Методика ознайомлення учнів з фонетичними уявленнями. Розвиток фонетичного слуху. Робота над усуненням вад мовлення. Методика підготовки першокласників до письма. Особливості навчання письма ліворуких учнів. Характеристика дидактичного матеріалу, засобів унаочнення.

Тема 5. Букварний період навчання грамоти

Етапи букварного періоду навчання грамоти. Завдання кожного з них. Види аналітико–синтетичних вправ на кожному етапі букварного періоду, методика проведення. Види словникових та словниково-логічних вправ, методика проведення. Методика роботи над реченням і зв'язним текстом у період навчання грамоти. Прийоми опрацювання тексту та сюжетного малюнка.

Тема 6. Букварний і післябукварний періоди навчання грамоти

Методика формування навичок безвідривного письма слів. Прийоми вироблення ритмічного письма. Графічна будова букви, методичні прийоми пояснення елементів друкованих та писаних букв. Методика ознайомлення з новою буквою та звуками, які вона позначає на письмі. Післябукварний період навчання грамоти. Основні його завдання.

Тема 7. Особливості сучасного уроку навчання грамоти

Зміст, структура і методика уроків мови в добукварний період навчання грамоти. Структура й методика уроків читання в букварний період. Структура й методика уроків письма в букварний період. Особливості уроків читання в післябукварний період.

Лекція № 1. Тема. Теоретико-методологічні засади побудови курсу Методика навчання української мови

Мета. Дати уявлення про методику навчання української мови як галузь лінгводидактичної науки і як навчальну дисципліну: розкрити її предмет, завдання і структуру, зв'язок з іншими науками, основні методи дослідження лінгводидактичної дійсності; структуру і джерела вивчення курсу. Сформувати первинне уявлення про структуру та зміст шкільного предмета «Рідна мова» в молодших класах.

Вступ. Становлення методики навчання української мови як науки, тобто як системи наукових знань, припадає на початок ХХ ст., хоча окремі погляди щодо навчання дітей рідної мови існували набагато раніше. За період розвитку відповідно до загальних наукових тенденцій до інтеграції наукового знання наукова галузь збагачувалася, ставала більш диференційованою й точною у визначенні завдань, предмета вивчення й об'єкта навчання. У межах самої науки створювалися нові галузі, зокрема методика навчання української мови як рідної і як державної, методика навчання української мови іноземців, методика навчання української мови дітей дошкільного віку. Усі вони увійшли до загальної теорії навчання української мови, яка отримала назву **українська лінгводидактика**.

План.

1. Методика навчання української мови як галузь лінгводидактичної науки.

2. Предмет, завдання і структура методики навчання української мови в молодших класах як навчальної дисципліни.

3. Специфіка змісту шкільного предмета «Рідна мова» у початкових класах. Чинні підручники для початкової школи.

4. Зв'язок методики з іншими науками. Наукові засади побудови курсу методики навчання української мови в молодших класах.

5. Основні методи дослідження лінгводидактичної дійсності.

Внесок визначних лінгводидактів у розвиток науки. Джерела вивчення курсу методики навчання української мови в молодших класах.

Зміст лекції.

1. Методика навчання української мови як галузь лінгводидактичної науки

Термін „лінгводидактика” – започаткував у 1969 р. Мик. Шанський для позначення теорії навчання мов, що виникла через інтеграцію дидактики і лінгвістики. Будучи інтегрованою наукою, лінгводидактика розробляє теорію навчання мов у двох напрямках:

- створює лінгвістичний опис мови відповідно до мети навчання

- розкриває підходи до реалізації мовного матеріалу в процесі навчання, даючи відповіді на запитання: чого навчати? як навчати?

Отже, лінгводидактика – це система знань про мови і навчання мов.

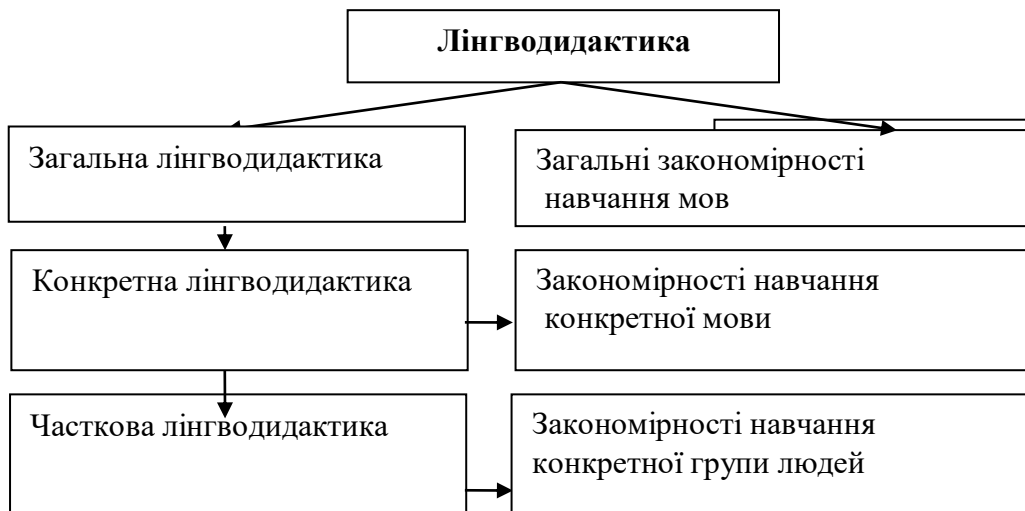

Рис.1. Основні складові лінгводидактики як науки

Часткові лінгводидактики - їх ще називають методиками – визначають предмет навчання (чого навчати? для чого?), адресата навчання (кого навчати?), підходи до навчання (як навчати?), наприклад: методика навчання української мови молодших школярів або методика розвитку рідної мови дітей дошкільного віку.

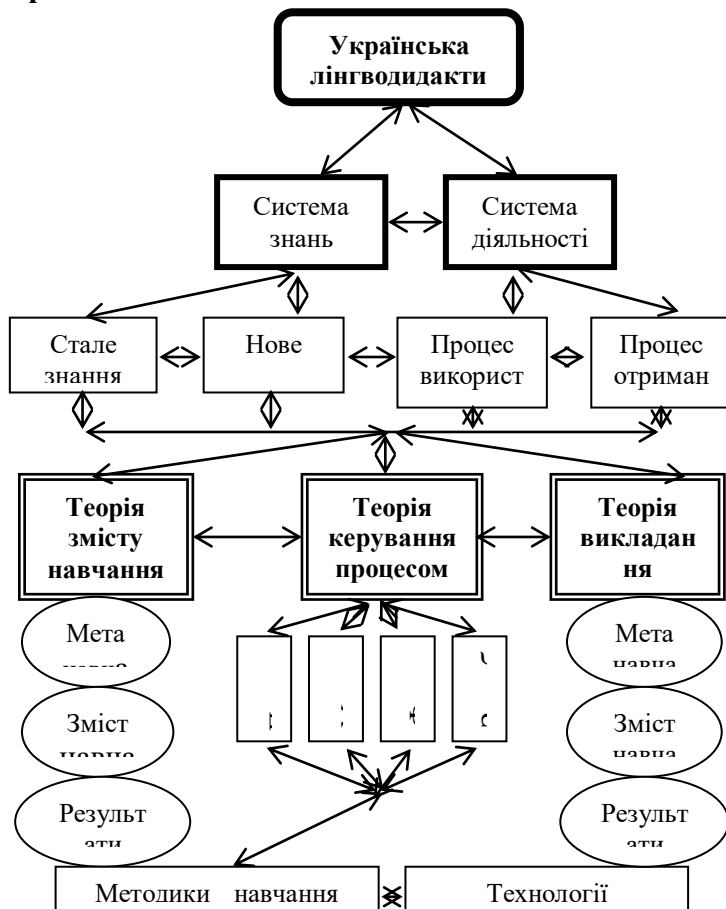
Термін «методика навчання української мови» використовують багатоаспектно: для позначення наукової галузі (загальної методики, або лінгводидактики), її прикладного аспекту (часткової методики), а також фахової дисципліни. Щоб уникнути плутанини, необхідно передусім розвести ці поняття. Для цього розглянемо структуру української лінгводидактики (див. рис. 2).

Структура сучасної української лінгводидактики – це підсумок, узагальнення в абстрактній формі реального історичного процесу розвитку цієї наукової галузі. Вона не довільна, не виникла штучно внаслідок суб'єктивного конструювання, а є закономірним підсумком усього попереднього розвитку, її вищий, зрілий етап.

У сучасному суспільстві наука трактується як *система знань* про закономірності розвитку природи й суспільства та *система діяльності*, тобто способи впливу на навколишній світ. Наука – це не лише система знань, тобто сталі знання як джерело нового знання та саме нове знання, але й вид діяльності, що забезпечує використання цих знань і способів взаємодії з навколишнім світом.

Підтвердження цієї думки знаходимо у філософському енциклопедичному словнику, де наука визначається як сфера діяльності, функцією якої є вироблення й теоретична систематизація об'єктивних знань. Поняття „наука” включає в себе як *діяльність* з отримання нового знання, так і *результат* цієї діяльності – підсумок отриманих на даний момент знань, які утворюють разом наукову картину світу. Безпосереднє завдання науки - опис, пояснення й прогнозування процесів і явищ реальності, що складають предмет цієї науки.

Орієнтуючись на таке розуміння науки, розглядаємо українську лінгводидактику як систему лінгводидактичних знань і як вид діяльності з використання існуючих знань та отримання нового знання.

Наукова система знань не є чимось застиглим, догматичним – сама наукова діяльність сприяє тому, що фонд знань увесь час змінюється: виникає нове знання, яке заперечує, відкидає або підтверджує істинність уже наявного знання. Таке істинне знання складає фонд відносно сталого знання. “Відносно”

сталого тому, що вже апробоване й перевірене знання з часом уточнюється, збагачується й частково втрачається, адже практичне використання вже існуючого знання не може здійснюватися автоматично, а потребує суттєвих витрат з боку висококваліфікованих наукових працівників.

Отже, функціонування наукового знання передбачає існування наукової діяльності, спрямованої на отримання нового знання, а також збереження й використання вже існуючого. Таким чином, система знань, функціонування знання перебувають у безпосередній залежності від наукової діяльності й наукового потенціалу, спроможного ефективно використовувати вже набуте знання й отримувати нове.

Така наукова, пізнавальна діяльність знаходить своє вираження й можливість функціонування у практичній діяльності через теорію.

***Теорія** – це продукт пізнавальної діяльності, наукове довершене знання, ядро науки.*

У науковій літературі існує багато різноманітних визначень теорії, де вона розкривається по-різному - більш широко чи вузько.

Філософи трактують це поняття як вищу, найбільш розвинуту форму організації наукового знання, яка дає цілісне уявлення про закономірності та суттєві зв'язки певної сфери дійсності – об'єкта даної теорії .

Педагоги під педагогічною теорією розуміють підсумок і результат науково-педагогічної діяльності, визначають її як систему здобутих наукових знань, відомостей, фактів, що подає опис і роз'яснення певного кола педагогічних явищ, дає настанови, як правильно керувати ними; відтак педагогічна теорія покликана давати цілісне уявлення про закономірності та суттєві зв'язки педагогічної реальності.

Ми будемо послуговуватися такою дефініцією: **лінгводидактична теорія** - це логічне узагальнення досвіду навчання української мови, що ґрунтується на глибокому

проникненні в суть процесу навчання рідної мови та розкриває його закономірності.

Система знань і наукова діяльність з використання й отримання цих знань у галузі української лінгводидактики знаходить своє вираження на сучасному етапі її розвитку в 1) **теорії змісту навчання**, 2) **теорії керування процесом навчання** й 3) **теорії викладання основ науки** (див. рис.2).

Отже, українська лінгводидактика – це багаторівнева й багатофункціональна складна система, організована за ієрархічним принципом, в якій теорія змісту навчання, теорія керування процесом навчання й теорія викладання основ науки є системоутворювальними ланками, кожна з яких має свої підсистеми, елементи яких взаємозалежні й взаємопов'язані між собою.

Теорія змісту навчання української мови дає відповідь на запитання: кого навчати? Чого навчати? Провідним елементом теорії змісту навчання української мови є *мета навчання*, відповідно до якої визначається *зміст навчання*, що обумовлює *результати навчання* – той рівень компетенції, якого діти повинні досягти в процесі навчання (див. рис.2).

Теорія керування процесом навчання. Відповідно до теорії змісту навчання української мови будується процес навчання. Під процесом навчання в дидактиці розуміють взаємодію педагога й учня, викладання й учіння, це – “упорядкований у часі хід подій, що обіймає дії вчителя й учнів, спрямовані певними метою й змістом”. У процесі навчання виникає необхідність добору таких умов, засобів і способів діяльності педагога й учня, які можуть забезпечити досягнення мети. Усе це потребує знання структури діяльності педагога, учня й механізмів досягнення успіху в навчанні, тобто знання **теорії керування процесом навчання**, яка дає відповідь на запитання: як спрямувати, організувати діяльність педагога і дитини для досягнення навчальної мети? Цей теоретичний блок української лінгводидактики представляє не лише *принципи, методи, форми, засоби* навчання української мови, їх

взаємозалежність, взаємодію, закономірності використання, а й *методики навчання* як оптимальну сукупність способів досягнення мети при необхідних і достатніх умовах перебігу процесу навчання .

Теорія викладання основ лінгводидактики. Сучасний процес навчання дітей української мови є досить складним за змістом і за структурою, а ефективність його залежить від розуміння педагогом сутності основ системи наукового знання, і в першу чергу наукової теорії. Тому необхідна спеціальна підготовка педагогів до здійснення процесу навчання української мови . Її опис представлено в **теорії викладання основ науки**, яка дає відповідь на запитання, як сформувати професійно-мовленнєву готовність педагогів до навчання української мови. Її визначальними елементами є *мета, зміст і технології підготовки* .

Провідна мета української лінгводидактики – це ефективна організація процесу розвитку мовлення дітей та навчання їх української літературної мови на різних етапах шкільного дитинства. Для досягнення мети необхідно, щоб була людина, носій мови, яка вміє спрямовувати й організовувати процес навчання мови, відтак необхідно навчити педагога ефективно скеровувати навчально-мовленнєву діяльність дитини.

Отже, теорія змісту навчання, теорія керування процесом навчання й теорія викладання основ науки - взаємопов'язані. Теорія викладання основ науки складає самостійний підрівень у ієрархічній системі теорії української лінгводидактики, але він є безпосередньо підпорядкованим першому рівню – теорії керування процесом навчання й опосередковано – нульовому рівню ієрархії – теорії змісту навчання. Для сучасної української лінгводидактики теорія викладання основ науки є одночасно кінцевим рівнем системи, але це не означає, що в майбутньому не виникнуть нові потреби, які й обумовлять появу нових теоретичних рівнів. Навпаки, вже тепер зрозуміло, що *технології вироблення наукового знання в*

лінгводидактиці поки що не існує, хоч існує практика підготовки науковців (магістрів, кандидатів наук). Тому виникає потреба теоретичного обґрунтування діяльності науковців щодо вироблення нового знання для максимального забезпечення потреб практики, тобто розробки методології української лінгводидактики, або теорії способів організації знання, його отримання й використання

Таким чином, з огляду на те, що наукова методика має висвітлювати передусім такі основні й істотні поняття, як мета навчання, принципи, зміст (чого вчити?), форми і методи навчання (як учити?), можна дати **таке визначення методики української мови** - це педагогічна наука, що визначає мету й завдання, зміст, методичні закономірності й принципи, форми і методи ефективного навчання укр. мови, шляхи засвоєння учнями мовних знань та мовленнєвих умінь і навичок, формування засобами предмета національно-мовної особистості. Методика вивчає обсяг знань, умінь і навичок з української мови, критерії їх оцінювання, підходи до тестування і характер тестів.

Найголовніші завдання методики

- Визначення цілей, змісту й обсягу курсу укр. мови в різних типах навчальних закладів і на різних етапах мовної освіти;
- вивчення й опис найбільш раціональних, оптимальних та ефективних методів і засобів навчання залежно від змісту матеріалу, індивідуальних особливостей учнів, рівня їх мовної і мовленнєвої компетенції;
- забезпечення належного рівня культури мовлення учнів, розвитку комунікативних умінь і навичок, формування національно-мовної особистості.

2. Предмет, завдання і структура методики навчання української мови в молодших класах як навчальної дисципліни

Методика навчання української мови в молодших класах – це педагогічна наука, що визначає теоретичні засади

навчання мови учнів в I-IV кл.; рекомендує ефективні методи і прийоми вдосконалення мовленнєвого розвитку молодших школярів.

Об'єктом вивчення методики – є навчально-мовленнєва діяльність молодших школярів.

Методика навчання української мови молодших школярів як наука належить до педагогічних наук і, становлячи самостійну науку, має свій предмет вивчення.

Предмет – те, на що спрямована пізнавальна, творча, практична діяльність когось, чого-небудь; коло знань, що становить окрему дисципліну викладання науки.

Щодо предмета методики мови думки вчених неоднозначні, оскільки з розвитком самої науки уточнюється її погляд на предмет вивчення і попередні визначення предмета нині не можуть повністю задовольнити потреби теорії і практики навчання мови в школі.

Натомість можна констатувати, що в центрі уваги методики навчання української мови школярів початкової школи - процес розвитку українського мовлення й навчання української мови дітей молодшого шкільного віку.

Методика мови, як і методика будь-якої іншої навчальної дисципліни, складається з 2-ох частин:

I – Теоретична частина, яка встановлює місце і завдання викладання мови в школі, формулює наукові основи методики, розглядає історію виникнення і розвиток методів початкового навчання

II – Практична частина, яка пропонує конкретні методи, прийоми навчання, розкриває механізм впровадження їх у життя школи, тобто становить технологію вчительської праці.

Обидві ці частини складають єдине ціле.

Якість професійної підготовки майбутніх кадрів передбачає підвищення не тільки теоретичного рівня знань студентів, а й удосконалення практично-методичних умінь, необхідних учителю для навчання рідної мови в початкових

класах, розвиток його професійної самостійності, інтересу до творчої педагогічної діяльності.

Завдання методики української мови як навчального курсу для майбутніх учителів початкової школи:

- ознайомлення із шкільними програмами і підручниками з рідної мови для початкової школи,
- розуміння закономірностей формування знань, умінь і навичок молодших школярів у галузі мови,
- оволодіння студентами методикою формування в учнів системи початкових уявлень і понять з фонетики, лексики, словотвору, морфології, синтаксису, прийомами ознайомлення школярів з найважливішими нормами української літературної мови та правопису;
- здійснення на цій основі мовленнєвого розвитку дітей, підвищення мовленнєвої культури.

Майбутні вчителі мають оволодіти вміннями показувати учням у процесі навчання природні взаємозв'язки між звуковими і графічними, фонетичними і морфологічними, лексичними і словотворчими, лексичними і граматичними, морфологічними і синтаксичними явищами мови, допомагати їм осмислювати одиниці різних мовних рівнів у їхньому взаємозв'язку.

Суспільство вимагає від школи формування людини високих моральних якостей, патріота рідної землі, людини з ґрунтовними професійними знаннями, вміннями, з відповідним творчо-пізнавальним потенціалом, діловими якостями.

Майбутні вчителі опановують прийоми підвищення виховного впливу мови як навчального предмета на особистість учня, інтенсивного цілеспрямованого розвитку пізнавальних можливостей школяра: мотивів навчання, волі, почуттів, інтересу до вивчення мови, потреби в знаннях, творчого мислення, пізнавальної самостійності, активності як важливих компонентів розвитку особистості. Завдання методики — навчити майбутніх учителів дбати не тільки про засвоєння мовних знань, умінь і навичок, а й про загальний розвиток школярів, формування в них загальнонавчальних умінь, навичок (організаційних,

мовленнєвих, пізнавально-інтелектуальних, контрольних оцінних).

Програма курсу методики викладання української мови складається з таких розділів:

- Методика викладання української мови як педагогічна наука.
- Методика навчання грамоти.
- Методика розвитку мовлення.
- Методика класного та позакласного читання.
- Методика вивчення елементів фонетики, словотвору, граматики, орфографії та лексикології.

За кожним з розділів студенти виконують завдання науково-дослідного характеру.

Загальні вимоги до опрацювання кожного розділу курсу методики:

— вміти характеризувати принципи, методи і прийоми розкриття суті певних мовних чи мовленнєвих явищ;

— ознайомитися з системою вправ і методикою їхнього проведення під час вивчення певних мовних, мовленнєвих явищ, здійснюючи аналіз порівняльної ефективності вправ на різних етапах навчання, обґрунтовуючи їхню доцільність на відповідному етапі засвоєння знань, формування умінь, навичок;

— ознайомитися з вимогами шкільної програми за кожним з розділів та змістом навчального матеріалу в шкільних підручниках для 1—4 класів;

— здійснити під керівництвом методиста спостереження й аналіз показових уроків досвідчених учителів базових шкіл, різних видів за змістом (уроків навчання грамоти, класного і позакласного читання, граматики, орфографії, розвитку мовлення) та різних типів за основною дидактичною метою (уроків на сприймання й усвідомлення нових знань і розвитку на цій основі вмінь і навичок; уроків повторення, узагальнення, систематизації знань);

— ознайомитися зі змістом, якістю, оцінкою виконання завдань учнями в їхніх робочих зошитах та зошитах для контрольних робіт;

— працювати над психолого-педагогічною, методичною літературою; організувати самостійну роботу з окремими параграфами в підручнику з методики мови, статтями в журналах «Початкова школа», книгами педагогів-новаторів, сформувані вміння анотувати монографічні праці, присвячені актуальним проблемам методики, а також реферувати окремі з них;

— ознайомитися зі способами підготовки вчителя до здійснення навчально-виховного процесу на уроці; навчитися самостійно розробляти зміст уроків різних типів, виготовляти дидактичні матеріали, засоби унаочнення;

— ознайомитися з методикою дослідження якості роботи вчителя: рівнем знань, сформованості умінь, навичок учнів з кожного розділу шкільної програми; ознайомлення з методичною літературою завершується складанням бібліографії до кожного розділу.

Завершується робота над кожним розділом заліковою контрольною роботою, метою якої є контроль за самостійною роботою студентів, виявлення рівня професійної підготовки кожного з них, якості самостійної роботи щодо оволодіння теоретичними знаннями з розділу та відповідно практичними професійними вміннями, навичками, що формуються на основі знань, спостережень уроків, вивчення досвіду кращих учителів школи, методичної літератури та самостійних зусиль у розробці уроків. Виготовлені дидактичні матеріали та написані реферати з проблем розділу студент також подає для заліку з кожного розділу методичного курсу.

3. Специфіка змісту шкільного предмета «Рідна мова» в початкових класах. Чинні підручники для початкової школи

у 2005/06 н.р. початкова школа завершила перехід на новий зміст та структуру навчання (перехід на систематичне навчання дітей, починаючи з шестирічного віку, що знайшло відображення у Державному стандарті початкової загальної освіти. Перебудова у структурі шкільного навчання спрямована на те, щоб оптимально використати зрослі можливості дітей 6-річного віку, сприяти подальшому розвитку їх розумових здібностей, навчити виявляти інтелектуальну самостійність, творчість, ініціативу.

Державний стандарт освіти – звід норм і положень, що визначають державні вимоги до освіченості учнів і випускників шкіл на рівні початкової, базової та повної загальної середньої освіти, а також гарантії держави щодо її здобуття.

Стандарт освіти - це пакет документів, які сукупно відображають зміст і вимоги до загальноосвітньої підготовки. Він уміщує:

- базовий навчальний план,
- зміст освітніх галузей (сукупність навчальних предметів), варіанти типових планів,
- систему вимірників до якості їх засвоєння.

Навчальний план – документ, що визначає:

- набір навчальних предметів, які вивчають у закладі освіти,
- їх розподіл,
- тижневу й річну кількість годин, відведених на кожний навчальний предмет,
- структуру навчального року.

Базовий навчальний план загальноосвітніх навчальних закладів дає цілісне уявлення про структуру освіти через інваріативну і варіативну складові, окреслює освітні галузі та розподіл годин між ними за роками навчання, визначає гранично допустиме тижневе навантаження учнів для кожного класу,

встановлює кількість навчальних годин, фінансованих з бюджету. Базовий називається тому, що його не можна звужувати чи спрощувати, хоча він може бути розширений і поглиблений за рахунок додаткових годин або введення відповідних навчальних курсів з варіативної частини плану. Базовий навчальний план є лише основою для розробки типових навчальних планів, а зміст освітньої галузі є основою для розробки варіантів навчальних програм.

Інваріативна частина змісту є спільною для всіх загальноосвітніх закладів України і визначає її загальнодержавний компонент, призначення якого - забезпечити соціально необхідний для кожної людини обсяг і рівень знань, умінь і навичок. Він складається з 8 освітніх галузей (80% навчального часу): “Мови і літератури”, “Математика”, “Природознавство”, “Суспільствознавство”, “Здоров’я і фізична культура”, “Технології” та “Мистецтво”.

Варіативну складову навчального плану формує навчальний заклад з урахуванням інтересів, здібностей, життєвих планів учнів. Сюди входять вибірково-обов’язкові предмети, курси за вибором і профільне навчання, факультативи – це шкільний компонент змісту освіти.

Значення стандартування освіти полягає у тому, що це допоможе в умовах різнорівневої середньої освіти забезпечити еквівалентну середню освіту в різних типах навчальних закладів, зберегти єдиний освітній простір у державі, визначити обов’язковий і достатній рівень підготовки, і водночас не закривати можливості для поглибленого вивчення окремих предметів за рахунок годин із шкільного і регіонального компонентів., тобто стандарт повинен відображати оптимальний обов’язковий мінімум змісту загальноосвітньої підготовки.

На основі навчальних планів навчальні заклади складають робочі плани на поточний навчальний рік, в яких відображено особливості організації навчально-виховного процесу в них.

Освітня галузь – характеристика базового (обов'язкового) змісту з відповідної наукової системи знань. Вона включає основні змістові лінії, світоглядні ідеї, поняття, факти, персоналії на науковому рівні, та їх педагогічну адаптацію.

Вивчення предмета «Рідна мова» в початкових класах як складової освітньої галузі «Мови і літератури» здійснюється за базовою програмою відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти.

Стандартизована мовна освіта передбачає чотири змістові лінії: мовленнєву, мовну, соціокультурну і діяльнісну (стратегічну). Кожна з цих ліній забезпечує систему знань, умінь і навичок, що сприяють формуванню мовної особистості учня.

Комунікативна (мовленнєва) змістова лінія спрямована на розвиток і вдосконалення умінь і навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння і письмо), тобто мовленнєвих умінь і навичок.

Мовна (лінгвістична) змістова лінія забезпечує засвоєння знань про мовну систему як засіб вираження думок і почуттів людини та формування мовних умінь і навичок.

Соціокультурна (лінгвокраїнознавча) змістова лінія орієнтована на засвоєння культурних і духовних цінностей свого та інших народів, а також норм, що регулюють стосунки між людьми різних вікових категорій, статей, націй і сприяють естетичному та морально- етичному вихованню особистості.

Діяльнісна (стратегічна) змістова лінія забезпечує формування загальнонавчальних умінь навичок, опанування стратегій, що прогнозують і визначають мовленнєву діяльність, спрямованих на розв'язання навчальних завдань і життєвих проблем; передбачає вміння аналізувати, порівнювати, виділяти головне, узагальнювати мовні факти.

Зазначені змістові лінії формують **комунікативну компетенцію**, що є кінцевим результатом навчання мови і ґрунтується на засвоєнні комунікативної, мовленнєвої, мовної, соціокультурної та діяльнісної (стратегічної) змістових ліній..

Наповнення змістових ліній навчання рідної мови визначається навчальною програмою, тобто основні ідеї Державного стандарту, що оновлюється щоп'ять років, відбито в чинних програмах, що змінюються також кожні п'ять років. (Див. Державний стандарт початкової освіти. – К., 2011. / Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/462-2011-%D0%BF> ; Програма для середньої загальноосвітньої школи 1-4 кл. К.: Поч. школа, 2012.- 432 с. / Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/images/files/navchalni_programu/2012/ukr/01_ukr.pdf)

Докорінна зміна програми навчання української мови відбулася в 2005 р. у зв'язку із повним переходом початкової школи на чотирирічне навчання.

Недолік попередньої структури програм з рідної мови для початкових класів полягав у тому, що вона відповідала вузівському принципу лінійного опису рівнів мовної системи, починаючи від фонетики і графіки й закінчуючи синтаксисом. Орієнтація на вузівський курс відводила процес навчання рідної мови в початкових класах від його основної мети – розвитку мовлення – у бік засвоєння сухої мовної теорії.

Конструювання нового курсу української мови для чотирирічної початкової школи означало не просто його оновлення за допомогою внесення нових розділів, окремих мовних і мовленнєвих понять, а передбачало докорінну перебудову його змісту і структури, які повинні бути спрямовані на досягнення тих головних цілей, що впливають із вимог, поставлених перед сучасною школою.

У новій програмі на початок кожного з класів було винесено розділ „Текст. Речення”, з тією метою, щоб фонетичні, лексичні та морфологічні поняття розглядалися на синтаксичній основі. Основному розділу програми з мови „Фонетика, граматика, правопис”, було відведено другорядну роль.

Нову структуру початкового курсу української мови було побудовано за принципом **змістового узагальнення**. Цей

принцип, визначений В.Давидовим, полягає в тому, що засвоєння знань загального й абстрактного характеру передують знайомству з більш частковими і конкретними знаннями – останні мають бути в и в е д е н і з перших як зі своєї єдиної основи.

Головні завдання початкового етапу навчання української мови:

вироблення в учнів мотивації навчання рідної мови;

формування комунікативних умінь;

гармонійний розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності - слухання, говоріння, читання і письма;

ознайомлення з найважливішими функціональними складовими мовної системи за принципом "від загального до часткового";

загальний розвиток особистості - інтелектуальний, моральний, вольовий.

У процесі початкового навчання української мови забезпечується розвиток та удосконалення умінь і навичок усного мовлення (слухання-розуміння, говоріння), навчання дітей читання і письма, навчання роботи з дитячою книжкою, формування умінь будувати писемні зв'язні висловлювання; формується певне коло знань про мову і мовні уміння; забезпечується мотивація вивчення рідної мови.

Курс початкового навчання української мови включає **такі розділи:**

- Мова і мовлення;
- Текст;
- Слово (сюди належать підрозділи „Значення слова”, „Будова слова” і „Частини мови”);
- Звуки і букви.

Таке структурування навчального матеріалу дає змогу вивчати всі мовні одиниці – речення, слова, звуки мовлення – на основі зв'язного висловлювання (тексту), а також з опорою на одержані відомості про усне мовлення, текст.

Завдання розділу «Мова і мовлення»

За висловлюванням В.Сухомлинського, „головне завдання початкових класів – це навчити дитину вчитись. Навчити її користуватися тим інструментом, без якого їй з кожним роком усе важче й важче оволодівати знаннями, без якого вона стає невстигаючою, нездібною”. Що ж це за інструмент? На думку видатного педагога, він складається з п’яти умінь **спостерігати** явища навколишнього світу, **думати**, **висловлювати думку** про те, що я бачу, роблю, думаю, спостерігати, **читати, писати**.

Таким чином, уміння говорити, висловлюватись В.Сухомлинський відносив до найважливіших умінь, які відбивають специфічні риси розумової діяльності дитини.

Сучасна методика розвитку мовлення передбачає формування у молодших школярів практичного уявлення про основні якості усного мовлення – силу голосу, темп мовлення, правила поведінки під час мовлення і спілкування. Треба дати дітям уявлення про те, що їхній голос, усне мовлення є основним засобом для вираження думки, для спілкування і взаєморозуміння з ровесниками та старшими людьми. І тому цим комунікативним засобом, основним „інструментом”, який властивий тільки людині, треба вчитися користуватися розумно. Адже спостереження показують, що діти ще не вміють досконало володіти своїм мовленнєвим апаратом – нерідко кричать, галасують, прагнуть перекричати один одного в суперечці, а в інших випадках навпаки, говорять тихо, невиразно, майже пошепки, що також значно утруднює їхнє спілкування та взаєморозуміння.

Завдання розділу «Текст»

Одним із істотних недоліків традиційного навчання української мови в початкових класах було те, що засвоювані молодшими школярами відомості з різних галузей мовознавства мали розрізнений характер і не опиралися достатньою мірою на текст, на елементарні відомості з лінгвістики тексту. Це знижувало можливості реалізувати першорядне завдання початкового навчання рідної мови – формування у молодших

школярів мовленнєвих навичок, умінь будувати зв'язні висловлювання, в яких би вони реально застосовували набуті знання, вміння з різних галузей науки про мову.

Така побудова програм, де в основі курсу лежить текст, дає можливість уже на початковому етапі навчання мови формувати в учнів пропедевтичні знання і вміння стосовно тексту, а пізніше, у процесі вивчення лексико-граматичного та фонетико-орфографічного матеріалу, закріплювати ці знання й добиватися усвідомленого застосування їх у практичній мовленнєвій діяльності.

Винесення розділу „Текст” в основу побудови початкового курсу мови дає можливість й предметніше розв'язувати проблеми внутріпредметних зв'язків, зокрема між розділами „Речення”, „Слово”, „Звуки і букви”. Крім того, формування в молодших школярів лінгвістичних уявлень про текст сприяє реалізації органічного взаємозв'язку між засвоєнням ними відомостей про мову та розвитком їхнього зв'язного мовлення. Учні початкових класів, мають оволодівати на доступному для них рівні за допомогою відповідного дидактичного (текстового) матеріалу такими практичними вміннями: відрізнити текст від окремих (навіть об'єднаних спільною темою) речень, визначати тему висловлювання, оцінювати наявний у тексті заголовок з погляду його відповідності темі тексту або головній думці; вибирати з-поміж запропонованих заголовків ті, що найбільше відповідають даному тексту.

Крім сформованих знань і умінь, пов'язаних з аналізом текстів-зразків, важливо докласти всіх зусиль, щоб виробити в учнів уміння щодо дотримання ними текстологічних вимог під час побудови власних висловлювань.

Завдання розділу «Слово» в програмі для чотирирічної школи спрямоване на те, щоб учні практично оволодівали найважливішими лексикологічними поняттями. Засвоїти лексичне поняття – це значить не тільки зрозуміти значення

слова, але й виробити вміння правильно застосовувати його на практиці, у спілкуванні.

Лінгвістичне ставлення до слова формується в молодших школярів у процесі словникової роботи, яка, за визначенням М.Львова, передбачає:

- а) збагачення словника, засвоєння уже знайомих слів;
- б) уточнення словника – виявлення відмінностей між синонімами, робота з антонімами, аналіз багатозначності, перенесення значення слів тощо;
- в) активізацію лексичного запасу – використання засвоєних слів у мовленнєвій діяльності;
- г) вилучення з дитячого мовлення нелітературних слів – діалектних, русизмів.

У підручниках з української мови завдання із збагачення словникового запасу школярів реалізується двома шляхами:

- через ознайомлення їх з лексикологічними поняттями;
- через систему комплексних вправ лексичного та лексико-граматичного характеру в процесі вивчення розділів „Будова слова” та „Частини мови”.

Завдання розділу „Звуки і букви”

„Звуки і букви” – є одним із найважливіших практичних розділів у програмах з рідної мови. Опрацювання даного розділу має дати учням поняття про звуки мовлення і букви, якими вони позначаються графічно, навчити чітко розрізняти звуки і букви, голосні і приголосні, тверді й м’які, дзвінкі й глухі приголосні, практично ознайомити учнів з найголовнішими нормами української літературної вимови, сформувані міцні орфографічні навички в межах програмних вимог. З розділом „Звуки і букви” також тісно пов’язане вивчення наголосу та складоподілу.

4. Зв'язок методики з іншими науками. Наукові засади побудови курсу методики навчання української мови в молодших класах

Методика навчання мови тісно пов'язана з іншими науками, насамперед філософією, лінгвістикою, психологією, психолінгвістикою, і, безперечно, дидактикою. Методика як наука постійно розвивається й удосконалюється відповідно до потреб суспільства й лінгводидактичної практики.

На рис.3 схематично зображено систему української лінгводидактики з урахуванням її взаємодії із зовнішнім середовищем. З боку входу зовнішнім середовищем стосовно системи науки виступає сучасний стан розвитку суспільства й підпорядкована йому складова – сучасний стан навчання дітей української мови.

Сучасний стан – це одномоментний зріз, результат функціонування системи. Саме сучасний стан розвитку суспільства відповідно до своїх потреб висуває ті чи інші вимоги до розвитку науки загалом (безпосередньо) і до української лінгводидактики зокрема (опосередковано) через актуальні проблеми сучасного стану навчання дітей української мови.

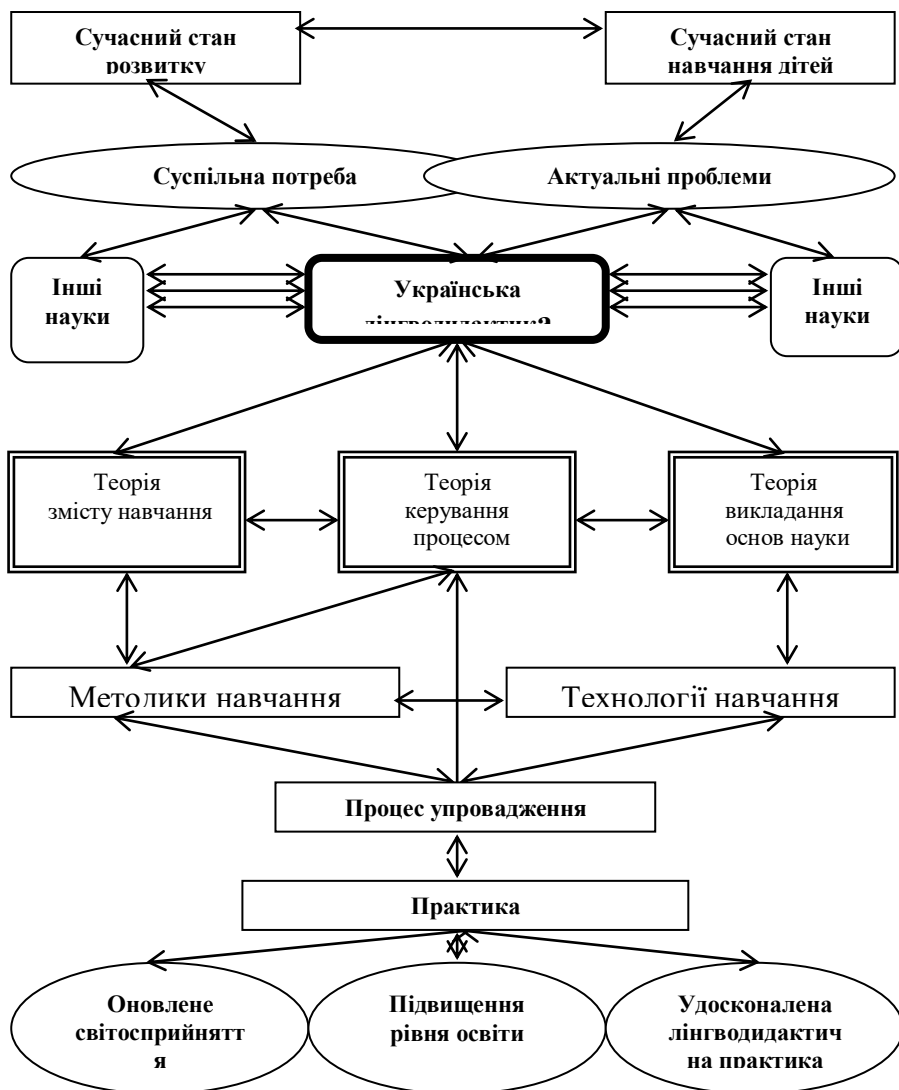

Рис. 3. Взаємозв'язок української лінгводидактики з іншими науками й практикою навчання мови та залежність від сучасного стану розвитку суспільства

Крім вертикальних, існують ще й горизонтальні зв'язки української лінгводидактики із зовнішнім середовищем. Вони утворюються через обмін інформацією з іншими науками. З одного боку, це науки, які опосередковано впливають на функціонування лінгводидактичної системи, наприклад математика, економіка, суспільствознавство тощо, а з другого - ті, що безпосередньо дотичні до її становлення й розвитку - філософія, педагогіка, психологія, мовознавство, лінгвістика, соціологія, соціолінгвістика та інші. Відрізняючись за своєю суттю, усі вони взаємопов'язані. Зміна якостей і властивостей у суперсистемі обов'язково приводить до змін властивостей у системі лінгводидактичної науки.

Зв'язок методики з філософією. Методика, як і педагогіка, належить до суспільних наук. Як суспільна наука вона вивчає певні аспекти формування особистості, цим зумовлюються її зв'язки з філософією. Саме філософія забезпечує методологічні основи методики, розуміння цілей навчання мови і шляхів досягнення їх. Сучасна методика навчання української мови спирається на виявлений філософами і фізіологами зв'язок мови і духовності, мови і свідомості, мови і мислення. Звідси походить методичне положення про те, що *засвоєння української мови має відбуватися разом з оволодінням духовним спадком багатьох поколінь, формуванням світогляду школярів, включенням їх у соціальне життя, оволодінням найдосконалішим засобом спілкування і пізнавальної діяльності* (звідси - завдання й зміст соціокультурної змістової лінії).

Методика спирається *на гносеологію*, тобто філософську теорію пізнання, яка вивчає можливості, джерела, форми і методи пізнання, умови його достовірності та істинності. Філософська теорія пізнання стверджує, що шлях до істини проходить через етапи почуттєвого і раціонального (логічного) пізнання і завершується перевіркою на практиці. Оскільки раціональне пізнання, здійснюване в мовних формах, спирається на пізнання чуттєве, невідривне від об'єктивної дійсності,

засвоєння мови індивідом має бути постійно пов'язаним з реальністю: слово з його значенням, текст з фактами, які він відображає, — іншими словами, *вивчення мовних одиниць має відбуватися разом із засвоєнням змісту, ними вираженим, з практикою мовлення.*

Процес пізнання завершується перевіркою на практиці; отже *вивчення мови має будуватися таким чином, щоб її одиниці (слова, речення, тексти) дійсно використовувалися в індивідуальній і суспільній практиці учнів: у їх пізнавальній, трудовій, творчій та іншій діяльності.*

Філософське положення «від живого сприйняття до осмислення і від нього до практики» щодо навчання мови наводить на думку про *значення самостійних спостережень над мовою і мовленням для розв'язання широкого кола навчальних завдань.* Сьогодні вчені пишуть про те, що це чи не найефективніший метод вивчення мови.

Як бачимо, на стику з філософією методика визначає свої вихідні методологічні позиції, визначає мету як системне утворення і принципи навчання.

Зв'язок з лінгвістикою зумовлюється специфікою методики навчання української мови: вона не може бути відірвана від самого предмета навчання. Зміст і характер виучуваного в школі матеріалу визначається насамперед лінгвістикою. Лінгвістика розглядає мову як систему (предмет) і мову як процес (мовлення) виключно як проблему переходу системи з потенційної в актуальну форму. Тому методика навчання української мови не може ані існувати, ані розвиватися безвідносно до лінгвістичної науки в її сучасному стані. Для методики навчання української мови важливе значення мають положення лінгвістики про мову як суспільне явище, як засіб спілкування людей, як певну систему, що поєднує звуки, слова, словосполучення, речення, які використовуються у мовленні, і, нарешті, текст як висловлювання, яке складається з речень, розміщених у певній послідовності і пов'язаних одне з одним за змістом та за допомогою різних мовних засобів.

Наука про мову пропонує певний мовний матеріал для вивчення його в школі. Саме наука про мову вимагає того, *щоб не змішувалися звуки і букви, розрізнялися тверді і м'які приголосні, щоб не змішувався етимологічний і морфологічний склад слова, урахувались явища переходу частин мови і зміни, які відбуваються в лексичному складі мови, а також пов'язані з ними зміни в способах використання в живому мовленні тих чи інших слів або цілих лексичних шарів.*

Для методики важливою є лінгвістика мовлення, яка містить теорію мовленнєвої діяльності і лінгвістику тексту. Теорія мовленнєвої діяльності — одна з молодих галузей науки про мову. Цей напрям забезпечує насамперед мовленнєвий розвиток учнів, результатом якого є" *вміння сприймати і продукувати звукове і графічне мовлення.* Сучасна методика навчання сприймання, відтворення і продукування звукового і графічного тексту будується на теорії типів мовлення і синтаксисі тексту.

Останнім часом широко розробляється **лінгвістика тексту**, звернена до стилістичного аспекту мовлення.

Для методиста мова — не тільки система і засіб спілкування, засіб вираження думок, почуттів і переживань, а й предмет формування особистості, розвитку в дітей комунікативних здібностей. Шляхи формування у дітей цих якостей вивчають психологія і психолінгвістика.

Методика навчання української мови досить тісно пов'язана з **психологією**. Психологія та суміжні галузі фізіології розглядають мову як здатність (мовленнєвий механізм) і мову як процес (мовлення). Психологія вивчає процеси слухання, читання, говоріння та письма і лише побіжно займається мовою. У мові психологія бачить те, що зумовлено специфікою мовної здатності, і розглядає цю здатність з погляду мовленнєвої комунікації, відношення між системою мови (мовою як предметом) та мовною здатністю і мовними здібностями. Л.С.

Виготський зауважував, що мовлення цілком знаходиться у сфері психіки.

Психологія вивчає закономірності породження і сприйняття мовних висловлювань і формує уявлення про те, як відбуваються процеси слухання, читання, говоріння і письма, тобто сприйняття і продукування усного і писемного мовлення, як формуються поняття, навички письма і виразного читання, яка психологічна природа правописних навичок (роль зорових, слухових чинників, роль внутрішнього мовлення, проговорування) тощо. Психологія розглядає процес засвоєння граматичних понять, орфографічних навичок тощо, надає можливість розкласти ці процеси на етапи, виділити важливі ланки, визначити послідовність їх, взаємозумовленість.

Дослідження психологами пізнавальних процесів, які відбуваються у свідомості учнів під час засвоєння української мови, допомагають визначити *оптимальні підходи до її вивчення, виявити труднощі, пов'язані з вивченням окремих розділів курсу, виявити причини лексичних, синтаксичних, орфографічних та інших помилок і знайти шляхи попередження їх та усунення.*

Методику цікавлять також психологічні дослідження природи навчальної діяльності, її структури, особливостей організації (К.О. Альбуханова-Славська, Б.Г. Ананьєв, Д.М. Богоявленський, О.О. Бодальов, Л.С. Виготський, П.Я. Гальперін, В.В. Давидов, Д.Б. Ельконін, О.М. Леонт'єв, Й. Ломпшер, А.К. Марко ва, Сі. Машбиць, Л.П. Проколієнко, С.Л. Рубінштейн, Н.Ф. Талізін, Л.М. Фрідман та інші).

Важливими для методики є положення психології про те, що результатом виконання будь-яких видів роботи є насамперед показники змін у самому учневі, набуття учнями теоретичного та практичного досвіду.

Призначення теоретичної діяльності — передбачити результати практичних дій. *Будь-якій практичній дії повинна передувати розумова. Практична діяльність неможлива без*

теоретичної, як і теоретична без практичної, тому невиправданим є розмежування на уроці процесів засвоєння знань і формування вмінь. Властивості фактів і явищ можна виявити лише в процесі перетворення їх шляхом виконання навчальних дій. Практична діяльність створює для цього необхідні передумови. Саме практична діяльність дає змогу зробити необхідні теоретичні узагальнення. Теоретична діяльність — це продовження практичної діяльності на якісно новому рівні саморозвитку практичної діяльності, коли відбувається виявлення закономірних взаємозв'язків і залежностей. До речі, ще в 60-і роки ХХ століття Д.Б. Ельконін зауважував, що в шкільній практиці навчальна мета часто підміняється практичною, тобто процес навчання не сприяє змінам у самому суб'єкті, що значно знижує результативність навчальної діяльності. Це положення залишається актуальним і сьогодні. Важливою для методики є розроблена психологією структура навчальної діяльності.

Усе виразніше вимальовуються зв'язки методики навчання української мови з порівняно молодого наукою — **психолінгвістикою**, яка знаходиться на стику психології і мовознавства. Сам термін психолінгвістика свідчить про те, що ця наука поєднує в собі два об'єкти — психологію і лінгвістику. Але психолінгвістика, хоч і перетинається з лінгвістикою і психологією, не є «трохи» лінгвістика і «трохи» психологія. Її можна вважати дисципліною лінгвістичною, оскільки вона вивчає мову, і дисципліною психологічною, оскільки вона вивчає мову як феномен психіки. Вивчаючи мову як феномен психіки, вчені-психолінгвісти звертають увагу на те, що мова є культурно-історичним феноменом, але разом з тим це знакова система, яка слугує цілям соціальної комунікації. Психолінгвістика вивчає взаємозв'язки мови і культури, відображення в мові культури народу, генетичного коду нації.

Методика тісно пов'язана з **дидактикою**, не випадково її називають лінгводидактикою. Методика спирається на визначення дидактикою мотивів, змісту, мети навчання, методів,

структури уроку і т.ін. У сучасній дидактиці процес навчання визначається як динамічна взаємодія (співробітництво, партнерство) учителя та учнів, у ході якої здійснюється стимулювання і організація активної навчально-пізнавальної діяльності школярів з метою засвоєння системи наукових знань, умінь, навичок, розвитку і всебічної вихованості особистості.

Зміст навчання на уроках рідної мови зумовлюється не тільки змістом навчального матеріалу, а й змістом освіти. Методика використовує напрацювання змісту освіти в дидактиці. Поняття освіти містить у собі навчання і виховання як поєднання соціокультурних цінностей суспільства, зв'язок навчання і виховання у цьому процесі є нерозривним. Це положення особливо стосується української мови, бо українська мова — це не тільки навчальний предмет у школі й засіб спілкування, а й джерело духовного багатства учня, його національної самосвідомості, *відтак, навчальна діяльність з цього предмета має стати джерелом духовного збагачення школяра, його національної самосвідомості, виховання носіїв певної моралі, переконань, культури.*

Сучасні освітні стандарти висувають вимоги до якостей людини, що закінчила загальноосвітню школу, до її знань та вмінь. *Результатом освіти є сама людина як сукупність сформованих мовленнєвих, інтелектуальних, розумових, мисленнєвих, мнемонічних, емоційних якостей, предметних знань і вмінь, що дозволяє їй адекватно діяти в будь-якій ситуації, застосовуючи здобуті знання і вміння, звичку мислити, проявляючи благородство почуттів.*

Методологічною основою для методики можна вважати закони та постанови уряду України, щодо навчання та виховання школярів в умовах суверенної держави. Так, у Концепції національного виховання визначені основні принципи виховання, якими повинен керуватися вчитель у своїй

педагогічній діяльності. Це такі загальнодидактичні принципи як:

❖ Науковості. Слід розуміти як достовірність виучуваного мовного матеріалу, відповідність його існуючим у лінгвістичній науці поглядам, правильне розкриття суті мовних явищ та їх ознак.

❖ Доступності – передбачає відповідність змісту, форм способів викладу виучуваного матеріалу віковим особливостям, можливостям школярів.

❖ Систематичності і послідовності, передбачають таке розташування матеріалу, що дало б змогу розуміти окремі мовні факти і явища в цілісній системі. Програми з укр. мови в початковій і середній ланках загальноосвітньої школи побудовані спіралевидно. Це передбачає поступове розширення і поглиблення теоретичних відомостей з різних розділів науки про мову, по-перше від класу до класу, а по-друге, - при переході від початкової ланки до середньої. Така побудова навчальних програм органічно узгоджується з двома наступними важливими принципами - **наступності і перспективності** навчання рідної мови. Ці принципи в сучасній дидактиці розглядаються як один з можливих резервів удосконалення процесу навчання.

Таким чином, огляд зв'язків методики навчання української мови з іншими науками показує, що вона спирається на міцну наукову основу. Додамо, що в розробці проблем розвитку мовлення учнів методика спирається на **літературознавство, поетику, логіку, теорію сценічного мовлення**. Для успішного розвитку методики української мови необхідні зв'язки і з іншими науковими напрямками — **просодикою** (від просодія — грец.— той, що стосується явищ висоти, довготи та сили інтонації, або співвідношення ритміко-інтонаційних особливостей мовлення), **теорією дикції, риторикою, теорією літературних жанрів**. Розвиваючись у тісному зв'язку з іншими науками, методика використовує їх досягнення.

5. Основні методи дослідження лінгводидактичної діяльності

Методика навчання української мови користується як загально педагогічними методами дослідження, так і специфічними, що дають змогу з'ясувати закономірності засвоєння дітьми рідної мови. До загальнопедагогічних методів дослідження належать **спостереження, бесіда, психолого-педагогічний експеримент, анкетне опитування, вивчення, аналіз та узагальнення досвіду роботи вчителів, аналіз результатів мовленнєвої діяльності дітей, використання методичної спадщини, методи статистичної обробки фактичного матеріалу.**

Найпростіша форма досліджень - **спостереження** за процесом засвоєння української мови. Мета спостережень може бути різною. В одних випадках педагог спостерігає, як діти оволоділи вимовою окремих звуків (наприклад, звуків [г], [ч], [р], [ц']), в інших - наголосом у словах; перевіряє рівень розвитку діалогічного мовлення або обсяг словникового запасу відповідно до вивчених тем. Спостереження допомагають своєчасно усунути недоліки, накреслити програму індивідуальної роботи з дитиною.

Подекуди виникає необхідність провести індивідуальну **бесіду** з дитиною для перевірки засвоєння нею окремих мовних явищ; граматики, лексики, діалогу. Вихователь звертається до дитини із запитаннями (3-4 запитання), стимулюючи відповідь.

Метод психолого-педагогічного **експерименту** використовують здебільшого студенти під час написання курсових та дипломних робіт. Цей метод потребує тривалого часу, оскільки складається з кількох етапів: пошукового, констатувального, навчального та контрольного етапів експерименту.

Анкетне опитування застосовується в роботі з батьками або вчителями з метою з'ясування ставлення до вивчення дітьми української мови та залучення їх до спільної роботи.

Анкетні дані підлягають кількісній обробці. Результати аналізу анкет допомагають педагогу проводити диференційоване навчання дітей мови.

Вивчення, аналіз та узагальнення **досвіду** роботи вчителів із навчання мови здійснюють завуч, керівник методоб'єднання, члени творчої групи, окремі вчителі та студенти під керівництвом викладача.

Педагогічний досвід можна вивчати за різними параметрами:

- а) за кінцевим результатом роботи вихователя;
- б) за рівнем творчості (раціоналізаторський, новаторський);
- в) за кількістю авторів (індивідуальний, колективний, груповий);
- г) за способом його виникнення (стихийний, організований).

Вивченню педагогічного досвіду передусє складання плану, в якому може бути передбачено різні розділи: підготовча робота; надання допомоги вчителю, досвід якого вивчається; вивчення досвіду роботи; узагальнення та поширення вивченого досвіду.

Узагальнюючи досвід навчання української мови, слід чітко визначити мету, розкрити не тільки те, що робить вчитель, а й те, як він це робить, показати ефективність обраної ним методики.

Досвід роботи може бути позитивним, негативним, передовим (раціоналізаторським, новаторським).

Передовий педагогічний досвід визначається за такими критеріями: актуальність та перспективність, новизна, наукова достовірність результатів.

Позитивний та передовий педагогічний досвід навчання української мови має бути впроваджений у масову педагогічну практику.

Під час навчання української мови дослідник може записати дитяче мовлення на магнітофон або стенографічно (дослівно), а потім проаналізувати його відповідно до теми перевірки.

Стане у пригоді дослідникові й аналіз **методичної спадщини** з навчання дітей мови.

Серед специфічних методик дослідження слід назвати діагностичні на з'ясування рівнів засвоєння дітьми української мови.

Діагностичні методики дають змогу за допомогою коротких дослідів - завдань визначити рівень мовленнєвого розвитку дитини, його відповідність вимогам програми.

6. Внесок визначних лінгводидактів у розвиток науки. Джерела вивчення курсу методики навчання української мови в молодших класах.

Опрацювати питання самостійно за матеріалами статті В. Бадер «Тенденції розвитку української лінгводидактики на початку ХХІ століття».

Режим доступу:
http://lingvodidactics.org.ua/Arhiv_nomers/1.pdf С. 5-19

Висновки. Учитель, що навчає дітей рідної мови, повинен бути і філософом, і лінгвістом, і психологом, і психолінгвістом, і дидактом, і ритором, і літературознавцем. Методика тісно пов'язана з цими науками. Але безсумнівна і необхідна система тих понять і закономірностей, які розробляє для вчителя сама ця наука.

Література.

1. Методика навчання української мови в початковій школі/ За ред. М.С. Вашуленка. – К.,2010. – 360 с. /Режим доступу: <https://docviewer.yandex.ua/?url=ya-disk-public>
2. М. М. Наумчук. Сучасний урок української мови в початковій школі (методика і технологія навчання). – Видання друге, доповнене. – Тернопіль: В-во Астон, 2005, - 352 с.
3. Г.П.Коваль, Н.І.Деркач, М.М. Наумчук. Методика викладання української мови: Навч.посібник для студ. педін. – Тернопіль:

Астон, 2008. – 287 с. /Режим доступу:

<http://www.twirpx.com/file/165187/>

4. М. С. Вашуленко. Українська мова і мовлення в початковій школі. – К., Освіта. – 2006.
5. Програма для середньої загальноосвітньої школи 1-4 кл. К.: Поч. школа, 2012.- 432 с. / Режим доступу:
http://www.mon.gov.ua/images/files/navchalni_programu/2012/ukr/01_ukr.pdf
6. Державний стандарт початкової освіти. – К., 2011. / Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/462-2011-%D0%BF>
7. М. С. Вашуленко. Українська мова і мовлення в початковій школі. – К., Освіта. – 2006.
8. М. С. Вашуленко. Удосконалення змісту і методів навчання української мови в 1-4 класах. – К.,1991.

Запитання.

1. Розкрийте сутність, структуру і мету української лінгводидактики
2. Дайте визначення методики української мови як науки.
3. Окресліть предмет, завдання і структуру методики навчання української мови в молодших класах як навчальної дисципліни.
4. Розкрийте сутність змістових ліній мовної освіти молодших школярів.
5. Перелічіть головні завдання початкового етапу навчання української мови.
6. Які методи дослідження використовують у сучасній лінгводидактиці?

Лекція № 2. Тема: Наукові засади методики навчання грамоти

Мета. ознайомити студентів з науковими засадами та закономірностями методики навчання грамоти; сформувані умінь співвідносити теоретичні знання з практичними потребами сучасної школи, використовувати основні положення лінгводидактичної науки для побудови ефективного процесу навчання грамоти; розвивати пізнавальні інтереси, прагнення до вдосконалення своєї професійної підготовки.

Вступ. Розглянемо основні наукові поняття, що стосуються методики навчання грамоти, оскільки саме від їх розуміння залежить, якими будуть зміст і методика навчання 6-літніх школярів; розкриємо сутність основних положень суміжних дисциплін, що складають наукове підґрунтя методики навчання грамоти.

План.

1. Поняття грамоти, її значення в навчанні дітей
2. Психофізіологічні особливості молодших школярів
3. Лінгвістичні основи методики навчання грамоти молодших школярів.
4. Принципи побудови шкільних підручників з навчання грамоти.

Зміст лекції.

1. Поняття грамоти, її значення в навчанні дітей

Навчання грамоти - це засіб набуття навичок правильного читання й письма, розвитку мислення і мовлення (педагогічний аспект);

- це складна аналітико-синтетична діяльність (психологічний аспект).

Зазначені визначення обумовлюють зміст і характер діяльності дітей під час навчання грамоти. Розглянемо їх докладніше.

Читання – процес, під час якого дитина охоплює зором буквенний склад слова, сприймає його зміст і відтворює за допомогою звуків.

Письмо – процес, що складається з

- усвідомлення значення слова,
- уявлення звучання слова,
- поділу слова на склади і звуки,
- уточнення звуків-фонем, відокремлення їх від близьких за звучанням,
- зображення послідовності звуків графічними знаками-буквами.

Зважаючи на те, які вміння необхідні для опанування процесами читання й письма, робимо висновок, що підготовка дітей до навчання читання й письма повинна передбачати розвиток таких якостей майбутнього школяра:

- вміння розрізняти звуки в словах,
- вміння співвідносити букву із звуком,
- вміння поєднувати одну букву з іншою і відповідно вимовляти,
- добре розвинений фонематичний слух,
- розуміння прочитаного.

2. Психофізіологічні особливості молодших школярів

У попередні роки діти починали навчатися в школі з 7-8-річного віку.

Чи здатні 6-літні діти (психічно і фізично) опанувати грамоту в школі? Щоб дати відповідь на це запитання, згадаємо (з психології) психофізіологічні особливості молодших школярів.

Вікові психофізіологічні особливості молодших школярів

- **Увага** – нестійка, дитина не вміє її концентрувати.
- **Пам'ять** – наочно-образна, словесний матеріал запам'ятовується без осмислення.

- **Сприйняття** – цілісне: предмет сприймають загалом, не розчленовуючи.
- **Мислення** – конкретно-образне.

Але, за результатами сучасних досліджень психологів і фізіологів, шестирічні діти здатні під керівництвом педагога повноцінно навчатися грамоти, тому що:

а/ 5-6 рік життя дитини - утворюються умовно-рефлекторні функції читання й письма (за даними М.І Красногорського);

б/ 5-7 рік життя дитини – з'являється стійкий пізнавальний інтерес до друкованого слова, дитина прагне навчатися (за даними Л.І. Божович);

в/ 5 рік життя дитини – з'являється стійкий інтерес до слова, що звучить, який до 7 року життя дитини поступово згасає (за даними Н.С.Варенцової);

г/ 6 рік життя дитини – діти здатні засвоїти складову структуру слів, порядок слів у реченні (за даними Л.Є.Журової);

д/ 6-7 рік життя дитини - психічні процеси дітей (увага, пам'ять, мислення, уява) характеризуються довільністю.

Зважаючи на такі особливості дітей 5-6 років, підготовку до навчання грамоти розпочинають в дошкільному закладі або під час передшкільної підготовки (див. програму для дошкільних закладів «Впевнений старт» (Режим доступу):

http://mova.ucoz.ua/publ/dokumenti/vivchennja_movi_v_doshkilnomu_vici/programa_rozvitku_ditej_starshogo_doshkilnogo_viku_vpevnenij_start/22-1-0-265

Після дошкільної підготовки готовність дитини до навчання в 1 класі визначають не за вмінням читати і писати, а за такими показниками:

- висока працездатність,
- готовність до аналітико-синтетичної діяльності,

- розвинені морально-вольові якості,
- спеціальна підготовка до навчання грамоти.

У школі педагоги, організовуючи процес навчання, обов'язково враховують психофізіологічні особливості шестиліток, а відтак зважають на ті труднощі в навчанні та помилки, що є закономірними для дітей такого віку. Окреслимо такі труднощі.

Психофізіологічно обумовлені особливості читання у першокласників:

- на I етапі : зупинка на кожній літері (пізнавання, співвіднесення букви із звуком), читання складу; розуміння прочитаного відбувається на під час читання, а після прочитання; можливість здогадки про значення слова, зміст речення обмежена, темп читання повільний, розуміння сповільнене.
- На II етапі – поскладове читання, нанизування складів, повторення прочитаного слова в цілому (За даними Т.Г.Єгорова, Д.Б.Ельконіна).
- “Поле читання” : обмежене однією буквою (хоча бачить 2-4 букви);

Знаючи такі типові помилки, педагог повинен планувати справи для запобігання та усунення недоліків читання.

Педагогічні вимоги до діяльності вчителя під час навчання читання:

- щоб усунути зупинки на кожній літері, вчити читати не побуквено, а злиттям (голосний + приголосний : ГА-ГО-ГУ-ГЕ-ГІ), орієнтуючи читця на вимову голосного в складі, але приготувавши мовленнєвий апарат на вимову попереднього приголосного (Оморокова М.І.);

- оскільки повільний темп читання заважає усвідомленню прочитаного, педагог повинен проводити паралельно роботу з техніки читання й пізнання слова;
- для розширення «поля читання» проводити спеціальні вправи (див. http://gemma.ucoz.ru/index/rozvitok_jakosti_chitannja/0-293 та ін.)

Психофізіологічні особливості письма у першокласників:

- важко засвоюють рухи руки для написання букв;
 - під час письма дитина шепоче, вимовляючи слова по складах;
 - пропускають у словах голосні, не дописують слова.

Педагогічні вимоги до діяльності вчителя під час навчання письма::

- формувати навички письма за допомогою систематичних, але не довготривалих тренувальних вправ;
- учити правильно вимовляти склади в словах, здійснювати їх аналіз, що допоможе безпомилковому написанню слів.

3. Лінгвістичні основи методики навчання грамоти молодших школярів

Визначимо й розглянемо ті основні положення мовознавства, що відіграють провідну роль у організації процесу навчання грамоти.

- Українське письмо – звукове (фонемне), ґрунтується на фонематичній та графічній системах (діти повинні добре знати характеристику всіх фонем і способи їх позначення на письмі).

- Читання й письмо – це переведення графічних знаків у звуки та навпаки, тобто здійснення звуко-буквеного аналізу й синтезу (основний метод навчання грамоти – звуковий аналітико-синтетичний, основні вправи – аналіз і синтез мовних одиниць, основні вміння – звуковий та звуко-буквений аналізи слова).
- Основні принципи написання – фонетичний і морфологічний(це означає, що потрібно формувати правильне артикулювання звуків, розвивати фонематичний слух під час аудіювання, знайомити з морфемною будовою слів і способами словотворення, без чого неможливо навчити правильного письма).

Розкриємо докладніше вплив основних положень мовознавства на методику навчання грамоти.

Наукова основа методики навчання грамоти – це вчення про фонемі (основні звукові одиниці)

- 38 фонем=33 букви
- Голосні: а, о, у, и, е, і (потрібно показати, що утворюються без перешкод, за допомогою лише голосу; утворюють склад)
- Приголосні: б,п,в,ф,м; ж,ч,ш,дж; г,ґ,к,х; д,т,з,с,дз,ц,л,н,р,й (перешкода; шум, голос; не утворюють склад)
- Я=йа, ю=йу, є=йе, ї=йі, щ=шч.
- Ь (знак м'якшення)

Діти повинні вміти розрізняти на слух і за артикуляцією всі голосні й приголосні, тверді й м'які, знати три способи (І; Ь; Я, Ю,Є) позначення м'якості приголосних на письмі, правила позначення звуків графемами.

У початкових класах до м'яких приголосних звуків відносять усі приголосні, які знаходяться в позиції перед голосним [і], наприклад, у словах *півень, жінка, шість, білочка, кінь* тощо. У кінці слів м'якість приголосних звуків завжди позначається знаком м'якшення. В окремих випадках м'якість

приголосних звуків графічно не позначаються: *сніг* - [с'н'іг], *звір* - [з'в'ір]. Правильне читання і написання таких слів у першому класі учні засвоюють за зразком, поданим учителем.

У період навчання грамоти учні одержують тільки практичне уявлення про дзвінки й глухі приголосні. У процесі ознайомлення з буквами **б, г, д, з, ж**, буквосполученнями **дз, дж**, що позначають дзвінки приголосні звуки, основну увагу учнів необхідно звернути на те, що в українській мові ці букви в кінці та в середині слів слід читати дзвінко, не замінюючи дзвінки звуки глухими: *дуб*.

Букви і звуки, їх взаємозв'язок

- Букви – бачимо й пишемо;
- Звуки – чуємо й вимовляємо.
 - Звуки: голосні – наголошені, ненаголошені;
 - приголосні – тверді, м'які, дзвінки, глухі.
 - Букви: великі, малі, рядкові, прописні, друковані, рукописні, каліграфічні.

Учити дітей не плутати букви і звуки (букви позначають звуки; підкреслюють букви, що позначають звуки; приголосних букв не буває тощо)

Великі букви в період навчання грамоти учні сприймають як сигнал початку речення та ознайомлюються з найпростішими випадками їх уживання у власних назвах.

Учні практично ознайомлюються і з іншими графічними знаками: крапкою, знаком оклику, знаком питання, комою, двокрапкою, тире, рисою (дефісом), лапками, учаться за зразком учителя реагувати на них під час читання зміною сили голосу чи паузами.

Складоподіл

- Складовий принцип – основа української графіки.
- Відкритий склад (ПГ) – рі-чка, ру-чка.

- **Закритий (ГП):**
сонорний – лам-па, сан-ча-та, зай-чик;
парні дзвінки приголосні перед глухими: стеж-ка, низь-ко...
Склад – один або кілька звуків, що вимовляються одним видихуваним поштовхом.

В основі української графіки лежить складовий принцип, за яким звукове значення букв, які позначають приголосні, може бути виявлене тільки в складі, оскільки воно залежить від наступної букви голосного звука. Відтак навчати читати потрібно не по буквах, а зразу складами, оскільки правильно відтворити звукове значення букви можна тільки за умови, якщо прочитати її разом з наступними буквами.

Учимо школярів: скільки голосних, стільки й складів; не даємо для аналізу важкі для складоподілу слова. Поділ таких слів на склади не становить для дітей труднощів.

Наголос

- Це виділення за допомогою сили і висоти голосу одного із складів фразового тексту. В українській мові наголос динамічний, різномісний, рухливий.

Учимо дітей за допомогою зміни сили та висоти голосу визначати наголошений склад. Прийоми: а) рука - під підборіддям: скільки разів доторкнуться, стільки складів; б) перенести силу голосу з одного складу на інший, послухати, чи правильно звучить слово; в) вимовити слово із запитальною інтонацією: висота голосу підкаже наголошений склад.

Важливе значення – правильна вимова вчителя.

Речення - одиниця мовного спілкування

- Основні функції речення – пізнавальна, комунікативна.
- Розповідні, питальні, спонукальні;окличні.
- Однослівні: / __ .

- Багатослівні: / _ _ _ _ ! / _ _ _ _ ?
- У реченні про когось або про щось розповідається.

Саме ці елементи теорії про речення діти повинні засвоїти і вміти продемонструвати свої знання на практиці: будувати різні за метою і структурою речення, з правильною інтонацією вимовляти.

Слово

- **Основні ознаки слова:**

- відтворюваність (тому потрібно говорити дітям: пригадайте, доберіть (але не придумайте!));
- лексичне значення;
- фонетична оболонка;
- граматична форма;
- наявність одного наголосу.

Ознайомити дітей з новим словом означає: розкрити його значення (пряме, переносне), навчити правильно вимовляти в різних граматичних формах, дотримуючись правильного наголосу.

4. Принципи побудови шкільних підручників з навчання грамоти

Шкільні підручники змінюють кожні п'ять років, виходить у світ й багато альтернативних букварів для навчання грамоти. Крім того, у вчителів часто виникає бажання створити власний буквар для дітей свого класу. Як зорієнтуватися, який підручник обрати, за яким найкраще навчати?

Буквар – основний підручник для навчання читання й письма.
Науково-педагогічні принципи побудови Букваря:

- від простого до складного;
- від легшого до важчого;
- від знайомого до незнайомого;
- від звуку до букви;
- принцип частотності введення нової букви;
- доступності й цікавості;
- взаємозв'язку навчання й виховання;
- комунікативної спрямованості навчання.

У букварях повинен бути представлений матеріал для реалізації усіх змістових ліній мовної освіти

Мовленнєва змістова лінія

- сприймати, відтворювати і створювати усні й писемні висловлювання різних жанрів, типів і стилів мовлення ;
- мовленнєві уміння і навички, необхідні для навчання, повсякденного життя і майбутньої професійної діяльності;
- практичне ознайомлення з усіма видами мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо);
- відомості про мовлення та перелік основних видів робіт (перекази, твори, ділові папери та ін.).

Мовна змістова лінія

- базові знання мовної системи, без яких неможливе досконале володіння мовою:

- основні лінгвістичні поняття,
- вимоги до засвоєння граматичних, орфоепічних і правописних норм літературної мови.

Соціокультурна змістова лінія

- перелік культурологічних тем, що знайомлять учнів з історією, звичаями, традиціями, мистецькими скарбами, духовною і матеріальною культурою українського народу, із загальнолюдськими моральними нормами і цінностями, культурною спадщиною інших народів.
- тематичні групи слів – назв предметів і реалій матеріальної та духовної культури українського народу;

- усталені вирази, українські народні прислів'я, приказки, лічилки, скоромовки, утішки, пісні, казки, легенди як відображення народного досвіду, українського характеру.

Діяльнісна змістова лінія

- Забезпечує навички діяльності спілкування (аналіз, порівняння, зіставлення, узагальнення, класифікування тощо)

Завдання для самостійного опрацювання:

- Ознайомтеся з чинними в Україні Букварями (див. Букварі: «Буквар. Українська мова для ЗНЗ з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Вашуленко М.С., Вашуленко О.В.); «Буквар. Українська мова для ЗНЗ з навчанням українською мовою. 1 клас» (авт. Захарійчук М.Д., Науменко В.О.)) та напишіть анотацію до них щодо відповідності їх усім принципам та здатності реалізувати змістові лінії мовної освіти. Режим доступу: а) http://portfel.at.ua/load/1_klas/bukvar/vashulenko/68-1-0-269;
- <http://uchebniki-online.net/24-bukvar-1-klass-zahariychuk-naumenko.html>; б) <http://www.twirpx.com/file/1295138/>; <http://www.docme.ru/doc/111582/bukvar-vashulenko> та інші.

Проаналізуйте « Букварі » за поданою схемою

I. Вихідні відомості про підручник.

1. Автор (авторський колектив).
2. Назва видавництва, рік видання.
3. Обсяг (кількість сторінок), розміри, вага.
4. Загальна відповідність Державному освітньому стандарту.
5. За якою програмою створено підручник(державною , авторською). Наявність авторської концепції щодо створення підручника з навчання грамоти, її суть.

II. Добукварна частина

1. Обсяг (кількість сторінок).
2. Які основні програмові завдання розв'язуються в цій частині підручника ?

3. Яку систему умовних позначень обрано для формування в учнів узагальненого уявлення про одиниці мови і мовлення – речення, слово, склад, звук? Якою мірою умовні позначення відображають лінгвістичну природу кожної мовної одиниці, її істотні ознаки?
4. Який зміст ілюстративного матеріалу (сюжетні ілюстрації, предметні малюнки) сприяє розвитку мовлення учнів, збагаченню їхнього словникового запасу?
5. Наявність у цій частині підручника матеріалу, призначеного для формування в учнів загальнонавчальних умінь і навичок, зокрема організаційних, загальнопізнавальних.

III. Букварна частина

1. Послідовність вивчення букв українського алфавіту. За яким принципом, дидактичним міркуванням це здійснено?
2. Чи ділиться букварний період на етапи? У чому це виявляється? Чи співвідносяться ці етапи із сучасним методом навчання грамоти?
3. Наявність у підручнику системи звукового і звуко – буквеного аналізів.
4. Які букви (на позначення голосних і приголосних звуків) винесено на початок букварного періоду? Яка система їх подачі на сторінці чи сторінковому розвороті букваря?
5. Чи застосовано в букварі вправи на формування способів читання? Які одиниці мови лежать в основі способу читання? Чи дотримано науковий підхід до поділу слів на склади?
6. Характеристика системи підготовчих вправ перед читанням мікротекстів, текстів (колонки слів, принципи їх укладання; матеріал для звуко – буквеного синтезу; для відпрацювання способу читання, для розвитку мовлення й мислення).
7. Спосіб ознайомлення з читанням слів, у яких наявні м'які приголосні звуки. На якому етапі букварного періоду відбувається це ознайомлення?
8. Яку систему вивчення букв *ь, я, ю, є* запроваджено в букварі?

Наскільки ця система співвідноситься зі звуковим значенням цих букв в українській фонетиці і графіці?

9. Аналіз текстів букварного періоду (доступність, художність, відповідність дитячим інтересам). Співвідношення прозових і віршованих текстів. Виховний потенціал текстового матеріалу. Чи використовуються тексти, надруковані рукописним шрифтом? Їх призначення в букварі.
10. Наявність у букварі текстів, що належать до так званих малих жанрів (зазначити ці жанри), їх зв'язок з іншим навчальним матеріалом сторінки або розвороту – дотримання логіко – методичної та тематичної цілісності матеріалу на опрацювання літер (показати вдалі і невдалі приклади).
11. Наявність і функції матеріалу післябукварного періоду навчання грамоти, його спрямованість на забезпечення принципу перспективності в навчанні молодших школярів рідної мови.

IV. Художнє і технічне оформлення букваря

1. Зміст обкладинки, наскільки вона відображає специфіку і функції підручника з навчання грамоти.
2. Оформлення форзаців: яку інформацію вони несуть для учнів у процесі опанування грамоти.
3. Наявність апарату орієнтування у підручнику, його логічність і доступність для шестирічних першокласників.
4. Цілісність художнього оформлення книги, дотримання певного стилю в подачі ілюстрацій.
5. Загальний макет підручника: побудова сторінкового розвороту, наповнення його різноманітними навчальними елементами, їх дидактична доцільність і ефективність для успішного засвоєння нової літери.
6. Наявність у букварі ігрового матеріалу, його дидактичні функції та роль у забезпеченні інтересу учнів до навчання.
7. Відповідність шрифту державним стандартам та віковим особливостям шестирічних першокласників.
8. Аналіз побудови сторінок і розворотів букваря з погляду загальних гігієнічних вимог до підручника: обсяг текстів,

довжина робочого рядка, довжина речень, кількість слів на сторінці, які вимагають окремого тлумачення, тощо.

V. Висновок про підручник, його загальна науково – методична оцінка

Висновки. Процес навчання грамоти передбачає формування складних мовленнєвих дій – читання й письма, що є основними вміннями, які забезпечать подальше успішне навчання школяра. Сучасна методика навчання грамоти повинна враховувати новітні досягнення суміжних дисциплін (психології, фізіології, мовознавства, дидактики) для ефективної організації процесу навчання. Крім того, знання наукових засад методики навчання грамоти дає педагогу можливість бачити перспективи її розвитку, свідомо аналізувати зміни, що відбуваються в програмах, підручниках

Література.

Основна література

1. Методика навчання української мови в початковій школі/ За ред. М.С. Вашуленка. – К., 2010. – 360 с. (Б-ка Педінституту).
2. Наумчук М. М.. Сучасний урок української мови в початковій школі (методика і технологія навчання). – Видання друге, доповнене. – Тернопіль: В-во Астон, 2005. - С. 74-81.(Б-ка Педінституту).
3. Буквар. Українська мова для ЗНЗ з навчанням українською мовою. 1 клас: Підручник / Вашуленко М.С., Вашуленко О.В. — К.: Освіта, 2012. — 152 с.
4. Буквар. Українська мова для ЗНЗ з навчанням українською мовою. 1 клас: Підручник / Захарійчук М.Д., Науменко В.О. — К.: Грамота, 2012. — 176 с. .

http://portfel.at.ua/load/1_klas/bukvar/vashulenko/68-1-0-269

Додаткова література

- *Кравцов Г. Г, Кравцова Е. Е.* Шестилетний ребенок. Психологическая готовность к школе. — М.: Знание, 1987.
- *Проскура О.* Як перевірити готовність вашої дитини до навчання в школі// Початкова школа. – 1998. - №№2, 4.

- *Кочерга О.* Психофізіологічні особливості діяльності першокласників //Початкова школа. – 2005. - № 3. – С. 5-9.
- *Роговик. Л.* Психолого-педагогічні аспекти навчання шестиліток читання і письма //Початкова школа. – 2002. - № 2. – С. 11-12.
- *Роговик Л.* Вікові особливості психомоторики першокласників // Початкова школа. – 2003 - №8. – С. 10-14.

Запитання для самоконтролю:

1. Чи готові 6-літні діти (психічно і фізично) до навчання в школі ?
2. З якого часу можна починати навчати дітей грамоти?
3. Що дізналися про мовну та мовленнєву змістові лінії?
4. Що спільного і чим відрізняються чинні Букварі?
5. Використовуючи тлумачні та лінгводидактичні словники, запишіть визначення основних понять теми: грамота, навчання грамоти, методика навчання грамоти, читання, письмо, мовленнєва діяльність, аналіз, синтез, буквар.

ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ДО ЗМ 1

Тема 2. Наукові засади методики навчання грамоти

Тема 3. Добукварний період навчання грамоти в початкових класах

Тема 4. Добукварний період навчання грамоти в початкових класах

Тема 5. Букварний період навчання грамоти

Тема 5. Букварний період навчання грамоти

Тема 6. Букварний і післябукварний періоди навчання грамоти

Тема7. Особливості сучасного уроку навчання грамоти

Тема7. Особливості сучасного уроку навчання грамоти

Залікова контрольна робота

**САМОСТІЙНА РОБОТА ДО ПРАКТИЧНОЇ
ЧАСТИНИ ЗМ 1
(ОБОВ'ЯЗКОВА ДЛЯ ВИКОНАННЯ)**

<p>Тема 2. Наукові засади методики навчання грамоти</p>	<p>Опрацювати за основною літературою питання теми. Коротко законспектувати. 1. Написати компіляцію «Особливості навчання шестирічних школярів грамоти» [Богуш А.М, Методика навчання дітей елементів грамоти /Дошкільна лінгводидактика. Хрестоматія. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. /Упорядник Богуш А.М, Частина I та II. – К. Видавничий Дім «Слово», 2005. – С. 650-708] 2. Скласти методичні рекомендації щодо врахування порад психологів і фізіологів у процесі навчання дітей грамоти.</p>	2
<p>Тема 3-4. Добукварний період навчання грамоти в початкових класах ...</p>	<p>Опрацювати за основною літературою питання теми. Коротко законспектувати. 1. Зробити порівняльний аналіз програм навчання дітей рідної мови у д/з і школі. Формулювання критичних зауважень.. 2. Зробити аналіз добукварної частини «Букваря». 3. Побудувати звукові моделі 10 слів. 4. Добір ігрових прийомів для розвитку усного діалогічного й монологічного мовлення.</p>	6
<p>Тема 5. Букварний період</p>	<p>Опрацювати за основною літературою питання теми. Коротко законспектувати. 1. Проаналізувати програму навчання</p>	5

навчання грамоти	<p>грамоти в школі (у таблиці).</p> <p>2. Виготовлення наочності для роботи з новою буквою на уроках читання й письма.</p> <p>3. Підготувати доповідь (за вибором) до метод. семінару: - »Дидактичні ігри під час навчання грамоти», - «Формування графічних навичок письма в першокласників», - «Формування навичок читання в 1 класі».</p>	
Тема 6. Букварний і післябукварний періоди навчання грамоти	<p>Опрацювати за основною літературою питання теми. Коротко законспектувати.</p> <p>1. Скласти план-конспект уроку читання: вивчення нової букви.</p> <p>2. Скласти план-конспект уроку письма: вивчення нової букви</p> <p>3. Аналіз програми щодо змісту післябукварного періоду навчання грамоти.</p>	4
Тема7. Особливості сучасного уроку навчання грамоти	<p>Опрацювати за основною літературою питання теми. Коротко законспектувати. Групові проекти (за вибором:)</p> <ul style="list-style-type: none"> - складання конспекту й проведення уроку на вивчення нового звуку і нової букви; - складання схеми аналізу уроку письма; уроку читання; - складання конспекту й проведення уроку на закріплення вивчених звуків і букв; - складання конспекту й проведення уроку письма з показом нової писаної букви. 	3
Залікова	1. Узагальнення та систематизація	2

контрольна робота	матеріалу. 2. Оформлення і здача «Методичної теки»	
----------------------	--	--

Наповнення методичної теки МЕТОДИЧНА ПАПКА ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Розділ 1. Методика навчання грамоти

- 1) Конспект уроку з вивчення нового звуку й нової букви;
- 2) конспект уроку письма з показом нової писаної букви;
- 3) конспект уроку закріплення вивчених звуків і букв;
- 4) схеми аналізу уроку письма та уроку читання в 1 класі;
- 5) наочні посібники для ознайомлення із **звуком, складом, наголосом**.
- 6) Заповнений зошит для письма з друкованою основою «Пропис» (1 і 2 частини).

Практичне заняття №1 . Тема 2-3. Наукові засади методики навчання грамоти. Добукварний період навчання грамоти в початкових класах

Завдання до практичного заняття

1. Опрацювати за основною літературою питання теми. У зошитах для самостійної роботи коротко законспектувати. Підготуватися до висвітлення основних положень зазначених аспектів теми:

Характеристика основних змістових ліній мовної освіти молодших школярів. Принципи побудови шкільних підручників з навчання грамоти. Лінгвістичні основи методики навчання грамоти молодших школярів. Психофізіологічні особливості дітей молодшого шкільного віку.

Характеристика сучасного звукового аналітико-синтетичного методу навчання грамоти. Основні періоди та етапи навчання грамоти за цим методом. Основні навчально-виховні завдання добукварного періоду. Форми виявлення

ступеня готовності дітей до навчання грамоти. Методика розвитку усного мовлення й мислення дітей у добукварний період.

2. Виконати практичні завдання:

- Написати компіляцію «Особливості навчання шестирічних школярів грамоти»

[Богуш А.М, Методика навчання дітей елементів грамоти /Дошкільна лінгводидактика. Хрестоматія. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

/Упорядник Богуш А.М, Частина I та II. – К. Видавничий Дім «Слово», 2005. – С. 650-708]

- Скласти методичні рекомендації щодо врахування порад психологів і фізіологів у процесі навчання дітей грамоти (5-10 пунктів).

- Зробити порівняльний аналіз програм навчання дітей рідної мови у д/з і школі щодо навчання грамоти.

- Зробити аналіз добукварної частини чинних букварів.

- Побудувати звукові моделі 10 слів.

Програмові вимоги до заліку «ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ. МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ГРАМОТИ»

Теоретико-методологічні засади побудови курсу методики навчання української мови

1. Методика навчання української мови як галузь лінгводидактичної науки.
2. Предмет, завдання, структура методики навчання української мови як навчальної дисципліни.
3. Специфіка шкільного предмета «Рідна мова» в початкових класах. Діючі підручники для початкової школи.
4. Зв'язок методики з іншими науками. Методологічні засади лінгводидактики.
5. Основні методи дослідження лінгводидактичної дійсності.

6. Внесок визначних лінгводидактів у розвиток науки. Джерела вивчення курсу.

Наукові засади методики навчання грамоти

1. Характеристика основних змістових ліній мовної освіти молодших школярів.
2. Принципи побудови шкільних підручників з навчання грамоти.
3. Лінгвістичні основи методики навчання грамоти молодших школярів.
4. Психофізіологічні особливості дітей молодшого шкільного віку.

Добукварний період навчання грамоти в початкових класах

1. Характеристика сучасного звукового аналітико-синтетичного методу навчання грамоти. Основні періоди та етапи навчання грамоти за цим методом.
2. Основні навчально-виховні завдання добукварного періоду.
3. Форми виявлення ступеня готовності дітей до навчання грамоти.
4. Методика розвитку усного мовлення й мислення дітей у добукварний період.
5. Методика формування початкових уявлень про слово, речення, висловлювання.
6. Методика ознайомлення учнів з фонетичними уявленнями. Розвиток фонетичного слуху. Робота над усуненням вад мовлення.
7. Методика підготовки першокласників до письма. Особливості навчання письма ліворуких учнів.
8. Характеристика дидактичного матеріалу, засобів унаочнення.

Букварний і післябукварний періоди навчання грамоти

1. Три етапи букварного періоду навчання грамоти. Завдання кожного з них.
2. Види аналітико–синтетичних вправ на кожному етапі букварного періоду, методика проведення.
3. Види словникових та словниково-логічних вправ, методика проведення.
4. Методика роботи над реченням і зв'язним текстом у період навчання грамоти. Прийоми опрацювання тексту та сюжетного малюнка.
5. Методика формування навичок безвідривного письма слів. Прийоми вироблення ритмічного письма.
6. Графічна будова букви, методичні прийоми пояснення елементів друкованих та писаних букв.
7. Методика ознайомлення з новою буквою та звуками, які вона позначає на письмі.
8. Післябукварний період навчання грамоти. Основні його завдання.

Особливості сучасного уроку навчання грамоти

1. Зміст, структура і методика уроків мови в добукварний період навчання грамоти.
2. Структура й методика уроків читання в букварний період.
3. Структура й методика уроків письма в букварний період.
4. Особливості уроків читання в післябукварний період.

ТЕСТИ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ ЗНАТЬ ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЗМ 1

1. Виберіть правильну відповідь. Азбука в малюнках – це :
 - а) навчально-методичний посібник з навчання грамоти, який містить яскраві малюнки до кожної букви алфавіту, які легко запам'ятовуються;
 - б) навчально-методичний посібник з навчання читання першокласників або дошкільнят;
 - в) посібник з навчання читання й письма першокласників.

2. Вкажіть найбільш повну відповідь. Аналіз мови художнього твору – це:
- а) вид мовного аналізу, який сприяє розкриттю теми та ідеї твору;
 - б) вид мовного аналізу, який спрямований на розкриття мотивів поведінки, вчинків, рис характеру персонажів твору;
 - в) вид мовного аналізу, який передбачає роботу учнів (під керівництвом вчителя) з виявлення, пояснення і з'ясування значень та функцій зображально-виражальних засобів мови, використання різних синтаксичних конструкцій та морфологічних форм і пов'язаний з аналізом ідейного змісту твору, з вивчення індивідуальних особливостей стилю письменника.
3. До якого виду мовленнєвої діяльності відноситься таке визначення: "... один з видів мовленнєвої діяльності, спрямований на сприйняття мовлення на слух та його осмислення”:
- а) аудіювання;
 - б) говоріння;
 - в) письмо;
 - г) читання?
4. Що розумієте під поняттям “буквоскладальний метод навчання грамоти”?
- а) Синтетичний буквений метод, якому властиве механічне заучування букв та складів без опори на звуки мовлення.
 - б) Метод, завдяки якому діти оволодівають написанням букв та їх з'єднань.
 - в) Метод, у якому вихідною одиницею навчання є не звук, склад чи ціле слово, а буква.
5. Серед ознак, які характерні виразності читання, знайдіть неправильну відповідь.

- а) Гарна дикція.
 - б) Зрозуміла, чітка вимова звуків, складів, слів.
 - в) Достатня гучність, темп.
 - г) Дотримання пауз та наголосів (змістових, логічних, інтонаційних, психологічних).
 - д) Визначення теми та ідеї твору.
6. Вкажіть види граматичного розбору, які передбачають цілеспрямоване формування у молодших школярів орфографічних умінь і навичок.
- а) Звуко-буквений.
 - б) Морфемний.
 - в) Морфологічний.
 - г) Орфографічний.
 - д) Пунктуаційний.
 - е) Синтаксичний.
7. Вкажіть на неправильну відповідь щодо визначення поняття “зв’язне мовлення”.
- а) Група речень, тематично об’єднаних між собою.
 - б) Діяльність того, хто говорить, процес висловлювання думки.
 - в) Текст, висловлювання, продукт мовленнєвої діяльності.
 - г) Назва розділу методики розвитку мовлення.
8. Визначіть відповідь, у якій наведені характерні ознаки тексту-міркування.
- а) Теза, яку потрібно довести. Розвиток тези, її доведення, аргументи. Висновки, тобто підтвердження правильності чи неправильності думки.
 - б) Теза, її доведення.
 - в) Припущення, висновки.
9. Серед передумов успішного розвитку мовлення школярів вкажіть неправильну відповідь.

- а) Удосконалення звуковимови і культури мовлення.
 - б) Засвоєння норм орфоєпії та орфографії.
 - в) Розширення, уточнення та активізація словникового запасу.
 - г) Створення учнями навчально-мовленнєвих ситуацій.
 - д) Ознайомлення з деякими елементами знань зі стилістики та літературознавства.
 - е) Вироблення якісних навичок читання і письма.
 - є) Вміння сприймати своє і чуже мовлення, передавати зміст прослуханого і прочитаного.
10. Вкажіть жанр твору, при опрацюванні якого обов'язковим прийомом роботи саме на підготовчому етапі до сприйняття його є лексико-семантична робота.
- а) Казка.
 - б) Байка.
 - в) Епічний твір.
 - г) Науково-пізнавальна стаття.
 - д) Оповідання.
11. Визначіть терміни і поняття, якими Ви скористуетесь при відповіді на тему: “Методика української мови як педагогічна наука”.
- а) Предмет методики української мови.
 - б) Мета методики української мови як науки.
 - в) Закономірність – принцип навчання методики.
 - г) Джерела збагачення методики української мови.
 - д) Дослідження психологічних проблем навчання української мови.
12. Серед рівнів розвитку мовлення учнів вкажіть неправильну відповідь.
- 1. Вимовний рівень.
 - 2. Словниковий.
 - 3. Морфологічний.

4. Синтаксичний.
 5. Орфографічний.
 6. Рівень тексту.
13. До якого із рівнів мовленнєвого розвитку учнів належить збагачення словника, уточнення, усунення нелітературних слів, активізація словника?
1. Вимовний.
 2. Словниковий.
 3. Морфологічний.
 4. Синтаксичний.
 5. Рівень тексту.
14. Мовлення, оформлене звуками чи графічними знаками, звернене до інших, це:
1. Ситуативне.
 2. Контекстне.
 3. Зовнішнє.
 4. Внутрішнє.
 5. Усне.
 6. Писемне.
15. Вкажіть «зайвий» із наведених видів навчальних шкільних монологів.
1. Переказ.
 2. Розповідь.
 3. Виступ на певну тему.
 4. Письмовий твір.
 5. Рольова гра.
16. Вкажіть відповідь, що не є одним із шкільних варіантів діалогу.
1. Бесіда учителя з учнем.
 2. Рольові ігри.
 3. Інсценування.

4. Суперечка.
5. Повідомлення.

17. Із пропонованих відповідей вкажіть ту, що не є засобом формування у молодших школярів уявлень про усне мовлення.

1. Зразки безпосередніх висловлювань.
2. Записи зразків усної народної творчості.
3. Магнітофонні записи дитячих висловлювань.
4. Таблиця мовленнєвих ситуацій.
5. Взаєморецензування відповідей.

18. Із наведених відповідей вкажіть ту, що не є вправою на побудову діалогу.

1. Фрагменти сюжетно-рольових ігор.
2. Інсценування ситуацій.
3. Побудова діалогічної бесіди.
4. Опрацювання художніх діалогічних текстів.
5. Виступ на певну тему.

19. Серед зазначених етапів творення тексту вкажіть “зайвий”.

1. Орієнтація в умовах спілкування.
2. Планування ходу думки.
3. Передача ходу думки мовними засобами.
4. Запис тексту.
5. Удосконалення свого мовлення.

20. Серед вказаних груп узагальнених умінь зв'язного мовлення знайдіть “зайву”.

1. Інформативно-змістові.
2. Структурно-композиційні.
3. Граматико-стилістичні.
4. Комунікативні.
5. Редагування.

21. Яка із груп узагальнених умінь зв'язного мовлення включає уміння орієнтуватися в умовах спілкування, усвідомлювати тему і основну думку висловлювання та добирати для нього необхідний матеріал?
1. Інформативно-змістові.
 2. Структурно-композиційні.
 3. Граматико-стилістичні.
 4. Редагування.
22. Вкажіть відповідь, що не є завданням роботи над вивченням лексики.
1. Збагачення словника.
 2. Уточнення словника.
 3. Активізація.
 4. Усунення нелітературних слів.
 5. Підвищення рівня розвитку мовлення.
23. Яке із завдань словникової роботи передбачає засвоєння нових, раніше не відомих учням слів чи нових значень відомих слів?
1. Збагачення словника.
 2. Уточнення словника.
 3. Активізація.
 4. Усунення нелітературних слів.
24. Яке із вказаних джерел збагачення словникового запасу учнів є педагогічно неконтрольованим?
1. Мовлення вчителя.
 2. Тексти підручників.
 3. Спеціально розроблені лексичні вправи.
 4. Твори художньої літератури.
 5. Мовлення батьків.

25. До якого із способів пояснення лексичного значення слів відносять такі прийоми: показ предметів чи їх зображень, показ колекцій, гербарію і відповідні пояснення вчителя?

1. Пояснення значення слова шляхом використання контексту.
2. Пояснення значення слова шляхом демонстрації.
3. Найпростіший словотворчий аналіз.
4. Тлумачення слів.

26. Який із вказаних прийомів розкриття лексичного значення слів не відноситься до способу тлумачення слів?

1. Використання тлумачного словника.
2. Розчленування загального (родового) поняття на види.
3. Добір загального (родового) поняття до окремих (видових) понять.
4. Добір синонімів, антонімів.
5. Введення невідомого слова в контекст.

27. Виберіть правильну відповідь.

Азбука рухлива (розрізна) – це:

- а) навчально-методичний посібник, який використовується для формування орфографічної навички;
- б) посібник, який використовується для проведення звуко-буквеного аналізу й синтезу слів;
- в) навчально-методичний посібник з навчання грамоти: комплект карток із надрукованими на них буквами, знаками, цифрами, кожних по декілька екземплярів, який використовується при звуко-буквеному аналізі й синтезі слів, конструюванні слів на набірному полотні; в подальшому – орфографічної навички.

28. Вкажіть найбільш повну відповідь.

Аналітичні вправи з української мови – це вправи:

- а) під час виконання яких переважає аналітична діяльність учнів: спостереження над мовою, граматичний розбір у різних варіантах, орфографічне коментування іт.п.;
- б) під час виконання яких переважає репродуктивна діяльність учнів: дослівне списування, імітативні вправи і т.п.;
- в) під час виконання яких обґрунтовується висловлена думка щодо вивченого граматичного поняття.

29. До якого виду мовленнєвої діяльності відноситься таке визначення: "... один із видів мовленнєвої діяльності, в процесі якого відбувається перекодування графічно зафіксованого тексту в звукове мовлення, чи безпосередньо у смислові одиниці, без звукового оформлення:

- а) аудіювання;
- б) говоріння;
- в) письмо;
- г) читання?

30. Що розумієте під поняттям "вибірковий диктант"?

- а) Вид слухового чи зорового диктанту, який передбачає запис не повного тексту, а лише тих слів, словосполучень, що містять орфограми або граматичні форми з правил, які вивчаються.
- б) Вид диктанту, який передбачає запис слів, словосполучень, що містять вказані орфограми.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ (заочна форма навчання)

Модуль 1. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ. МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ГРАМОТИ

Форми контролю	Самостійна робота	Прописи	Метод. тека	К.р. залік	Разом

Макс. бал	25	10	15	50	100
-----------	----	----	----	----	-----

Самостійна робота: 5 тем, за кожену – 5 балів.

Прописи: зошит № 1 – 5 балів, зошит № 2 – 5 балів.

Методична папка: 5 завдань, за кожне – 3 бали.

Контрольна робота: 2 питання теоретичного спрямування (за програмовими вимогами) (по 10 балів), 1 питання практичного спрямування (із самостійної роботи) (10 балів), 10 тестових завдань (10 балів), термінологічний диктант (10 балів).

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2 МЕТОДИКА РОЗВИТКУ УСНОГО ТА ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Опрацювати й коротко законспектувати в зошиті для
самостійної роботи теоретичні
питання

Методика розвитку усного та писемного мовлення молодших школярів

Тема 8. Теоретико-методичні основи розвитку зв'язного мовлення молодших школярів

Мова і мовлення. Діяльнісний підхід до розвитку мовлення. Одиниці мовлення, їх види і типи. Основні функції мовлення.

Тема 9. Основні напрями роботи з розвитку мовлення учнів на вимовному, лексичному, синтаксичному рівнях.

Структура й зміст програми з розвитку мовленнєвих умінь, формування культури мовлення й етики мовного спілкування учнів 1-4 класів. Робота з формування звукової культури мовлення. Словникова робота. Формування граматичної правильності мовлення. Методи та прийоми навчання зв'язних висловлювань молодших школярів. Комплексні вправи з розвитку зв'язного мовлення.

Тема 10. Робота над переказами в системі розвитку зв'язного мовлення учнів

Місце переказів у системі роботи з розвитку зв'язного мовлення. Вимоги до навчальних переказів. Види переказів. Підготовка до їх написання. Методика проведення детального, вибіркового, стислого переказів. Мовні помилки, їх класифікація. Методика попередження й виправлення мовних помилок.

Тема 11. Методика роботи над творами різних видів

Місце творів у системі роботи з розвитку зв'язного мовлення. Вимоги до них. Класифікація учнівських творів. Основні етапи роботи над учнівським твором. Особливості підготовчої роботи до складання творів різних видів. Критерії й норми оцінювання учнівських переказів й творів.

Тема 12. Робота над образними словами й виразами

Ознайомлення школярів з прямим і переносним значенням слова, багатозначними словами, найпоширенішими омонімами. Синоніми, антоніми, методика їх опрацювання на

уроках рідної мови. Методика опрацювання фразеологічних одиниць з молодшими школярами. Прийоми розвитку діалогічного й монологічного мовлення молодших школярів.

Самостійна робота до теоретичної частини ЗМ 2

Теми лекційних занять

САМОСТІЙНА РОБОТА ДЛЯ ОПРАЦЮВАННЯ ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНОЇ ЧАСТИНИ ЗМ 2

Модуль 2 (5-й семестр)		
Змістовий модуль 3. МЕТОДИКА РОЗВИТКУ УСНОГО ТА ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ		
Тема	<u>Самостійна робота</u>	Год ини
Тема 8. Теоретико-методичні основи розвитку зв'язного мовлення молодших школярів	Нові надходження до бібліотеки: фахові часописи, підручники, посібники з проблем розвитку зв'язного мовлення молодших школярів	8
Тема 9. Основні напрями роботи з розвитку мовлення учнів на вимовному, лексичному, синтаксично му рівнях	<ol style="list-style-type: none"> 1. Аналіз програми, діючих підручників щодо програмових вимог з розвитку мовленнєвих умінь, формування культури мовлення й етики мовного спілкування учнів 1-4 класів та їхньої реалізації через зміст навчання. 2. Відбір з підручників для 1-4 кл. вправ на вироблення вмінь будувати словосполучення; вправи з реченням. 3. Створення методичної схеми (моделі) роботи із словами тематичного 	9

	словника (10 слів) (етапи, їх завдання, прийоми роботи). 4. <u>Формулювання методичних рекомендацій з виховання звукової культури мовлення молодших школярів</u>	
Тема 10. Робота над переказами в системі розвитку зв'язного мовлення учнів	1. <u>Складання конспектів уроків з написання переказів (а/детального, б/стислового, в/ вибіркового).</u> 2. <u>Добір та аналіз</u> високохудожніх <u>текстів</u> для переказу (структура, мікротеми, план, бесіда за змістом, мовний аналіз, орфографічна підготовка).	8
Тема 11. Методика роботи над учнівськими творами різних видів	3. <u>Складання конспектів уроків з розвитку зв'язного мовлення (2.3.4. класи).</u> 1. <u>Добір мовного опорного матеріалу</u> для написання твору на задану тему (експресивна лексика, фразеологізми, прислів'я, крилаті вирази, метафоричні словосполучення, порівняння тощо). <u>Конспекти:</u> а/ <u>Норми оцінювання письмових робіт учнів ()</u> . б/ <u>Перевірка, оцінювання учнівських творів, робота над помилками ()</u>	10
Тема 12. Робота над образними словами й виразами	Огляд матеріалів у журналі «Рідна школа» з проблем розвитку образного мовлення молодших школярів	9
Разом за ЗМ 2 (5 семестр)		44

Наповнення методичної теки

МЕТОДИЧНА ПАПКА ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Розділ 2. Методика розвитку усного та писемного мовлення молодших школярів

- 1) Конспекти уроків з написання переказів:
 - а/детального,
 - б/ стислого,
 - в/ вибіркового);
- 2) конспекти уроків з розвитку зв'язного мовлення (для 2,3 і 4 класів).
- 3) Пам'ятка : «Оцінювання контрольного завдання в початкових класах»

ТЕМИ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ

Тема 8. Теоретико-методичні основи розвитку зв'язного мовлення молодших школярів

Мова і мовлення. Діяльнісний підхід до розвитку мовлення. Одиниці мовлення, їх види і типи. Основні функції мовлення.

Тема 9. Основні напрями роботи з розвитку мовлення учнів на вимовному, лексичному, синтаксичному рівнях.

Структура й зміст програми з розвитку мовленнєвих умінь, формування культури мовлення й етики мовного спілкування учнів 1-4 класів. Робота з формування звукової культури мовлення. Словникова робота. Формування граматичної правильності мовлення. Методи та прийоми навчання зв'язних висловлювань молодших школярів. Комплексні вправи з розвитку зв'язного мовлення.

Тема 10. Робота над переказами в системі розвитку зв'язного мовлення учнів

Місце переказів у системі роботи з розвитку зв'язного мовлення. Вимоги до навчальних переказів. Види переказів. Підготовка до їх написання. Методика проведення детального,

вибіркового, стислого переказів. Мовні помилки, їх класифікація. Методика попередження й виправлення мовних помилок.

Тема 11. Методика роботи над творами різних видів

Місце творів у системі роботи з розвитку зв'язного мовлення. Вимоги до них. Класифікація учнівських творів. Основні етапи роботи над учнівським твором. Особливості підготовчої роботи до складання творів різних видів. Критерії й норми оцінювання учнівських переказів й творів.

Тема 12. Робота над образними словами й виразами

Ознайомлення школярів з прямим і переносним значенням слова, багатозначними словами, найпоширенішими омонімами. Синоніми, антоніми, методика їх опрацювання на уроках рідної мови. Методика опрацювання фразеологічних одиниць з молодшими школярами. Прийоми розвитку діалогічного й монологічного мовлення молодших школярів.

Лекція 1. Теоретико-методичні основи розвитку зв'язного мовлення молодших школярів

План

4. Психолого-лінгвістичні основи методики розвитку зв'язного мовлення учнів.
5. Структура й зміст програми з розвитку мовленнєвих умінь, формування культури мовлення й етики мовного спілкування учнів 1-4 класів.
6. Основні напрями роботи з розвитку мовлення учнів на вимовному, лексичному, синтаксичному рівнях.
7. Методи та прийоми навчання зв'язних висловлювань молодших школярів.

Основні поняття: зв'язне мовлення, мовленнєві уміння, культура мовлення, напрями розвитку мовлення, методи розвитку мовлення, словниковий запас, звукова культура мовлення,

Основна література з проблеми

1. Методика навчання української мови в початковій школі/ За ред. М.С. Вашуленка. – К.,2010. – 360 с. /Режим доступу: <https://docviewer.yandex.ua/?url=ya-disk-public>
2. М. М. Наумчук. Сучасний урок української мови в початковій школі (методика і технологія навчання). – Видання друге, доповнене. – Тернопіль: В-во Астон, 2005, - 352 с.
3. Г.П.Коваль, Н.І.Деркач, М.М. Наумчук. Методика викладання української мови: Навч.посібник для студ. педін. – Тернопіль: Астон, 2008. – 287 с. /Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/165187/>
4. М. С. Вашуленко. Українська мова і мовлення в початковій школі. – К., Освіта. – 2006.
5. Програма для середньої загальноосвітньої школи 1-4 кл. К.: Поч. школа, 2012.- 432 с. / Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/images/files/navchalni_programu/2012/ukr/01_ukr.pdf
6. Державний стандарт початкової освіти. – К., 2011. / Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/462-2011-%D0%BF>

Додаткова література:

7. М.С.Вашуленко. Українська мова і мовлення в початковій школі. – К. Освіта, 2006.С. 98-136.
8. Пономарьова К. І. Розвиток зв'язного мовлення молодших школярів. Уроки розвитку мовлення в 1 – 4 класах. – К.: КІМО, 2006.
9. Коченгіна М. Навчання зв'язного мовлення . Мета. Психологічні засади. Система методів // Початкова освіта. – 2006. - № 12. – С. 3- 5.

1.Психолого-лінгвістичні основи методики розвитку зв'язного мовлення учнів

У сучасній лінгводидактиці використовують терміни "мова" і "мовлення". Що ж означають ці поняття?

У лінгвістиці **мова** розглядається як система, "система фонетичних, лексичних, граматичних засобів, яка є знаряддям вираження думок, почуттів і служить найважливішим засобом спілкування людей" (С. Рубинштейн).

Мова - це сукупність мовних знаків (морфеми, слова, словосполучення, речення), система категорій (граматичного роду, числа, відмінка та ін.), система граматичних форм і норм.

Мовний знак - це елемент дійсності, який опосередковує теоретичну діяльність і має суспільно-соціальну природу.

Змістова сторона мовних знаків полягає в заміщенні реальних зв'язків та відношень предметів, їх відповідності реальній дійсності. Так, м'яч - це гумовий круглий предмет, дитяча іграшка.

Матеріальна сторона мовних знаків - це кількість звуків у слові, їх характеристика (голосні, приголосні, тверді, м'які), порядок у слові. Мовні знаки здатні узагальнювати, відбивати, зберігати досвід людей, нести певну інформацію.

У ході навчання діти повинні засвоїти систему мовних знаків. Засвоїти мовний знак - це значить запам'ятати його звучання, навчитися вимовляти у відповідності з літературними нормами, зіставляти з реальним предметом (зрозуміти його значення). Проте мовні знаки "оживають" лише тоді, коли вони використовуються дитиною в мовленні.

Мовлення - це процес використання конкретної мови конкретною людиною за характерними для даної мови законами, правилами. Мовлення - процес індивідуальний, оскільки мовець самостійно будує різні типи синтаксичних конструкцій, добирає мовні знаки та варіює ними, комбінує їх по-різному в рамках одного речення. **Отже, мовлення - це практичне користування мови з наперед визначеною метою.**

Н. Д. Бабич так характеризує різницю між мовою і мовленням. Мова - це: 1) універсальний засіб навчання і виховання людини; 2) енциклопедія людського досвіду; 3) першооснова нагромадження культурних цінностей, засіб вираження змісту культури, спосіб введення окремої людини в процес СУСПІЛЬНОГО

культурного розвитку; 4) один із компонентів духовної культури суспільства; 5) засіб координації всіх виробничих процесів; 6) функціонуюча система, нерозривно пов'язана з усіма галузями суспільного життя.

<ф> **Мовлення** - це: 1) спосіб існування і вияву мови, "мова в дії", мовний процес у багатьох його видах і формах (говор, писання, слухання, читання), мовчазна розмова з самим собою, обдумування майбутнього свого чи сприйнятого від інших повідомлення 2) вияв процесу формування думки; 3) вияв одиниць мови усіх рівнів і правил їх поєднання; 4) засіб конкретизації мовного спілкування

Для процесу мовлення є характерними темп, тривалість, тембр, ступінь гучності, артикуляційна чіткість, акцент, виразність тощо.

У процесі мовлення відбиваються його індивідуальні особливості: психологічний стан мовця, ставлення до співрозмовника, щирість, стиль спілкування (офіційний, інтимний, лагідний, зневажливий і т. п.), вияв комунікативної мети чи завдань і т. п.

У лінгводидактиці ствердився **діяльнісний підхід до мовлення**. Мовлення розглядається як мовленнєва діяльність, в якій в ході спілкування використовуються мовні засоби.

Діяльнісний підхід до мовлення сприяє підвищенню ефективності методики розйитку мови, дозволяє більш чітко спрямувати роботу на формування мовленнєвих умінь та навичок, виступає показником засвоєння мови

на думку психологів, мовлення є сукупністю мовленнєвих дій, кожна з яких має власну проміжну мету, підпорядковану загальній меті спілкування. Мовленнєва дія має чотирифазну динамічну структуру. Кожна фаза відповідає певному етапу породження зв'язного висловлювання, а саме:

1) орієнтуванню в умовах мовленнєвої ситуації (виявлення умов спілкування, визначення типу висловлювання, його загальної мети, адресата, стилю);

- 2) плануванню висловлювання (про що саме треба сказати), яке передбачає добір таких мовних одиниць, котрі б відповідали темі і меті висловлювання, а також розташуванню їх у відповідній послідовності;
- 3) реалізації програми висловлювання — породження зв'язного тексту;
- 4) контролю, який передбачає співвіднесення результатів мовленнєвого впливу на слухача (читача) із завданням висловлювання; виявлення і виправлення припущених помилок у структурі, змісті та мовленнєвому оформленні висловлювання.

Мовленнєва діяльність, як і будь-яка інша, потребує, на думку психологів (Микола Жинкін, Олексій Леонт'єв, Аеліта Маркова, Іван Синиця та ін.), відповідних **умов**, у яких би вона нормально відбувалася. З цього приводу Олексій Леонт'єв зазначає, що для того, щоб повноцінно спілкуватися, людина повинна навчитися швидко й правильно орієнтуватися в умовах спілкування; вміти правильно спланувати своє мовлення; відшукати відповідні засоби для передачі задуманого змісту; вміти забезпечити зворотний зв'язок. Якщо будь-яку з ланок акту спілкування буде порушено, то мовцю не вдасться домогтися очікуваних результатів спілкування — воно виявиться неефективним

Неважко помітити, що всі перелічені вміння прямо співвідносяться з наведеними вище фазами породження мовлення.

Водночас мовлення і саме є продуктом мовленнєвої діяльності, у "процесі якої використовуються одиниці мови, її категорії, форми і норми, - це послідовність мовних знаків, що організуються за законами мови і у відповідності до потреб висловлюваної інформації"

Мовлення має певну форму і позамовний зміст, єдність форми і змісту утворює **текст**, який містить у собі відповідну інформацію. Текст у сучасній лінгвістиці розглядається як реальна одиниця спілкування. **Тексту притаманні такі ознаки як цілісність змісту, зв'язність викладу, структурна організація,**

завершеність . Отже, текст - це послідовність знакових одиниць, об'єднаних смисловим зв'язком, основними ознаками якого є цілісність і завершеність. Текст може бути у вигляді одного речення або складатись із декількох пов'язаних між собою речень.

Два або більше речень, пов'язаних між собою за змістом, об'єднані граматично та тематично, називаються єдністю **Крім тексту, одиницями мовлення є висловлювання, дія-і логічна єдність, синтагма, типове речення** .

Найменша одиниця спілкування - типове речення (зразок?, мовлення), типові синтаксичні схеми, за якими мовець розгортає своє висловлювання. **Висловлювання** не обов'язкові дорівнює реченню.

Діалогічна єдність - це мінімум дві репліки. Синтагма - складна одиниця мовлення, яка може бути як цілим реченням, так і його частиною, складатися з декількох слів або з одного слова.

Мовлення поділяють на **усне і писемне, зовнішнє і внутрішнє, рецептивне і продуктивне**.

Усне мовлення - це первинна форма існування і реалізації мови, яка виражається за допомогою звуків, складів, слів, речень, тобто являє собою процес говоріння.

Писемне мовлення - це похідна, вторинна форма, що зафіксована графічно на папері (чи іншому матеріалі), вона розрахована на візуальне, зорове сприйняття.

Зовнішнє мовлення - це усне і писемне мовлення, яке доступне сприйманню інших людей.

Внутрішнє мовлення - це структурно згорнуте неозвучене говоріння, мовлення про себе, внутрішньомовленнєве оформлення думки.

Рецептивне мовлення - це сприймання мовлення на слух (слухання) і письмового тексту в процесі читання (читання).

Продуктивне мовлення об'єднує процеси говоріння і письма.

Діалогічне мовлення - це бесіда, розмова між двома співрозмовниками, яка складається із запитань, відповідей, штампів, окремих реплік, супроводжується мімікою, жестами, діями, емоційністю у процесі безпосереднього сприймання висловлювань.

Діалог, за Л. В. Щербою, це... ланцюжок реплік. В. Л. Скалкін визначає діалог як комунікативний акт, в якому почергово змінюються ролі мовця і слухача; він протікає в певній ситуації спілкування і є її продуктом. При цьому **ситуація спілкування повинна включати:**

обстановку (умови спілкування),
відносини між мовцями,
мовленнєвий стимул (репліку),
процес діалогізування .

Діалог може виступати в таких типах: мовленнєві штампи (добрий день, вибачте, дозвольте...), звертання із запитанням і швидка реакція на запитання, розпитування, реплікування.

Реплікування - це вміння мовця використовувати доречно **репліки:** повідомлення, зустрічне повідомлення, повідомлення-ствердження, повідомлення-заперечення, повідомлення-стимул до дії та ін.

Діалогічне мовлення часом ототожнюють з розмовним. Це не завжди так. **Розмовне мовлення** - це вид усного мовлення, яке складається із діалогу, трилогу, полілогу, а також містить монологічні вставки. Воно ширше за діалогічне мовлення.

Монолог - це вид зв'язного мовлення однієї особи, повідомлення про певні факти дійсності, що знаходяться в різних причинних та часових зв'язках.

Розрізняють **типи монологу:** розповідь, опис, міркування.

Розповідь (оповідь) - це мовлення-повідомлення про факти і події, що відбуваються в певній послідовності, розгортаються в часі. Різновидами розповіді є мовлення-пояснення, мовлення-інструкція. У **тексті-розповіді** йдеться про послідовні події, які пов'язані між собою. У такому тексті є дійові особи, діалоги між ними. Основна увага зосереджується на фактах, подіях, тому в

тексті багато дієслів та іменників. У текстах-розповідях можуть бути елементи опису природи, портрета. Загальне питання, на яке відповідає такий текст: що **відбулося?** (що **відбувається?**)

Опис - мовлення-повідомлення про факти дійсності, що існують одночасно; це зв'язне послідовне висловлювання про ознаки, якості, властивості, дії предмета чи явища. **Текст-опис** не має сюжету, відсутні в ньому події та дійові особи. В ньому зображуються картини природи, окремі предмети, явища, дії, процеси, вказуються їх ознаки, внутрішній зміст, складові частини, найбільш помітні деталі, їх краса. Опис може бути художній, діловий, науковий. Для ділового опису характерні послідовність викладу і відповідність фактам, ознакам, об'єктивність. Мета його — дати точне уявлення про предмет чи явище, повідомити перевірені фактичні дані. Діловий опис позбавлений емоційності, образності, жвавості.

Художній опис — це образний опис. Він має вплив на уяву людини, на світ його почуттів, образних асоціацій.

Мова текстів-описів багата прикметниками, образами-порівняннями, епітетами.

Для тексту-опису характерно (але не обов'язково) наявність трьох частин: у першій передається загальне враження від предмета чи явища, що описується, іноді вказується предмет опису; в другій частині дається опис частин, деталей, говориться про окремі ознаки; в третій - підводиться підсумок, робиться узагальнення, висновок.

Для цього типу тексту можна поставити загальне питання **який? (яка?)**.

Міркування - мовлення-повідомлення про факти дійсності, які знаходяться в певних причинових зв'язках. **Міркуванням** називається такий зв'язний текст, у якому для доведення чи заперечення чогось використовується судження, наводяться приклади, робляться зіставлення і висновки, що приводять до нових суджень.

Розпочинаючи роботу над даним типом тексту, необхідно наголосити на принципових відмінностях його від розповіді та

опису. Діти повинні зрозуміти, що змістом розповіді та опису є оточуюча нас дійсність, а міркування - зв'язки між предметами чи явищами, які встановлює людина.

Програмою початкових класів передбачено складання текстів з елементами міркувань. Найпростіша схема тексту-міркування включає такі елементи:

- **теза** – частина, в якій виражена необхідна для доведення думка;
- **розвиток тези та її доведення** – та частина з аргументами для доказу;
- **висновок** – у якому міститься оцінка, вираження тощо.

До тексту-міркування можна поставити загальне питання „**чому?**”.

Монологічне і діалогічне мовлення називають **зв'язним мовленням**. Це смислове розгорнуте висловлювання, що забезпечує спілкування і взаєморозуміння людей

Зв'язне мовлення може бути ситуативним і контекстним.

Контекстне мовлення - це зв'язне мовлення, яке може бути зрозумілим на основі свого предметного змісту, мовленнєвого контексту (С. Л. Рубінштейн).

Ситуативне мовлення - це мовлення, яке може бути зрозумілим тільки в конкретній ситуації; це мовлення, що супроводжує дії, жести, міміку, складається з окремих, не пов'язаних між собою слів (Г.М.Леушина). До 3-4 років у дітей переважає ситуативне мовлення. Після 4 років контекстне і ситуативне мовлення співіснують.

Мова виконує низку функцій, які є життєво важливими для суспільства, окремих соціальних груп, для кожної людини-мовця (6). За А. К. Марковою, **мовленнєва функція** - це вид мовленнєвої діяльності з різними завданнями і цілями, що витікають з більш широких сфер спілкування Розглянемо їх.

Комунікативна функція - це функція спілкування, яка здійснює інформаційний зв'язок між членами суспільства, задовольняє потребу людини в іншій людині, забезпечує не-

розривну єдність людини і мови. Функціональне забезпечення літературної мови в житті української нації полягає в обслуговуванні всіх сфер діяльності суспільства: вона є мовою державного функціонування в Україні, спілкування людей у матеріально-виробничій і культурній сферах, мовою науки і освіти, радіо і телебачення, преси, художньої літератури, засобом вираження національної культури, національної самосвідомості українців.

Експресивна функція - це функція вираження внутрішнього світу людини, емоційна насиченість і зафарбованість мовлення кожного індивідуального мовця, кожної особистості.

Номінативна функція - це "омовлення" реального світу, лінгвалізація його речей та явищ або інакше - це функція називання. Слова служать для того, щоб ними називали предмети, явища, речі, якості, властивості, ознаки, дії, кількості тощо. Реальний світ, окутий в мовну оболонку, в слова (фрази, речення), існує у свідомості кожної людини.

Гносеологічна функція є засобом пізнання довкілля. Гносеологічна функція акумулює досвід попередніх поколінь, фіксує і кодує його в мові й у словнику, граматиці, фонетиці, в текстах. Завдяки мові дитина засвоює цей досвід, прилучається до культурно-історичних цінностей і надбань пращурів.

Мислетворча функція полягає в тому, що мова є засобом формування думок, ми мислимо в мовних формах, поняттями, які позначені словами. Мислити - означає оперувати мовними поняттями, які дитина повинна засвоїти впродовж свого розвитку та спілкування з дорослими.

Естетична функція мови виступає знаряддям і матеріалом створення культурних цінностей. Ця функція пов'язана з художнім словом, художньою літературою, фольклором, мистецтвом, її ще називають ейдологічною (ейдос - образ) функцією образотворення. Через художні образи (тексту, картини) митець спілкується з читачем, слухачем, глядачем. Образність, поетичність мовлення є ознаками його досконалості, культури.

Культуросна функція органічно пов'язана з попередньою, оскільки мова завжди є носієм культури кожної нації. Розвиток культури починається з розвитку її мови: "за станом мови можна встановити стан культури" (В. Гумбольдт). Мова є засобом творення національної духовності і культури. Своєрідність і неповторність національної культури забезпечується специфікою і багатством національної мови. Ось чому розвиток рідного мовлення слід пов'язувати з ознайомленням дітей з національною культурою.

Ідентифікаційна функція полягає в тому, що мова виступає засобом спілкування лише для носіїв цієї мови, для тих, хто її знає, вона ідентифікує носіїв мови "в межах певної спільноти" (6., с.84).

Контактовстановлювальна (фатична) функція, з допомогою якої мовець готує свого співрозмовника до сприйняття інформації.

Волюнтативна функція полягає у вираженні волі щодо співрозмовника (наказ, запрошення, пропозиція, прохання)

Демонстраційна функція - функція вираження за допомогою мови своєї етнічної, національної приналежності.

Дейктична функція - вказівна, пов'язана з мовою жестів, рухів (6). Всі ці функції мови взаємопов'язані, їх становлення і функціонування йде поступово у процесі розвитку мовлення.

Під формами мовлення - систему суспільно-вироблених засобів задля здійснення мовленнєвої діяльності.

Форми мовлення: діалог, монолог, мовлення-повідомлення, мовлення-розповідь, мовлення-опис, мовлення-міркування, мовлення-пояснення, мовлення-інструкція, внутрішнє мовлення; ситуативне і контекстне мовлення.

, дитина до школи оволодіває всіма мовними і мовленнєвими функціями та формами мови.

- 2. Структура й зміст програми з розвитку мовленнєвих умінь, формування культури мовлення й етики мовного спілкування учнів 1-4 класів.**

Відповідно до освітньої галузі "Мови і література" Державного стандарту початкової загальної освіти (навчальний предмет) українська мова будується за змістовими лініями: мовленнєвою, мовною, соціокультурною, діяльнісною.

Мовленнєва змістова лінія, яка є основною, передбач розвиток усного і писемного мовлення учнів, їхнє вміння користуватися мовою як засобом спілкування, пізнання впливу. З цією метою розвиваються, удосконалюються усі інші види мовленнєвої діяльності, якими учні певною мірою оволоділи у дошкільному віці (слухання-розуміння; діалогічне, монологічне мовлення), а також формуються, удосконалюються види мовленнєвої діяльності, які пов'язані з писемним мовленням (читання вголос і мовчки, з дитячою книжкою, письмові види робіт).

У кожному класі програмою виділено розділи 2. «Мовленнєва діяльність» і розділ 3. «Знання про мову, мовні уміння», в яких виокремлено підрозділ 1. «Текст. Речення. Слово» - зміст навчального матеріалу і державні вимоги щодо рівня його засвоєння.

Аудіювання. Школярів необхідно вчити:

- стежити за розвитком думки,
- адекватно сприймати емоційно-оцінну інформацію,
- помічати в тексті слова, найбільш важливі для розуміння висловлювання;
- усвідомлювати значення загального тону, тембру, темпу, сили голосу.

Розвиток уміння уважно слухати, розуміти прослухане, виконувати після одного прослуховування певні завдання відбувається не тільки на матеріалі зв'язних (діалогічних) монологічних) висловлювань, а й на матеріалі, складеному з окремих одиниць різних мовних рівнів. У роботі з аудіювання, як правило, використовують фронтальні види роботи; для неї плануються завдання, виконання яких не вимагає (чи майже не вимагає) від учня усних чи письмових висловлювань. До таких завдань належать:

- виконання дії, описаної у тексті,

- малюнок за текстом;
- вибір із запропонованих відповідей правильного варіанта відповіді на запитання до тексту тощо.

Формування, розвиток навичок мовленнєвої діяльності передбачає роботу над побудовою діалогічних і монологічних висловлювань — усних і письмових. Мається на увазі **переказ текстів і побудова своїх висловлювань** на основі прочитаних чи прослуханих творів, переглянутих фільмів, розповідей родичів, знайомих про ті інші події, про випадки із повсякденного життя школярів. Необхідно пропонувати учням складати усні і письмові висловлювання з безпосередньою комунікативною метою (запрошення, вітання, вибачення, оголошення і т. ін.).

Ця робота виконується учнями самостійно або за допомогою різних допоміжних матеріалів, за запропонованими вчителем, ключовими словосполученнями, реченнями, початком чи кінцем майбутнього висловлювання, малюнком чи серією малюнків .

Важливо, щоб в організації мовленнєвої діяльності учнів на уроках склалися такі ситуації, які спонукали б їх до говоріння. З цією метою використовуються сюжетно-рольові ігри, в яких умовно визначається місце дії (у класі, автобусі, парку, магазині), співрозмовник (товариш, молодший брат, мама, гість з іншого міста, села і т. ін.), мета висловлювання (про щось розповісти, повідомити, переконати, виправдатись тощо).

У розвитку усного (діалогічного, монологічного) мовлення доцільно широко використовувати роботу **в парах і невеликих групах**, яка дає можливість висловитись більшості учнів класу. При цьому важливо прищеплювати школярам **культуру спілкування**, яка виявляється не тільки в доречному використанні формул мовленнєвого етикету, а й в умінні уважно слухати співрозмовника, призупиняти своє мовлення, щоб дати можливість висловитись іншому, погоджувати свої репліки з тим, що сказав співрозмовник, в умінні сказати йому добре слово, висловити критичне зауваження в такій формі, щоб нікого не образити і т.ін.

Розвиваючи **писемне мовлення** молодших школярів, учитель має заохочувати їх записувати свої думки, враження, писати про те, що їх дійсно хвилює. Важливим фактором є така організація роботи, за якої у того, хто робить записи, були б зацікавлені читачі або слухачі, готові обговорити написане (передусім його зміст, а не огріхи в побудові речень, правописі). При цьому необхідно вчити школярів удосконалювати, виправляти, переписувати свої роботи.

Для побудови переказів прочитаних чи прослуханих текстів, а також створення власних розповідей, описів, міркувань відводяться **окремі уроки, розвитку зв'язного мовлення.** Їх рекомендується проводити не рідше як один раз на два тижні. У 1—2 класах зазначені уроки присвячені побудові усних зв'язних висловлювань. у 3—4.-класах - написанню переказів і творів.

Одним із найважливіших видів мовленнєвої діяльності, робота над яким відбувається в початкових класах, є **читання.** **На уроках української мови цьому виду мовленнєвої діяльності важливо приділяти належну увагу. Насамперед треба мати на увазі, що у навчанні мови широко використовуються тексти, робота над якими пс винна розпочинатися з читання (вголос або мовчки); перевірки (хоча б побіжніі) розуміння, більш'-менш конкретного обговорення.** Специфікою роботи з читання на уроках мови є те, що увагу дітей слід особливо приділяти до

- правильного вимовляння, значення слів;
- = інтонування речень, різних за структурою;
- = змістового поділу речень допомогою пауз,
- = мелодики та ін.

Ці аспекти залишаються в сфері уваги і на уроках літературного читання, але там акценти переміщуються в бік елементарного літературознавчого аналізу.

У цілому, **формування, розвиток навичок з усіх видів мовленнєвої діяльності, будучи головною метою початкового навчання, повинно займати не менше половини навчального часу на уроках мови.**

3. Основні напрями роботи з розвитку мовлення учнів на вимовному, лексичному, синтаксичному рівнях.

Повноцінний розвиток мовлення неможливий без виховання культури мовлення. **Культура мовлення** – це вміння правильно користуватися усіма мовними засобами: фонетичними, лексичними, граматичними, синтаксичними.

Основні напрями роботи на вимовному рівні впливають з особливостей звукової культури дітей молодшого шкільного віку. За результатами досліджень (М. Фомічова, О. Жильцова та ін.) можна зробити висновок, що до п'яти років у дітей закінчується розвиток мовно-рухового і мовно-слухового апаратів і на шостому році життя вони здатні вимовляти всі звуки рідної мови. Якщо дитина після шести років має фізіологічні недоліки в мові, то це вже патологічні дефекти. Відтак, основними напрямками роботи з формування звукової культури мовлення молодших школярів є:

- дикція, чітка артикуляція звуків, рідної мови,
- фонетична та орфоепічна правильність мови,
- мовне дихання, сила голосі
- темп мови,
- фонематичний слух та
- засоби інтонаційне виразності (наголоси, логічні паузи, ритм, тембр, ме дика). Розглянемо ці компоненти.

Дикція — це чітка, ясна вимова слів. Учитель повинен добре знати класифікацію звуків, особливості їхньої вимови, артикуляцію кожного звука (артикуляція звуків описана в посібниках з логопедії). Це дозволить йому своєчасно надати допомогу дитині, виправити неправильну звуковимову, показати правильну артикуляцію.

Орфоепічна правильність мовлення — це дотримання норм і правил літературної української мови. Орфоепія встановлює норми вимови кожного звука в звукосполученнях і словах. Завдання вчителя — добре знати орфоепічні норми

української літературної мови, уникати діалектизмів та місцевих говірок.

Дихання є також складовою частиною звуковимови. Воно може бути немовним (автоматичне дихання людини і мовним. Мовне має свою специфіку: вдих короткий, а видих — довгий. (Вдихає людина через рот і ніс, тому губи розімкнуті; *Діафрагмально-нижньореберне дихання, або змішане, ! під час якого опускається лише діафрагма, ребра відходять у сторони, плечі не піднімаються. Це — найкращий тип дихання.* Вони вдихають перед кожним словом, навіть посередині слова. Складається враження, що дитина захлинається, ковтає закінчення слів, невиразно читає вірші. Вихователь зобов'язаний навчити дитину правильному мовному диханню відповідно до її віку

Висота голосу — це підвищення чи пониження та перехід від високого голосу до низького і навпаки.

Сила голосу — це вимова звуків з певною силою: голосно, нормально, тихо, пошепки.

Тембр голосу — це якісне забарвлення його (дзвінкий, глухий). Завдання вчителя — оберігати голос дитини, не давати можливості кричати на вулиці, постійно говорити голосно, щоб не перевантажувати голосовий апарат, навчати дітей правильно регулювати силу голосу.

Темп мовлення — це швидкість протікання мовного потоку в часі. Темп мовлення може бути швидким, середнім, повільнішим.

Фонематичний слух — це вміння чітко відрізнити один звук від іншого, завдяки чому впізнаються цілі слова, відбувається розуміння мови. З допомогою фонематичного слуху дитина розрізняє смислову і виразну сторони мови (темп, ритм, силу голосу, інтонацію). Провідну роль в розвитку мовного слуху відіграє слуховий аналізатор. Необхідно оберігати орган слуху дитини від ударів, постійних шумів, криків. Дорослі і діти повинні розмовляти спокійно, у середньому темпі, середньою силою голосу. Якщо оточуючі

розмовляють голосно, дитина швидко стомлюється, якщо зовсім тихо — це викликає напруження слухового органа, притупляється слух. Завдання вчителя — навчити дітей не тільки слухати, а й чути, розвивати слухову увагу і фонематичний слух.

Інтонація — це складний комплекс засобів емоційної виразності. Це серце і розум живої розмовної мови. З допомогою інтонації ми можемо передати закінченість чи незакінченість думки, сум, радість, співчуття, незадоволення, подив, гнів. Інтонація навіть грубим словам може придати відтінок ласкавості і, навпаки, ласкавим, лагідним фразам — грубості. Відомий англійський драматург Б. Шоу писав, що є п'ятдесят способів сказати «так» і п'ятсот — «ні», і тільки один спосіб їх написати.

До засобів інтонаційної виразності належать: **мелодійність** (пониження чи підвищення голосу під час вимови: ніжність, співучість, м'якість, грубість), **темп** (прискорення чи уповільнення передачі думки в потрібному місці), **ритм** (рівномірне чергування наголошених і ненаголошених складів), **тембр** (веселий, сумний, тривожний), фразовий і логічний наголоси (паузи між мовними відрізками, підвищення або пониження голосу залежно від змісту вислову). Зміст роботи з формування звукової культури мовлення в кожному класі визначено програмою навчання у розділі «Знання про мову, мовні уміння», підрозділ «Звуки і букви, склад, наголос»

Лексичний напрям у розвитку зв'язного мовлення молодших школярів.

Особливості словника дітей шестирічного віку досліджували Ю. Ляховська, В. Логінова, Г. Бавикіна та ін. Автори відмічають, що у словнику дітей серед іменників переважають слова, що позначають назви конкретних предметів, мало використовуються порівняльні ступені прикметників, а також прикметники з префіксами, суфіксами. Діти цього віку замість назв окремих предметів використовують родові поняття (замість береза, клен, дуб говорять дерево). Деякі назви

предметів діти замінюють розгорнутими означеннями (замість вішалка говорять сюди вішають одяг). Спостерігається неточність у вживанні дієслів, особливо тих, які передають відтінки змісту дії. За даними Г. М. БавикІної, у побутовому словнику діти допускають до 30 % помилок. Бідний словник дітей на образні вирази, приказки, прислів'я. У дітей ще зустрічаються випадки невідлого словотворення (дих йде з роту).

Завдання словникової роботи визначають, виходячи з особливостей словника дітей.

Виділяють **загальні і спеціальні завдання** словникової роботи. До загальних завдань відносяться:

- збагачення,
- розширення словника різними частинами мови;
- активізація словника, перехід слів із пасивного словника в активний,
- уточнення словника,
- заміна діалектизмів, місцевих говорів словами літературної вимови.

Спеціальні завдання: збагачення словника дітей народними образними виразами, прислів'ями, приказками, антонімами, синонімами, метафорами, епітетами, засвоєння дітьми узагальнень, понять, основного та переносного значення слова; формування навичок словотворення тощо. Зміст словникової роботи в кожному класі визначено програмою навчання у розділі «Знання про мову, мовні уміння» підрозділ Текст, речення, слово.

Вироблення в учнів уміння володіти зв'язною мовою тісно пов'язується з роботою над реченням і текстом.

У роботі над зв'язною мовою необхідно дотримуватись дидактичного принципу: поступового переходу від простих форм роботи до складніших, важчих.

Ще в **добукварний період** вводиться усна розповідь. Діти охоче розповідають про події, з свого життя, розв відомі їм казки, переказують зміст кінофільму тощо.

Учитель допомагає висловити думку, підібрати потрібне слова і сам читає чи розповідає дітям невеличкі казки, оповідання, діти переказують їх за запитаннями. Іноді вчитель дає зразок прочитаного, пояснює дітям, як дотримуватись послідовності у зв'язній мові.

У **букварний період** учні вже можуть за малюнками скласти кілька невеличких речень (об'єднаних змістом), за запитаннями переказати прочитане в букварі оповідання, знайти відповіді на запитання і виписати їх, розібрати правопис слів.

Поступово ця робота ускладнюється, підвищується самостійність учнів у складанні зв'язних текстів.

Особливо тісно пов'язується робота над розвитком навичок зв'язного викладу з **читанням** творів, вміщених у читанках. Читання оповідання, статті майже завжди супроводжуються переказом змісту прочитаного. До переважної більшості творів у читанках дається ряд запитань за змістом для розбору прочитаного.

На уроках літературного читання учні навчаються складати простий план і користуватись ним як при усному, так і при письмовому викладі своїх думок. Складаючи план, вони вчаться розташовувати матеріал у певній послідовності, встановлювати зв'язок між подіями, фактами, дійовими особами, висловлювати думки стисло і точно.

Планом для переказу учням оповідання можуть бути малюнки, що даються до оповідання.

Учні намагаються поділяти тексти на логічно закінчені частини, давати їм заголовки, а потім переказувати за цим планом. Починати цю роботу слід з текстів, поділених на частини. Учням треба лише підібрати заголовки до кожної частини оповідання. Потім можна взяти текст, який самі учні повинні поділити на частини і визначити їх заголовки.

Робота над зв'язною мовою учнів проводиться також на **кожному уроці граматики й правопису** (*ці теми студенти будуть опрацьовувати в подальшому окремо*).

4. Методи та прийоми навчання зв'язних висловлювань

молодших школярів

Методи навчання — це способи спільної діяльності вчителя і учнів, спрямовані на розв'язання завдань розвитку мовлення. Щоб розібратися в численних методах і прийомах навчання, з'ясувати їх характер, суть, правильно оцінити, застосовують наукову класифікацію.

Класифікують методи навчання за різними ознаками:

-за характером керівництва розумовою діяльністю учнів (пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, проблемний, частково-пошуковий, дослідницький);

-за джерелом знань (наочні, словесні, практичні);

-за типом діяльності (практичні, практико-теоретичні, теоретичні).

Використання методів і прийомів роботи з метою розвитку зв'язного мовлення

У методиці початкової школи застосовують наступні методи і прийоми роботи над зв'язним мовленням учнів.

-Розгорнуті відповіді на запитання.

- **Алгоритми побудови тексту-міркування:** *-Я вважаю, я гадаю, на мою думку...* (позиція). *Тому що, оскільки, через те...* (причина). *-Наприклад...* (докази, аргументи). *-Отже, тож...* (висновок).

-Різні **текстові вправи**, пов'язані з аналізом прочитаних творів, з вивченням граматичного матеріалу, активізацією граматичних форм і лексики. Наприклад: прийом "синкан" для аналізу тексту про вітер. Цей прийом вимагає певної побудови. Складається з 5 рядків.

1 ряд - іменник;

2 ряд - прикметник;

3 ряд - дієслово чи дієслівні форми;

4 ряд - фраза, яка передає особистісне ставлення до теми;

5 ряд - синонім до іменника у першому рядку.

1. Вітер.
2. Сильний.
3. Зриває.
4. Дошкуляє.
5. Повітряна маса.

-Усний переказ художніх текстів, вивчених напам'ять, записи таких текстів по пам'яті.

-Імпровізація за мотивами казок (усно), складання віршів, оповідань.

-Усний та письмовий переказ тексту з творчим завданням: дописати зачин, кінцівку, ввести додаткових героїв, поширити розповідь про основних героїв тощо.

-Перебудова поданих учителем текстів усно і письмово.

-Різні види драматизації, словесного малювання, ілюстрування прочитаного.

-Письмові твори різних типів.

-Відгуки про прочитане, побачене.

-Складання ділових паперів: телеграм, оголошень, запрошень тощо.

-Вивчення віршованих рядків. Тримаючи в пам'яті багато віршованих рядків, дитина вільно оперує словами з них під час написання твору.

-Народні прислів'я і приказки, скоромовки, шедрівки.

Міркуючи над . прислів'ям, діти вибудовують логічні речення, які відповідають певній темі.

-Розгадування, відтворення і самостійне складання загадок, загадок-добавлянок, підбирання до відгадок слів-порівнянь. Цей вид роботи сприяє вмінню знаходити в контексті головну думку і переносити її у реальність. У кожній загадці образ, метафора пов'язані з дійсністю, що і допомагає її відгадати.

-Робота над фразеологізмами.

-Метод фантограм (асоціативний куш, сніжинка).

Допомагає побудувати асоціативний ряд слів до названого предмета чи явища. Вчитель називає певне слово, а діти — слова, які асоціюються із цим словом.

Ніжність — *мати, дитина, душа, квітка, любов, родина, дівчина...*

Метод фантограм є специфічним тренінгом під час роботи з опорними словами, що дозволяє учню швидко зорієнтуватись серед розмаїття слів, вчить добирати потрібне слово, вдало його використовувати.

-Добір синонімічного ряду.

-Добір антонімів до слів.

-Інценізація казок. Казка допомагає дітям емоційно збагачувати образи, які вони відтворюють, відчутти головну думку твору, вчить компонувати слова в словосполучення і речення, слідкувати за логічною послідовністю твору, знаходити зачин, основну частину, кінцівку. Крім того, текст кожної казки — прекрасний матеріал для формування навичок зв'язного мовлення.

-Виписування цікавих слів і виразів у зошит "Мовна скарбничка". Такий зошит учень повинен завести, щойно навчиться писати. Дитина випишує прислів'я, приказки, крилаті слова, синоніми, антоніми, вислови великих людей відповідно до певних тем. Учень може звертатись до цього зошита під час уроку, на перерві, вдома — тоді, коли виникне необхідність.

-Написання заміток у класні та шкільні стіннівки, ведення літопису класу. Діти пишуть побажання однокласникам, вчителям до свят, на канікули, розповідають про цікаві події у шкільному та особистому житті, добирають матеріал з життя тварин, птахів тощо.

-Логопедичні вправи. Правильна вимова підкреслює мелодійність українського слова, допомагає дитині користуватися літературною мовою.

-Розвиток інтонаційних умінь: інтонація перерахування, інтонація вставки, клична інтонація, попереджувальна, пояснювальна, зіставна.

-Етимологічний аналіз слів. Робота над дослідженнями етимології слова допомагає зацікавити дитину мовними засобами.

-Ігри (дидактичні, сюжетно-рольові, ігри-драматизації).

"Конструювання букв і слів"

"Фонетичний годинник"

"Прочитати слова"

"Кружечки-братики"

"Знайди свою казку"

"Кросворди-загадки"

"Поле чудес"

"Будівельники"

"Ерудити" "Що? Де? Коли?"

Всі ці ігри дуже гарно описані у книзі І.М. Веремійчика "Граючись, вчимося".

"Мозаїка"

Для цієї гри потрібна магнітна дошка і букви з магнітами. На дошці діти викладають слова, словосполучення у вигляді геометричних фігур, ялинок, квітів, хатинок тощо.

"Цікаві слова"

На дошці чи таблиці написані слова: *дід, рис, тік, Рим*. Завдання: прочитати їх навпаки. Самому скласти подібні.

"Знайди імена дітей в складових таблицях"

Для цієї гри потрібно використовувати складові таблиці. Серед розмаїття складів діти вибирають такі, з яких складається їх ім'я, потім — ім'я сусіда за партою, далі - імена друзів тощо.

"Розірване речення"

У цій грі використовують деформовані речення. Наприклад:

1	5	2	4	3	
Взимку	носок	деньок	комарів	як	

Діти розташовують слово у потрібній логічній послідовності.

"Чарівні перетворення"

Для цієї гри використовують слова, в яких міняють букву чи склад. Ці слова змінюють своє лексичне значення. Наприклад:
нора — нога

ноша — наша
наша — Маша

"Екскурсія"

Вчитель заздалегідь готує таблички з написами: "ліс", "парк", "ремонт взуття", "театр", "зоопарк"... Діти створюють ситуацію і озвучують її.

"Якого кольору слова"

Вчитель піднімає табличку, на якій написано слово, і просить сказати, якого воно кольору. Для цієї гри потрібно використовувати слова, добре знайомі дітям. Наприклад: "сонце" — жовте, помаранчеве; "сніг" — білий, сірий; "трава" — зелена; "осінь" — жовта, червона.

Добираючи форми, методи та прийоми роботи для уроку розвитку зв'язного мовлення, вчитель повинен пам'ятати про те, що необхідно спонукати учнів думати, зіставляти, порівнювати, знаходити цікаве, придумувати, продовжувати, а головне — вчити користуватися українською мовою.

За ступенем самостійності учнів вправи з розвитку зв'язного мовлення діляться на такі типи: **виконані за зразком, конструктивні і творчі.**

До вправ, які виконуються **за зразком**, відносяться перекази, розказування напам'ять, ділові папери, усне переоповідання прочитаного.

До конструктивних вправ відносяться такі, що пов'язані з перебудовою тексту, запропонованого вчителем.

Всі інші види вправ є **творчими**, повністю самостійними, особливо такі, як усні перекази, драматизація, імпровізація, літературно-художня творчість, словесне малювання, письмові твори, листи тощо.

Завдання для самостійного опрацювання теми:

1. Методи розвитку мовлення учнів. З історії методів розвитку мовлення учнів у початковій школі.

2. Проаналізуйте вимоги мовленнєвої лінії програми в контексті розвитку мовлення молодших школярів.
3. Особливості структури і змісту програми з розвитку мовлення.
4. Способи і прийоми пояснення значення слів.

Питання для самоконтролю

1. Історичний аспект проблеми становлення методів розвитку мовлення.
2. Поясніть державні вимоги щодо рівня загальноосвітньої підготовки учнів у розділі
3. « Мовленнєва діяльність».
4. Поясніть сутність імітативних методів, комунікативних методів розвитку мовлення та методу конструювання тексту.
5. Яке завдання лексичної роботи в початковій школі.
6. Назвіть джерела поповнення словника молодших школярів.
7. Розкрийте основні способи пояснення значення слів:
 - а) демонстраційного;
 - б) використання контексту;
 - в) словотворчого аналізу;
 - г) тлумачення слів.

1.

Лекція 2. Робота над переказами в системі розвитку зв'язного мовлення учнів

План

1. Основні уміння з розвитку зв'язного мовлення, якими повинні оволодіти молодші школярі
2. Місце переказів у системі роботи з розвитку зв'язного мовлення. Вимоги до навчальних переказів.
3. Види переказів. Підготовка до написання переказу.
4. Методика проведення детального, вибіркового, стислого переказів.

Основні поняття теми: перекази, детальний переказ, стислий переказ, вибірковий переказ, методика навчання переказування, критерії і норми оцінювання письмових робіт

Додаткова література:

1. Варазацька Л.О. Активізація мовленнєвої діяльності/ /«Початкова школа».-№2.-1991; №11, 1988.
2. Гаць Н.А. Роль засобів міжфразового зв'язку у розвитку мовлення молодших школярів// «Початкова школа» №7 1990.
3. Трунова В. А. Мовленнєві ситуації як засіб формування комунікативних умінь// «Початкова школа» № , 1988.
4. Дубовик С. Аудіювання на уроках української мови// «Початкова школа», №3 2002.
5. Пономарьова К. Перевірка аудіативних умінь та знань про мову і мовлення за допомогою тестових завдань//«Початкова школа», № 3, 2002.
6. Пономарьова К. Орієнтовні тестові завдання з української мови на кінець навчального року// «Початкова школа», №4,2003.

1. Основні уміння з розвитку зв'язного мовлення, якими повинні оволодіти молодші школярі

Розвиток мовлення є провідним принципом навчання в початкових класах, який пронизує і об'єднує всі сторони мовленнєвої діяльності учнів.

З перших уроків української мови діти в доступній для них формі засвоюють основні функції мовлення: мовлення є важливим засобом спілкування, обміну думками й почуттями між людьми, передачі й засвоєння певної інформації, колективного досвіду людства і т.д.

Ось чому розвиток мовлення вимагає постійного педагогічного керівництва.

Вчителі повинні пам'ятати, що умовою успішного розвитку мовлення, формування мовленнєвих умінь і навичок у дітей є потреба спілкування, або комунікації. Тому при проведенні будь-якого уроку рідної мови необхідно передбачати такі ситуації, які б спонукали дитину висловлювати свою думку, розповідати про щось. Однак, щоб дитина говорила правильно, красиво (під правильністю ми розуміємо уміння дотримуватись літературних норм вимови, а під красивим мовленням — багату, активну, точно вживану лексику) слід давати зразки мовлення, або створити мовленнєве середовище. А це, в свою чергу, забезпечить їй як мовний, так і фактичний матеріал. Школярі впевнено розкажуть або напишуть лише про те, про що вони добре знають: у них повинен бути запас знань, матеріал по темі розповіді, тоді вони зможуть виділити головне, суттєве.

У розвитку мовлення чітко визначаються такі лінії: удосконалення звуковимови і культури мовлення, робота над збагаченням, уточненням і активізацією словника, удосконалення граматичного ладу мовлення, робота над зв'язним мовленням.

Розвивати зв'язне мовлення школярів – це значить розвивати ряд конкретних **умінь**. Їх є 4 групи. Співвідносяться ці способи мовленнєвої діяльності з основними етапами творення тексту (орієнтування, планування, реалізація, контроль).

1/ **інформативно-змістові уміння:**

1. Уміння розуміти тему (**Тема** – це питання, яке вирішує автор, це те, що у творі розповідається), визначати її межі, розкривати її з відповідною повнотою. Підготовка до розуміння теми проводиться при навчанні переказу, при аналізі зразків, а самостійне розкриття теми здійснюється при складанні та написанні твору.

2. Уміння підпорядкувати свій твір основній думці (**Основна думка** – це відповідь на поставлене темою питання

(заради чого говориться)). Дитячі роботи завжди несуть у собі відповідну думку: радісне сприйняття чудових картин природи, повага до старших, любов до тварин і т.д.

2/ структурно-композиційні уміння:

3. Уміння добирати матеріал для розповіді, твору або іншого зв'язного тексту. Необхідно відбирати те, що є суттєвим для розкриття теми. Збір матеріалу може відбуватися тривалий час.

4. Уміння систематизувати матеріал, розташовувати його у потрібній послідовності. Школярі самі вирішують, про що треба сказати спочатку, про що пізніше.

5. Уміння складати план до зв'язного тексту, який необхідно буде записати, дотримуючись цього плану.

3/ граматико-стилістичні уміння:

6. Уміння користуватися засобами мови відповідно до літературних норм і завдань висловлювання, що неможливо без достатнього словникового запасу, синтаксичних умінь. Цьому сприяють системи вправ зі словом, словосполученням і реченням, а також засвоєння зразкових текстів.

7. Уміння складати усний чи письмовий текст. Важливо навчити дітей працювати над текстом швидко, уміщатися в терміни, що відводяться на розповідь, переказ, твір.

4/ оцінно-перетворювальні уміння:

7. Уміння редагувати власний текст,
8. Критична заміна слів у власному тексті.
9. Добір найбільш точних слів, знаходження влучніших синтаксичних моделей тощо).

Школярі оволодівають уміннями, послідовно просуваючись від простих до більш складних. Встановлюючи зв'язки між ними, планувати розвиток зв'язного мовлення учнів необхідно на тривалий термін. При цьому передбачаються різноманітні види вправ, різноманітних за тематикою, і які сприяють формуванню різноманітних умінь. Дуже важливо визначити орієнтовне співвідношення видів вправ.

2. Місце переказів у системі роботи з розвитку зв'язного мовлення. Вимоги до навчальних переказів

Вправи з розвитку зв'язного мовлення: перекази, твори і т. п. - представляють собою найвищий ступінь у складній системі мовленнєвих вправ, оскільки вони об'єднують усі вміння — і в області словника, і на рівні речення, і з логіки та композиції тексту, і вміння накопичувати матеріал, і графіко-орфографічні вміння.

Одним з поширених видів вправ, що сприяють розвитку мовлення й мислення учнів, є **переказ**. У 1-4 класах учитель навчає дітей мистецтву переказу.

Розмаїття видів **переказу**, варіативність підготовки до нього поживляють уроки, підвищують рівень мовленнєвого розвитку дітей.

Основні вимоги до переказу:

1. У переказі повинно звучати живе мовлення учня, а не завчений зразок.
2. Дитина повинна використовувати лексику, мовленнєві звороти й окремі синтаксичні конструкції зразка.
3. У тексті, який складає учень, повинен зберігатися стиль зразка.
4. Має бути дотримана послідовність оригіналу, причинно-наслідкові залежності, передані всі основні факти і описи.
5. У переказі повинні відображатися почуття дитини через виразність її мовлення.

Особливо варто підкреслити роль переказу як вправи, що залучає дітей до кращих зразків мови. Учнем засвоюють зразки, ідейний зміст творів або уривків з них, композицію, словник.

Все це визначає **вимоги до текстів**, які вибирають для переказу:

1. Тексти мають бути високохудожніми, що відображають морально-етичні вчинки людей, красу природи, досягнення науки і техніки, культури. Теми переказів мають бути цінними у виховному відношенні, повинні розширювати пізнавальний досвід учнів, формувати їх світогляд.
2. Тексти мають бути доступні і цікаві дітям, не перевантажені новими для них і складними словами, мовленнєвими зворотами, що вимагають довготривалого роз'яснення. Школярі повинні добре зрозуміти зміст, основну думку, образи і мову тексту-оригіналу.
3. Тексти мають мати нескладну композицію, з незначним числом дійових осіб. Варто враховувати граматичні уміння учнів.

3.Види переказів. Підготовка до написання переказу

За характером відтворення учнями сприйнятого матеріалу перекази бувають **детальні, стислі, вибіркові, творчі**. Вони різняться між собою своїми навчально-виховними завданнями, а також методикою проведення.

Слід звернути увагу на перекази з **точки зору сприйняття** вихідного тексту, які поділяються:

- а) перекази прочитаного тексту, сприйнятого зоровим шляхом;

- б) перекази сприйнятого на слух тексту;
 в) перекази сприйнятого і на слух, і зоровим шляхом тексту.

Ці види переказів враховують необхідність розвитку різних здібностей учнів до сприйняття тексту, оскільки в житті ми зустрічаємося з необхідністю відтворювати зміст і почутого, і прочитаного, і побаченого.

Використання різноманітних видів переказу носить навчальний характер, який базується на засвоєнні та усвідомленні дітьми способів діяльності по **створенню тексту на основі вихідного**. Основними етапами цієї роботи є:

- 1) Уточнення (вчителем) мовленнєвого завдання;
- 2) Вступне слово про автора і твір, звідки взято текст для переказу (якщо це необхідно);
- 3) Читання тексту вчителем або прослуховування грамзапису тексту на платівці;
- 4) Використання теми і основної думки вихідного тексту;
- 5) Аналіз змісту тексту, його структури; складання плану; словникова робота; аналіз мовних особливостей тексту;
- 6) Повторне читання або прослуховування тексту;
- 7) Самостійний переказ (усний чи письмовий).

4. Методика проведення детального, вибіркового, стислого переказів

У **детальному переказі** передаються всі моменти, які можуть запам'ятати учні, у викладі зберігаються специфічні вирази, конструкції, звороти, зміст тексту. Такий переказ збагачує мовлення учнів новими словами та зворотами, образними висловами, зміцнює пам'ять, виробляє навички послідовного викладу. В той же час детальні перекази ведуть здебільшого до механічного відтворення тексту, позбавляючи

учів можливості творити, фантазувати, конструювати. Отже, такий переказ виправдовує себе лише в таких випадках, коли художній текст з одного боку вартий наслідування, оскільки учні ще не вміють користуватися іншими видами переказів, а дітей треба навчити говорити.

Методика роботи над детальним переказом включає такі компоненти:

1. Читання тексту учнями (вчителем).
2. Бесіда за змістом прочитаного (прослуханого).
3. Лексико-семантична робота.
4. Повторне читання тексту; поділ його на частини.
5. Складання плану; переказ за планом.
6. Робота над словником, образотворчими засобами, над реченням.
7. Орфографічна підготовка до написання переказу.
8. написання переказу.
9. перевірка написаного.

Стислі перекази проводяться з метою навчити учнів коротко, лаконічно передавати зміст значного за обсягом тексту. Це вимагає від учня глибоко вдумуватися у зміст твору, визначити найбільш важливий матеріал, щоб відібрати з усього змісту найголовніше, найсуттєвіше, випускаючи малозначущі факти, події, другорядні епізоди.

Учням молодших класів не відразу вдається відшукати в тексті головне, випустити другорядне, сформулювати думку своїми словами. Тому стислий переказ вимагає тренування, вміння розуміти суть прочитаного чи баченого. Отже, шлях до стислого переказу лежить через усвідомлення змісту твору.

У стислому переказі мовленнєва задача більш складна, ніж у детальному.

Особливо складно передавати стисло високохудожні тексти. Художні описи взагалі не варто переказувати стисло ні в усній, ні в письмовій формі. Не рекомендують використовувати для стислого переказу тексти, які містять діалог. Навчати

стислому переказу слід на пізнавальних текстах, де легко простежується дія.

Методика роботи над стислим переказом передбачає таку послідовність дій:

1. Читання тексту учнями (мовчки і вголос).
2. Бесіда за змістом прочитаного (5-6 запитань).
3. Робота над мовними засобами: над словами, образотворчими засобами, окремими реченнями.
4. Стисле, в кількох реченнях, висловлення змісту тексту (про що йдеться в тексті взагалі, чим починався текст, чим завершився текст).
5. Детальний переказ одного-двох фрагментів (для порівняння) із стислою передачею цих же частин.
6. Складання плану.
7. Стислий переказ фрагментів за пунктами плану.
8. Самостійне складання тексту переказу і його запис.
9. Самоперевірка. Завершення роботи.

Широкого вжитку набуває практика використання **вибіркового переказу**. При визначенні суті вибіркового переказу слід виходити з характеру роботи учнів при створенні тексту на основі даного.

Використовуючи вибіркового переказ на уроках читання, української мови, розвитку мовлення, вчитель формує та удосконалює в процесі роботи такі **комунікативні уміння учнів:**

1. Уміння вибирати з тексту (текстів) матеріал на задану тему.
2. Уміння визначати основну думку майбутнього висловлення в разі його неспівпадання у відповідності з основною думкою вихідного тексту.
3. Уміння систематизувати зібраний матеріал у відповідності до основної думки нового висловлення.
4. Уміння будувати висловлення іншого типу в порівнянні з типом вихідного тексту.
5. Уміння у відповідності до поставленого

комунікативного завдання використовувати мовленнєві засоби вихідного тексту, а також знаходити „свої” слова і словосполучення для зв'язку відібраного матеріалу.

При навчанні вибіркового переказу є використання пам'ятки „Як працювати над вибіркоким переказом”.

1. Прочитайте текст.
2. Визначте його тему і головну думку.
3. Обміркуйте тему, запропоновану для вибіркового переказу.
4. Визначте головну думку переказу (вона може співпадати і не співпадати з головною думкою тексту).
5. Продумайте тип тексту переказу (опис, розповідь, міркування).
6. Складіть план переказу.
7. Продумайте використання авторських мовленнєвих засобів.
8. Доберіть слова для зв'язку частин переказу.
9. напишіть переказ.
10. Перевірте переказ, чи все в ньому буде зрозумілим людині, яка прочитає або почує його.

Всі види переказів (детальний, стислий, вибірковий) можуть передбачати виконання додаткового творчого завдання. Найбільш поширеним завданням виступають перекази зі зміною особи оповідача, від особи одного з персонажів, з творчими доповненнями, змінами тощо.

Завершальним етапом у роботі над переказом є **урок-аналіз учнівських переказів**. Він має на меті: 1) розвивати мовне чуття учнів; 2) формувати уміння удосконалювати своє висловлювання; 3) готувати учнів до більш успішного виконання наступних робіт.

Організуючи аналіз переказів, учитель у першу чергу відзначає досягнення, удачі, творчі знахідки дітей. Акцентує на успіхах у володінні практичними навичками і вміннями,

порівняно з попередньою роботою. Відзначає самостійність учнів у підборі виразних образних висловів.

Заслуховуються 2-3 кращі роботи. Типові для класу помилки (змістові, структурно-композиційні, стилістичні) аналізуються детально і на інших уроках дає вправи і завдання, спрямовані на виправлення такого типу помилок.

Завдання для самостійного опрацювання теми:

1. Охарактеризуйте конкретні вміння учнів у побудові зв'язних висловлювань?
2. Критерії і норми оцінювання учнівських переказів
3. Підготуйте конспекти уроків докладного і вибіркового письмових переказів тексту.
4. Розробіть конспекти уроків, присвячених стислому і творчому усним переказам розповідного тексту.

итання для самоконтролю:

1. Які види мовлення перебувають у центрі уваги початкової мовної освіти.
2. Які чинники впливають на успішність розвитку зв'язного мовлення школярів?
3. Назвіть перелік мовних норм, які охоплює культура спілкування. Розкрийте зміст роботи над кожною нормою в початкових класах.
4. Охарактеризуйте види мовленнєвої діяльності, розвиток яких здійснюється в початковій школі відповідно до чинних навчальних програм.

Лекція 3.Методика роботи над учнівськими творами в початковій школі

План

1. Місце творів у системі роботи з розвитку зв'язного мовлення. Вимоги до них.
2. Класифікація учнівських творів. Основні етапи роботи над учнівським твором.

3. Особливості підготовчої роботи до складання творів різних видів.
4. Критерії й норми оцінювання учнівських переказів й творів.

Основні поняття теми: учнівські твори, класифікація учнівських творів, етапи роботи над твором

Додаткова література:

1. Варзацька Л.О. Розвиток сприймання , уяви , мислення - основа словесної творчості. - ж-л «Початкова школа», №2, 1995.
2. Вашуленко М.С., Дмитренко Я.І. Нетрадиційні уроки мовлення та мислення молодших школярів, -ж-л «Початкова школа», №11,2003.
3. Головка І. Системність у роботі над текстами — міркуваннями. — ж-л «Початкова школа», №2, 1998.
4. Квітко Г.М. Збагачення творчої уяви, опорних знань у мовленні школярів. - ж-л «Початкова школа», №2,1991
5. Кругла Н. Урок розвитку зв'язного мовлення. - ж-л «Початкова школа», № 4, 1997.
6. Машталер О. Художні описи та оповідання школярів. - ж-л «Початкова школа», № 4, 1998.
7. Контроль та оцінювання навчальних досягнень учнів початкової школи: метод. рекомендації. - К.: Поч. школа, 2002.

1. Місце учнівських творів у системі роботи з розвитку зв'язного мовлення. Вимоги до них

Психолого-педагогічні дослідження дозволяють стверджувати, що до 6-7 років у дитини вже сформована готовність зв'язно говорити на задану тему, але без належної системної роботи вона не оволодіє мовою як плануючою, пізнавальною функцією.

Починаючи з першого класу, учні здатні розуміти текст, бачити і визначати його ознаки, правила побудови, поєднувати частини. Тому, формуючи систему роботи з розвитку зв'язного мовлення, зокрема, роботу з твором, педагог повинен враховувати набутий життєвий досвід школяра.

Підготовка до написання твору складається із розгалуженої системи вправ та завдань, які дозволяють навчити дитину оцінити описуване явище, дібрати лексичний матеріал до його опису, висловити узагальнену думку.

Твір — це творча робота. Вона потребує окреслення особистісного ставлення до теми. Вибір слів, встановлення зв'язків між ними, відбір матеріалу тощо вимагає від школяра величезних сил і натхнення.

Коли дитина готується до написання твору, вона вчиться:

- 1) розуміти тему;
- 2) накопичувати необхідний матеріал;
- 3) аналізувати дібрану лексику;
- 4) скласти план;
- 5) орфографічне і каліграфічне записувати текст.
- 6)

1. Класифікація учнівських творів. Основні етапи роботи над учнівським твором

У методичній літературі існує кілька класифікацій учнівських творів. Зокрема, М.Р. Львов пропонує наступну класифікацію.

1. За джерелом добору матеріалу: пережите, побачене, почуте самими учнями; на матеріалі праці, екскурсії, спостережень, походів, ігор; на книжному матеріалі; за картинами, фільмами; змішаний матеріал.
2. За способом виконання — усні і письмові.
3. За ступенем самостійності — колективні, напівсамостійні, самостійні.

4. За типами мовлення — твір-розповідь, твір-опис, твір-роздум.

5. За стилем мовлення — твори художнього, офіційно-ділового, публіцистичного стилів. Перші — це оповідання про ту чи іншу подію, опис природи. Другі і треті — це записи за спостереженнями, плани-пояснення, ділові описи.

Отже, у педагогічній діяльності вчитель може використовувати розмаїття різновидів письмових робіт. Педагог повинен глибоко і чітко усвідомити навчальні завдання мовної освіти, спрямовані на формування умінь школярів складати твори різного характеру.

Твори в початкових класах проводяться як навчальні вправи. У діяльності вчителя, пов'язаній з проведенням твору, виділяються три етапи:

- 1) підготовку і організацію творів;
- 2) їх перевірку та оцінку;
- 3) аналіз перевірених робіт у класі.

Незалежно від типу твору виділяються **три етапи підготовки до нього:**

- накопичення матеріалу;
- відбір і розташування матеріалу (обговорення, складання плану, ви
значення головного);
- словесне, мовленнєве оформлення, тобто складання самого тексту,
його запис, удосконалення, самоперевірка, перевірка вчителем.

Перший і другий етапи можуть вийти за рамки уроку. Так, накопичення матеріалу для твору за матеріалами екскурсії, на основі спостережень здійснюється задовго до письма. На уроці ж матеріал відновлюється в пам'яті школярів, систематизується та оформлюється.

Приступаючи до роботи над **текстами-описами**, слід провести спостереження над загадками-описами. Адже в народних загадках предмет не називається, а даються лише його характерні ознаки, за якими можна відгадати, про кого або про

що йдеться. На прикладі загадок легко й цікаво навчити учнів влучності і відбору мовного матеріалу.

Програмою початкових класів передбачено складання текстів з елементами міркувань.

Розпочинаючи роботу над **текстами-міркуваннями**, необхідно наголосити на принципових відмінностях його від розповіді та опису. Діти повинні зрозуміти, що змістом розповіді та опису є оточуюча нас дійсність, а міркування - зв'язки між предметами чи явищами, які встановлює людина. Під час організації роботи над твором-міркуванням, усним чи письмовим, слід ретельно стежити за тим, щоб учні:

- 1) не підмінювали міркування іншим типом зв'язного викладу;
- 2) підпорядковували головну думку (тезу) темі висловлювання;
- 3) добирали переконливі докази;
- 4) робили обґрунтовані висновки;
- 5) будували тексти композиційно закінченими й логічно стрункими;
- 6) дбали про мовну виразність.

У початкових класах поширеними є **твори за картинами**, які поділяються на три основних види:

-твори-розповіді за серією малюнків або за картинним планом;

-твори-розповіді за однією картиною, де картина дає поштовх уяві, відображаючи лише один момент сюжету;

-опис картини.

Твори (усні та письмові) за серією малюнків проводяться в 2-3 класах та інколи в 4 класі. Серія з 2-5 малюнків полегшує складання плану, сюжету. Тому в 2 класі навчати дітей плану, композиції і сюжету твору найзручніше саме за серією малюнків. Діти, спрямовані запитаннями вчителя, складають до кожного малюнка по 1-3 речення, добирають заголовок до розповіді.

Опис картини - найскладніша форма твору. Він проводиться в 4 класі, початкових класах учні описують картину за запитаннями, виявляючи, по-перше, тему картини (що на ній зображено); по-друге, її композицію, передній план, задній план, розташування предметів; по-третє, дійових осіб, дії, події, якщо вони відбуваються; і нарешті, головну думку, «настрій» картини.

Робота над твором-загадкою охоплює такі етапи.

1. Відгадування і спостереження за будовою загадки, її специфікою.
2. Спостереження й аналіз побудови загадки: зовнішній вигляд предмета, його властивості тощо; звернути увагу на образність загадки.
3. Створення власної загадки (спочатку колективно, потім самостійно).

Школярі запишуть той варіант загадки, який їм найбільше сподобався.

3. Особливості підготовчої роботи до складання творів різних видів

На уроках, які передують твору, відбирається для нього лексика, можуть бути складені фрагменти тексту. Іноді заздалегідь складається план. У початкових класах план є обов'язковим компонентом при підготовці всіх типів творів. В 2 класі роль плану виконують запитання вчителя (так званий питальний план); у 3 класі план майбутнього твору складається колективно під керівництвом вчителя; в 4 класі здійснюється перехід до самостійного складання плану; в складних випадках корисно над планом попрацювати всім разом, колективно.

Передумови та умови розвитку творчої мовленнєвої самостійності учнів

1. Створення емоційного фону до написання твору

В.О. Сухомлинський в одному з розділів книги "Серце віддаю дітям" писав: "Спостерігаючи протягом багатьох років

розумову працю учнів початкових класів, я переконався, що в періоди великого емоційного піднесення думка дитини стає особливо ясною... Думка учня початкових класів невід'ємна від почуттів і переживань. Емоційна насиченість процесу навчання, особливо сприймання навколишнього світу, — вимога, що висувається законами розвитку дитячого мислення".

Емоційно-образна підготовка учня до написання твору є одним із головних завдань кожного вчителя:

1/ добір обладнання, яке ілюструє тему: репродукції картин, малюнки дітей, зразки народних промислів. Це допоможе формувати естетичні почуття, образні уявлення, подив, захоплення.

2/ спілкування з природою - екскурсії до лісу, у парк, в поле допомагають дітям спів ставити почуте і побачене, створити нові образи, заповнити їх яскравими деталями.

3/ слухання музики, що допоможе створити в уяві певні фантазії, образи, сюжети,

думки. Тому до кожної теми твору необхідно підбирати конкретний музичний супровід. Це можуть бути класичні твори, українські народні пісні, дитячі пісеньки, звуки, що імітують спів птахів, голоси лісу, шум моря тощо, поєднувати зі звучанням віршів, розповіддю педагога. Використовуються тематичні музичні фізкультхвилинки, під час яких вчитель і учні можуть рухатись і співати.

4/ унаочнення, яке має бути чітко продумане, щоб воно не заважало, не розсіювало увагу дитини, а створювало гармонію із самим уроком, підкреслювало його тему.

2. Збирання фактичного матеріалу

Написати твір, вдало розкривши тему, можна лише в тому випадку, коли ти добре знаєш, про що йдеться, що хвилює тебе. Тому дуже важливо, щоб учні під час підготовки до написання творів мали достатньо матеріалу, яким можна вільно оперувати, вибирати потрібне.

У методичній літературі прийнято поділяти дібрані для твору матеріали на дві групи:

1) ті, що узагальнюють та систематизують життєвий досвід самого учня;

2) ті, що узагальнюють та систематизують людський досвід.

У 6-10-річних дітей життєвий досвід ще дуже маленький, і його необхідно розширювати, спеціально доповнювати.

Велику роль у накопиченні матеріалу відіграють **міжпредметні зв'язки** (особливо зміст уроків читання природознавства, образотворчого мистецтва).

Молодші школярі можуть вести зошит "**Мовна скарбничка**", куди записувати гарні висловлювання, влучні порівняння, поетичні описи, дотепні фразеологізми, народні прислів'я за певними темами.

Учні збирають **тематичні вирізки**, листівки, малюнки і зберігають їх у папках відповідно до тем (наприклад: "Осінь", "Зима", "Калина", "Домашні улюбленці" тощо).

На уроках художньої праці і малювання діти **виготовляють саморобки**, сувеніри, малюнки, панно, мозаїки.

Важливо, щоб накопичення матеріалу сприяло інтелектуальному розвитку дитини. Вчитель повинен спрямовувати таку діяльність. Процес цей має бути цікавим, захоплюючим, він стимулюватиме учня до пошуку нових слів, зворотів, вчитиме грамотно будувати речення, текст.

3. Робота над лексикою

Основною одиницею мови є слово. Багатий активний словник людини свідчить про високий інтелектуальний розвиток. Особливістю словникової роботи у школі є те, що вона проводиться у процесі всієї навчально-виховної діяльності вчителя. Важливо, щоб засвоєння нових слів не відбувалось хаотично, щоб педагог керував цим процесом і в такий спосіб полегшував його для учнів, забезпечував правильність, повноту засвоєння слів.

У лексичній роботі над твором вчителю потрібно намагатися використовувати всі можливості мовних засобів: порівнянь, епітетів, метафор, стилістичних фігур (синонімів, антонімів) тощо.

4. Складання плану творчої роботи

План — це схема, **опора, основа твору**. Учень має абсолютно визначатись у тому, що твір (як і кожен текст) складається з трьох основних частин: **зачину** (початку), **основної частини, кінцівки**. Школярі 3—4 класів розуміють, що кожна з цих частинок ділиться на маленькі складові, і що пунктів у плані може бути не тільки три, а й чотири, п'ять і більше.

У початкових класах рекомендується використовувати спрощений план, який складається з 3 - 5 пунктів (без підпунктів). Це можуть бути розповідні, спонукальні речення. Формувати пункти плану доречно і у формі запитань. Діти четвертого класу включають до плану прислів'я, крилаті вирази.

1. На початковому етапі роботи над твором учитель пропонує вже складений план, за яким працюють діти.
2. Другий етап — це картинний план (послідовне називання картин із серії, за якою складається твір). У ході такої роботи можна дуже чітко прослідкувати часову послідовність.
3. Деформований план, в якому порушено часову послідовність або зміст.
4. Колективне складання плану.
5. Самостійне складання плану (використовується рідко).

Складання плану — це творчий процес, і завдання вчителя — лише скеровувати його, не привчати до шаблонів.

Способи заохочення дітей до роботи над творами:

- 1) оцінювання та обґрунтування оцінок;
- 2) читання кращих творів учнів у класі;
- 3) виставки кращих робіт учнів до свята, до батьківських зборів;
- 4) рекомендація окремих творів для передачі по шкільному радіо чи дошкільної газети;
- 5) записування кращих робіт у спеціальні власні альбоми чи у загальний класний тощо.

Таким чином, плануючи і проводячи роботу з розвитку зв'язного мовлення учнів, учитель повинен забезпечити:

а) відповідне мовленнєве (мовне) середовище для учнів: сприйняття мовлення дорослих, читання книг, перегляд телепередач, слухання радіо тощо;

б) створення мовленнєвих ситуацій, які сприяють розвитку мовлення учнів, їхніх інтересів, потреб і можливостей самостійного мовлення, словом, забезпечують мовленнєву практику;

в) правильне засвоєння учнями достатнього лексичного запасу, граматичних форм, синтаксичних конструкцій, логічних зв'язків, активізація вживання слів, утворення форм, побудову конструкцій, формування конкретних умінь у процесі розвитку мовлення;

г) спеціальну роботу з розвитку мовлення на фонетико-орфоепічному, лексичному, морфологічному, синтаксичному рівнях і на рівні зв'язного мовлення і тексту, пов'язуючи її з уроками граматики, читання, матеріалом, що на них вивчається;

г) прагнення учнів до високої культури мовлення.

4. Критерії та норми оцінювання учнівських переказів і творів

При перевірці творів вчитель відмічає помилки, користуючись відповідними умовними позначками, які передбачені єдиним орфографічним режимом школи або вводить свої, в тому числі й заохочувальними зауваженнями типу *«Цікава думка!»*, *«Як влучно підмітив!»*, *«Точно відтворив!»*, *«Чудове порівняння!»* і т.п.

Кожен учитель може розробити методика виправлення помилок, враховуючи основні їх типи та причини виникнення. Ця методика може складатися з таких елементів:

- виправлення вчителем мовних помилок в зошитах учнів;
- записи і примітки вчителя в зошиті учня;
- класна робота над загальними помилками;

- індивідуальна та групова позаурочна робота над окремими помилками: їх знаходження, розуміння, виправлення;
- стилістичні вправи, мовний аналіз текстів на уроках читання і мови, що є загальною основою для конкретної роботи над помилками;
- мовні вправи перед кожним твором з метою підготовки школярів до використання лексики даного тексту, його фразеології, синтаксичних конструкцій;
- стилістичні зауваження;
- самостійне редагування своїх творів.

Типовою помилкою в початкових класах є повторення одного й того самого слова. Для її уникнення необхідно мати в класі словники синонімів, пропонувати дітям підібрати синонімічний ряд до конкретного слова. Постійно діючим у класі є стенд "Говори правильно", тематика якого залежить від назрілої необхідності стилістичних завдань.

Гарним помічником у роботі над лексикою дитини є стенд "Школа Карлсона", на сторінках якого вчитель пропонує різні завдання: перебудувати речення, вибрати слова, які не підходять до тексту, знайти помилки, створити з даної частини мови нову, дібрати антоніми, синоніми, пояснити прислів'я, замінити словосполучення одним словом, розгадати кросворди, сканворди, ребуси тощо. Оцінюючи твори, варто взяти до уваги:

- відповідність висловлення теми;
- достовірність, точність викладеного, відповідність життєвій правді;
- послідовність висловлення;
- мовленнєве оформлення (точність, багатство, різноманітність мовних засобів);
- орфографічна та пунктуаційна грамотність.

Такими ж критеріями керуються при оцінюванні переказів. Однак у 4 класі виставляються низькі бали (1-3) за умови невиконання перелічених вище вимог.

Суть етапу чи окремого уроку аналізу дитячих творів в тому, щоб підготувати учнів до переопрацювання створеного тексту і до роботи над новим твором. Тому на таких уроках вчителеві необхідно дотримуватися таких компонентів:

1. Аналіз змістовно-мовленнєвої сторони робіт, які перевірилися:
розкриття теми твору, наявність задуму, степінь його реалізації та оригінальність (на фоні інших), побудова та мова учнівських творів (знахідки) і т.д.
2. Читання 1-2 найбільш вдалих творів (або їх частин).
3. Колективне редагування кількох уривків з творів.
4. Самостійне самовдосконалення учнями власних творів (якщо в цьому є необхідність).

Письмові перекази

2-й клас. Протягом року учні пишуть тільки навчальні перекази. У I півріччі для цього пропонують тексти розповідного характеру за поданим планом у вигляді питальних речень. Обсяг тексту для такого переказу - 30-, 35 слів. У II півріччі дають письмові перекази розповідних і описових текстів за колективно складеним планом та опорними словосполученнями, з використанням картини чи кадрів діафільм)¹. Обсяг вихідного тексту - 40-45 слів.

3-й клас. У I півріччі пишуть навчальні перекази текстів розповідного та описового характеру обсягом 45-55 слів за колективно складеним планом та опорними словами і словосполученнями.

У II півріччі поряд з навчальними практикують і контрольні перекази текстів за поданим або колективно складеним планом, опорними словами і словосполученнями. Обсяг тексту для контрольного переказу - до 60 слів.

4-й клас. Застосовують навчальні і контрольні письмові перекази. На початку навчального року для них добирають розповідні або описові тексти на 60-75 слів. Протягом року вони ускладнюються за змістом і будовою (вводяться елементи опису і міркування). Обсяг текстів становить 75-100 слів, 3 II півріччя, крім переказу за колективним планом, практикують перекази, план до яких школярі складають самостійно.

Письмові твори

Письмові твори у початкових класах проводять тільки з навчальною метою.

2-й клас. У I півріччі на основі усного зв'язного мовлення в учнів формуються тільки елементи письмового зв'язного мовлення, їм пропонують, наприклад, записати заголовок складеної розповіді, її зачин або закінчення чи колективно складений план. У II півріччі школярі будують письмову розповідь з трьох-чотирьох речень за картиною, опорними словами та зачином; складають найпростіші описи за аналогією, доповнюють міркування (з опорою на описовий чи розповідний текст).

3-й клас. Учні будують розповідь за картиною, опорними словами з чотирьох-п'яти речень; складають описи за аналогією, будують міркування за початком і опорними словосполученнями, за спостереженнями.

4-й клас. Школярі складають розповіді за опорними словами і картиною, за аналогією із прочитаним, за окремими епізодами кінофільму, сценами дитячого спектаклю (обсягом сім-вісім речень); будують порівняльні наукові і художні описи за опорними словами, заданим початком.

Оцінювання письмових творчих робіт (переказів і творів)

За навчальні перекази і твори виставляють тільки позитивні оцінки.

Над незадовільною роботою учень повинен попрацювати, удосконалюючи її зміст і виправляючи допущені помилки. Таку роботу потрібно повторно перевіряти й оцінювати.

Під час оцінювання творчих робіт (переказів, розповідей, міркувань, листів, привітань, запрошень, листівок тощо) потрібно враховувати їх загальний зміст, мовне оформлення, орфографічну та пунктуаційну грамотність, каліграфічність письма й охайність.

За письмову творчу роботу виставляють дві оцінки - за зміст і мовне оформлення; за орфографічну і пунктуаційну грамотність з урахуванням каліграфії письма. Учитель повинен уточнити, виставляючи оцінку, наприклад: за зміст - «8», за грамотність - «б», пишучи це в зошиті, а в журналі виставляючи оцінки у двох різних колонках. На місці негативної оцінки залишають порожню клітинку журналу.

Якщо учень не заслуговує позитивну оцінку за творчу роботу, вчитель ставить під нею тільки свій підпис з письмовим зауваженням або порадою.

Оцінку «відмінно» ставлять, якщо зміст тексту відповідає темі, заголовку, у ньому розкрито головну думку, наявні зачин, основна частина і кінець; твір написано за планом, складові частини тексту виділено абзацами; будова речень граматично правильна, між реченнями є логічні зв'язки; слова дібрано залежно від мети висловлювання; допущено одну-дві помилки у побудові речень або у вживанні слів; немає орфографічних і пунктуаційних помилок на вивчені правила.

Оцінка «добре» - у тексті розкрито головну думку і загальний зміст, є всі складові частини, але допущено дві-три помилки у побудові речень і вживанні «слів та одну-дві орфографічні і одну пунктуаційні помилки на вивчені правила.

Оцінка «задовільно» - у роботі наявні відхилення від авторського тексту (переказ) або від теми (твір); неповно розкрито головну думку, є недоліки в структурі тексту (відхилення від плану, відсутні зачин або кінцівка);

допущено три-чотири помилки у будові речень, у зв'язках між ними або вживанні слів та три-п'ять орфографічних і одну-дві пунктуаційні помилки.

Самостійні виправлення у творчих роботах зроблені школярем акуратно, не впливають на загальну оцінку.

Підсумкова оцінка знань, умінь і навичок

За чверть і за рік учневі виставляють оцінку на основі обліку його знань і вмінь за поточними підсумковим й письмовими контрольними роботами (диктант, переказ, і граматичні завдання, самостійне виконання вправ тощо) і за усним опитування.

Орієнтовна структура уроку з розвитку мовлення (написання твору)

Організація класу.

Актуалізація чуттєвих уявлень учнів.

Читання віршів.

Слухання музичних творів.

Інценізовані уривки.

Оголошення теми і мети уроку.

Опрацювання нового матеріалу (колективна робота).

Робота з опорними словами.

Робота з допоміжними словами.

Утворення словосполучень та складання речень.

Робота над планом твору.

Слухання зразка твору.

Самостійна робота. Написання твору учнями.

Перевірка самостійної роботи.

Читання творів учнями.

Корекція і доопрацювання творів.

Підсумок уроку.

Завдання для самостійного опрацювання теми:

1. Мовленнєві помилки учнів. Типи помилок. Методика роботи над морфологічними, синтаксичними, стилістичними помилками.

2. Критерії і норми оцінювання учнівських переказів і творів.
3. Розкрийте методику формування в учнів початкових класів умінь здійснювати самоперевірку і найпростіше редагування власного переказу чи твору.

Питання для самоконтролю

5. Вид усних і письмових творів.
6. Над якими видами усних і письмових творів працюють молодші школярі?

Лекція 4. Методика роботи над образними словами й виразами в діалогічному та монологічному мовленні учнів

План

6. Ознайомлення школярів з прямим і переносним значенням слова, багатозначними словами, найпоширенішими омонімами.
7. Синоніми, антоніми, методика їх опрацювання на уроках рідної мови.
8. Методика опрацювання фразеологічних одиниць з молодшими школярами.
9. Види вправ з лексики і методика їх проведення
10. Розвиток діалогічного мовлення школярів
- 11.

Основні поняття теми: образні слова і вирази, діалогічне мовлення, монологічне мовлення, вправи з лексики, методика розвитку діалогічного мовлення

Додаткова література:

1. Соловець Л. Фразеологізми як засіб формування культури спілкування молодших школярів // Початкова школа. – 2006. - № 7. – С.25-26.
2. Соловець Л.О. Робота вчителя початкових класів над фразеологізмами як засіб увиразнення мовлення молодших школярів //Професійна підготовка вчителя початкових класів у

контексті гуманізації та гуманітаризації вищої освіти: досвід в умовах коледжу: Зб. наук. праць. – Х.: Книж. вид-во “Каравела”, 1999. – С. 41-45.

3. Соловець Л.О. Роль фразеологізмів у збагаченні лексичного запасу школярів //Початкова школа. – 1999. – № 11. – С.9-12.
4. Соловець Л.О. Фразеологізми як засіб залучення школярів до витоків української культури //Початкова школа. – 2001. – № 3. – С.38-40, № 4. – С.26-28, № 5. – С.12-15, № 6. – С.23-25.
5. Соловець Л.О. Збагачення мовлення учнів фразеологізмами //Українська література в загальноосвітній школі. – 2003. – № 4. – С.44-49.

1. Ознайомлення школярів з прямим і переносним значенням слова, багатозначними словами, найпоширенішими омонімами.

У лексичній роботі над твором вчителю потрібно намагатися використовувати всі можливості мовних засобів: порівнянь, епітетів, метафор, стилістичних фігур (синонімів, антонімів) тощо. В художньому тексті слова і їх поєднання мають додаткове значення, утворюють яскраві образи.

Робота над усвідомленням прямого і переносного значення слова

Завдання : розрізнати пряме і переносне значення слів;

- уживати слова з переносним значенням у мовленні.

Прийоми:

- вправи на вживання таких слів, де учні спостерігають за вживанням їх у текстах, виділяють їх, зіставляють, пояснюють значення, підбирають синоніми, складають речення тощо;
- вправи на аналіз речень з багатозначними словами, з'ясовують про який саме предмет іде мова;
- використання таблиць з однаковими назвами і різними малюнками;
- складання речень з парами слів, щоб в кожному

- реченні слово було вжите в іншому значенні;
 - спостереження за багатозначністю слів у реченнях.

Кінцевий результат навчання: усвідомлення учнями, що слово може мати не одне, а більше значень; точність вживання багатозначних слів у мовленні.

2. Синоніми, антоніми, методика їх опрацювання на уроках рідної мови

Робота над синонімами

Робота над синонімами допомагає учнім тонше сприймати слово, бачити в ньому крім основного значення ще й різні відтінки, відтак, бути точнішими у слововживанні.

Завдання. Сформувати у дітей уміння:

- розрізняти в мовленні близькі за значенням слова;
- добирати синоніми;
- замінювати в тексті те чи інше слово відповідним синонімом;
- самостійно вживати в готовому тексті дібране за смислом синонімічне слово;
- самостійно вибирати із свого лексичного запасу найбільш влучний для висловлення власної думки синонім.

Типи вправ:

1. Вправи на вибір слів близьких за значенням (невеликі тексти, загадки (напр., знаходження близьких за значенням слів .Завірюха, Метелиця)
2. Вправи на групування слів, близьких за значенням. Такі вправи допомагають усвідомити синонімічні відношення між словами, їх синонімічну близькість. Напр., учні повинні по групувати синоніми з поданого ряду (Батьківщина, праця, труд, Вітчизна тощо)
3. Вправи на розташування синонімів за ступенем інтенсивності ознаки. Учням пропонуються слова, вони спочатку групують їх за синонімічними зв'язками, а тоді

записують їх у порядку інтенсивності вияву (усміхатися, сміятися, реготатися).

4. Вправи на вибір одного з поданих синонімів, тобто того слова, що найбільше підходить в даному контексті.

5. Вправи на заміну синонімів у реченні чи тексті, щоб усунути одноманітність, стилістично удосконалити висловлювання.

Робота на уроці складається з таких етапів:

- 1) читання тексту
- 2) бесіда-аналіз прочитаного
- 3) добір синонімів до виокремленого слова (напр., Батьківщина)
- 4) запис тексту із заміною де потрібно слова батьківщина (країна, вітчизна)
- 5) читання і аналіз учнівських робіт.
- 6) Вправи на самостійний добір синонімічних слів.
- 7) Складання словосполучень і речень із дібраних синонімів, заміна слів (стилістичне редагування) при написанні переказів і творів.

Кінцевий результат навчання. Робота над синонімами проводиться систематично і планомірно. Відтак, учні вчать уникати повторення одних і тих же слів, одноманітності викладу.

Важливо!!! Слід звернути увагу, що залежно від лексичного значення слово може бути членом різних синонімічних рядів:

-свіжий – сьогоднішній (свіжа газета, свіжий хліб)

-свіжий- холодний (свіжий вітер, свіже повітря).

Учні мають усвідомити, що синоніми мають не однакову здатність поєднуватися з іншими словами.

Вивчення антонімів

Мета – збагатити словниковий запас учнів, виробити в них вміння яскраво і образно висловлювати свої думки.

Прийоми. Учні порівнюють, зіставляють, протиставляють – логічні операції під час виконання вправ з антонімами.

Види вправ у роботі з антонімами:

- виділення з речення чи тексту слів з протилежним значенням і групування їх антонімічними парами;
- добір антонімів до поданих слів;
- заміна в тексті виділених слів антонімами;
- дописування речень словами, які мають антонімічний смисл;
- складання речень з антонімами.
- знайти слова, протилежні за значенням у прислів'ях (Для щастя свого народу, не страшно в огонь і воду);
- зіставлення з синонімами, з'ясування різниці.

Творчі вправи: дібрати до поданих слів антоніми, замінити слова антонімами у словосполученнях і реченнях, до поданих словосполучень дібрати антонімічні словосполучення; продовжити речення антонімами; складання текстів з антонімами.

Кінцевий результат навчання. Навчитися розрізняти і розуміти слова протилежні за значенням, спостерігати за роллю антонімів у реченні, використовувати антоніми у своєму мовленні.

Важливо!!! Показати, що антонімами можуть бути слова, які належать до однієї і тієї ж частини мови (іменники, дієслова тощо)

3.Методика опрацювання фразеологічних одиниць з молодшими школярами

Мета : практичне засвоєння фразеологічних одиниць без уведення термінів;

- відрізняти фразеологізми від вільних синтаксичних словосполучень;
- вживати їх у власному мовленні.

Учні знайомляться з багатством української фразеології в процесі вивчення всього шкільного курсу мови.. Фразеологічний матеріал слід широко використовувати на уроках української мови і літератури. Знання фразеології, уміння користуватися її засобами — невід'ємна ознака високої мовної культури кожної людини.

До методичних принципів відбору фразеологізмів можна віднести такі:

- 1) ступінь засвоєння учнями фразеологізмів;
- 2) доступність фразеологізмів для розуміння їх школярами;
- 3) наявність фразеологізмів у творах, рекомендованих для позакласного читання;
- 4) виховна вага фразеологізмів.

У процесі вивчення фразеології передбачається ознайомлення учнів з фразеологічним словником.

Методична система вивчення фразеологізмів охоплює весь період початкового навчання і має такі взаємопов'язані етапи:

- 1) **початковий** – осягнення учнями елементарних фразеологічних понять; перевірка навичок і вмінь читати і пояснювати фразеологічні одиниці, відшукувати їх у тексті, з'ясовувати за текстом джерела походження, етикетну ситуацію їх використання;
- 2) **основний** – оволодіння вміннями і навичками роботи з фразеологізмами на всіх уроках з опорою на фразеологічні словнички, з урахуванням можливостей і доцільності міжпредметних зв'язків; перевірка ефективності пропонованої системи роботи, уточнення деяких методичних прийомів навчання, а також ефективності окремих видів вправ;
- 3) **завершальний** – організація самостійного виконання учнями творчих робіт з використанням фразеологізмів; обробка одержаних даних.

Робота з розкриття семантики фразеологізмів має відбуватися *за таких умов*: 1) пояснення значення і умов уживання фразеологізму;

2) методично правильне тлумачення значення фразеологізму;

4) ознайомлення з тематичними рядами семантизованих фразеологізмів має міжпредметний характер.

Виконання фразеологічних вправ спонукає учнів *усвідомлювати* лексичне значення фразеологізмів, *правильно добирати* стійкі сполучення слів і *вживати* їх у мовленні

залежно від мети висловлювання, адресанта й адресата, умов спілкування.

Для того щоб відбулося спілкування на уроці з використанням фразеологізмів та інших образних слів, необхідно створити певні умови за допомогою: 1) прочитаного тексту; 2) ілюстративного матеріалу; 3) проблемних і тестових завдань; 4) інсценованої або змодельованої ситуації, яка здатна спонукати учня до вербального спілкування; 5) ситуативних вправ.

4. Види вправ з лексики і методика їх проведення

За дидактичною метою:

- 1) вправи, розраховані на пояснення значення слів;
 - 2) вправи, розраховані на формування навичок уживання слів у власному мовленні (складання речень, описати предмети).
- За характером розумових операцій, які здійснюються під час роботи зі словом:

- 1) Аналітичні вправи (аналіз текстів, визначення невідомих слів, значень, відтінків)
- 2) синтетичні (складання речень, дописування речень, добір антонімів, синонімів)
- 3) вправи на порівняння текстів чи речень (усунення недоречних повторів, редагування, уживання емоційно забарвленої лексики тощо)

За ступенем самостійності у виконанні:

- 1) Розраховані на спостереження за вживанням і значенням окремих слів у реченні.
- 2) конструктивні вправи (складання словосполучень, речень, заміна слів іншими тощо)
- 3) творчі вправи (складання, словосполучень, речень, текстів за опорним словом)

За формою виконання вправи з лексики є усні і письмові.

5. Розвиток діалогічного мовлення у школярів на уроках української мови

У період реформування початкової школи й оновлення її змісту освіти відповідно до Закону України "Про загальну середню освіту" відбувається переорієнтація процесу навчання української мови на розвиток мовленнєвої особистості молодшого школяра, формування його комунікативної компетентності.

Говоріння як вид мовленнєвої діяльності функціонує у двох формах — діалогічній і монологічній. Для правильної організації навчального процесу необхідно враховувати їх фактичну взаємозалежність.

Відомо, що обидві форми мовлення мають неоднакове поширення. Питома вага діалогічного мовлення значно переважає, адже на рівні побутового і громадського повсякденного спілкування (в сім'ї, на роботі, в магазині, на вулиці тощо) люди користуються діалогом.

Отже, діалог є основною, домінуючою, формою мовлення, і тому вже у практиці навчання української мови в початкових класах він повинен посідати належне місце. На нашу думку, виходячи з природного примату діалогічного мовлення, процес навчання говоріння в 1—4 класах слід будувати в напрямі від нього до монологу, а не навпаки.

Діалогічне мовлення для тих, хто навчається, є важчим, ніж монологічне. Воно формується у процесі розмови двох партнерів, його не планують заздалегідь, бо невідомо, у якому напрямі йтиме розмова.

На уроці української мови в початкових класах найпоширенішою структурною схемою діалогу є сполучення двох реплік: запитання і відповіді. Проте ця діалогічна єдність не тільки не вичерпує різноманітності будови діалогу, а й не є головною з його форм. Структура природного повсякденного мовлення різноманітна і включає широку палітру логічних зв'язків між двома репліками. Наведемо приклад й найпоширеніших їх варіантів:

повідомлення — доповнення (уточнення);

повідомлення — підтвердження (заперечення);

повідомлення — застереження;

повідомлення — прохання;
 запит інформації — задоволення запиту;
 запит інформації — контрзапитання;
 прохання — згода (незгода);
 наказ — уточнення (згода, незгода) тощо.

Навчання мови в 1—4 класах не ставить за мету засвоєння всіх логічних зв'язків, можливих у діалогічному мовленні. У центрі уваги вчителя мають бути хоча б найхарактерніші з них.

Особливістю діалогічного мовлення є також те, що воно тісніше, ніж монологічне, пов'язане з ситуацією. Саме це й зумовлює специфіку лінгвістичної будови діалогу. Тут часто зустрічаються згорнуті (редуковані) форми, скорочені речення тощо. Поза мовленнєвою ситуацією вони не завжди зрозумілі.

Діалогічне мовлення є більш реактивним, ніж монологічне, і ґрунтується на двох системах зв'язків — на зв'язку з ситуацією і на логічному зв'язку з попередньою фразою. Воно також вирізняється порівняно високою модальністю. Таке спілкування містить у собі не лише зміст висловлювання, а й певні оцінні характеристики того, про що йдеться. Кожний із партнерів діалогу висловлює своє ставлення до предмета розмови, до позиції другого партнера. Тому діалогічне мовлення є завжди більше насиченим позамовними засобами спілкування (міміка, інтонація, сила голосу, жести тощо), за допомогою яких мовець висловлює припущення, обурення, жаль тощо.

Важливою рисою діалогічного мовлення є те, що воно комусь адресується, на когось розраховане.

Перевірка сформованості діалогічного та монологічного (усного) мовлення здійснюється індивідуально і планується так, щоб кожен учень протягом семестру мав можливість виявити свої досягнення. На тому чи іншому уроці вчитель пропонує двом учням протягом 4-5 хвилин обдумати, підготувати діалог і розіграти його перед класом. Бали (рівень) виставляються кожному учневі.

Рівень сформованості діалогічного мовлення перевіряється у 4 класі в першому семестрі.

Перевіряються вміння: складати діалог на задану тему, використовувати формули мовленнєвого етикету (ввічливі слова, українські форми звертання тощо), дотримуватися правил спілкування (не перебивати співрозмовника, зацікавлено й доброзичливо вислуховувати його тощо) та норм літературної мови.

Матеріал для контрольного завдання. Побудувати діалог за словесно описаною вчителем мовленнєвою ситуацією, наприклад: "Уявіть собі, що ви прийшли в бібліотеку. Там є дуже багато книжок. Подумайте, про що б ви запитали бібліотекаря. Один з вас буде читачем, інший — бібліотекарем".

Обсяг діалогу — орієнтовно 5-6 реплік на кожного учасника, без урахування етикетних формул початку та кінця розмови.

Оцінювання. Вміння вести діалог оцінюється за такими критеріями:

Рівень	Бали	Характеристика складених учнями діалогів
Початковий	1-3	Учень будує діалог, але робить довгі паузи, вислуховує лише окремі репліки співрозмовника, перебиває його, не завжди вживає слова ввічливості, припускається більше трьох помилок у мовленні, будує діалог з 1—2 реплік. Учень достатньо швидко включається в діалог, хоч і робить паузи, добираючи потрібні слова, окремі репліки співрозмовника залишає без відповіді, не завжди вживає слова ввічливості, припускається до трьох помилок у мовленні, будує діалог із 2-3 реплік.
Середній	4-6	
Достатній	7-9	Учень в міру швидко включається в діалог, швидко добирає потрібні слова, вживає їх у

Високий	10- 12	<p>правильних граматичних формах, демонструє належну культуру спілкування. При цьому припускається 1-2 помилок у мовному оформленні реплік, які тут же сам виправляє.</p> <p>Учень швидко включається в діалог, демонструє високу культуру спілкування, вміння уважно й доброзичливо слухати співрозмовника, висловлює свою думку з приводу предмета розмови. Обсяг і мовне оформлення діалогу відповідає нормам.</p>
---------	-----------	---

Теми для діалогів

У книжковому магазині.

1. Розмова по телефону (Виклик лікаря).
2. Краплинка і травинка.
3. Мої канікули.
4. Знайомство.
5. Новорічне свято (Колядування, Вертеп).
6. В аптеці.
7. На прогулянці в парку.
8. На лижах (ковзанах, санках).
9. Подорож весняної краплини.
10. Зустріч із Феєю.
12. Бесіда з татом.
13. Метелик і квіточка.
14. Будяк і Троянда.

Завдання для самостійного опрацювання теми:

1. Критерії і норми оцінювання учнівських переказів і творів.
2. Розкрийте методику формування в молодших школярів умінь будувати діалог.
3. Продемонструйте її на прикладі фрагмента уроку, присвяченого складанню діалогу.

4. Доберіть доступні для засвоєння молодшими школярами етикетні формули звертання, вітання, прощання, прохання, згоди, відмови, вибачення.

Питання для самоконтролю

1. Які особливості має діалогічне мовлення?
2. У чому полягає особливість методів розвитку мовлення?
3. Охарактеризуйте конкретні вміння учнів у побудові зв'язних висловлювань?

Програмові вимоги до ЗМ 2 МЕТОДИКА РОЗВИТКУ УСНОГО ТА ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ

Теоретико-методичні основи розвитку зв'язного мовлення молодших школярів

1. Психолого-лінгвістичні основи методики розвитку зв'язного мовлення учнів.
2. Структура й зміст програми з розвитку мовленнєвих умінь, формування культури мовлення й етики мовного спілкування учнів 1-4 класів.
3. Основні напрями роботи з розвитку мовлення учнів на вимовному, лексичному, синтаксичному рівнях.
4. Прийоми навчання зв'язних висловлювань молодших школярів. Комплексні вправи з розвитку зв'язного мовлення.

Робота над переказами в системі розвитку зв'язного мовлення учнів

1. Місце переказів у системі роботи з розвитку зв'язного мовлення. Вимоги до навчальних переказів.
2. Види переказів. Підготовка до їх написання.
3. Методика проведення детального, вибіркового, стислого переказів.
4. Мовні помилки, їх класифікація.
5. Методика попередження й виправлення мовних помилок.

Методика роботи над творами різних видів

1. Місце творів у системі роботи з розвитку зв'язного мовлення. Вимоги до них.
2. Класифікація учнівських творів. Основні етапи роботи над учнівським твором.
3. Особливості підготовчої роботи до складання творів різних видів.
4. Критерії й норми оцінювання учнівських переказів й творів.

Робота над образними словами й виразами

1. Ознайомлення школярів з прямим і переносним значенням слова, багатозначними словами, найпоширенішими омонімами.
2. Синоніми, антоніми, методика їх опрацювання на уроках рідної мови.
3. Методика опрацювання фразеологічних одиниць з молодшими школярами.
4. Прийоми розвитку діалогічного й монологічного мовлення молодших школярів.

ТЕСТИ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЗМ 2 МЕТОДИКА РОЗВИТКУ УСНОГО ТА ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ

1. Який із видів переказів передбачає цілісне відтворення тексту, але без подробиць і деталей, зі збереженням найголовнішого?
 - а) вибірковий;
 - б) стислий;
 - в) творчий;
 - д) детальний.

2. Який із видів переказів передбачає неповне відтворення тексту?

- а) вибірковий;
- б) стислий;
- в) творчий;
- д) детальний.

3. Основною одиницею зв'язного мовлення є:

- а) слово;
- б) речення;
- в) текст;
- г) висловлювання.

4. За способом виконання твори класифікують на:

- а) класні та домашні;
- б) усні та письмові;
- в) навчальні та контрольні;
- г) творчі

5. До засобів формування у молодших школярів уявлень про усне мовлення не належать:

- а) зразки безпосередніх висловлювань;
- б) записи зразків усної народної творчості;
- в) магнітофонні записи дитячих висловлювань
- г) взаєморецензування відповідей.

6. Вкажіть на неправильну відповідь щодо визначення поняття «зв'язне мовлення»:

- а) група речень, тематично об'єднаних між собою;
- б) діяльність того, хто говорить, процес висловлювання думки;
- в) текст, висловлювання, продукт мовленнєвої діяльності;
- г) назва розділу методики розвитку мовлення.

7. Вкажіть, які з етапів підготовки до написання твору можуть виходити за рамки уроку:

- а) накопичення матеріалу;
 - б) відбір і розташування матеріалу (обговорення, складання плану, визначення головного);
 - в) словесне, мовленнєве оформлення, тобто складання самого тексту, його запис, удосконалення, самоперевірка;
 - г) словникова робота
8. Вкажіть на неправильну відповідь щодо визначення видів переказів залежно від докладності передачі їх змісту:
- а) детальні (повні, близькі до змісту)
 - б) вибіркові (відтворення частини тексту);
 - в) за серією ілюстрацій;
 - г) стислі (передається головне із змісту тексту);
9. Вкажіть відповідь, що не характеризує завдання роботи над вивченням лексики:
- а) збагачення словника;
 - б) уточнення словника;
 - в) активізація;
 - г) підвищення рівня розвитку мовлення.
10. Яка зі змістових ліній програми передбачає розвиток усного і писемного мовлення учнів, їх вміння користуватися мовою як засобом спілкування, пізнання і впливу?
- а) мовна;
 - б) мовленнєва;
 - в) соціокультурна;
 - г) діяльнісна.
11. Які вправи з розвитку зв'язного мовлення характеризуються найбільшим ступенем самостійності учнів?
- а) розгорнуті відповіді на запитання;
 - б) конструктивні вправи;
 - в) творчі вправи;
 - г). декламування вивченого напам'ять.

12. Залежно від докладності передачі змісту та міри збереження композиції тексту перекази класифікують на :

- а) навчальні та контрольні;
- б) усні та письмові;
- в) детальні, вибіркові, стислі, творчі;
- г) наукові та художні.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ

(заочна форма навчання)

Модуль № 2, 3. МЕТОДИКА РОЗВИТКУ УСНОГО ТА ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.

Форми контролю	Зошит с. р.	Метод. папка	К.р. залік	Разом
Макс. бал	39	13	48	100

Зошит із самостійною роботою: 13 завдань, за кожне – 3 б.

Методична папка: 13 завдань, за кожне – 1 б.

Контрольна робота: 2 питання теоретичного спрямування (по 10 балів), 1 питання практичного спрямування (10 балів - з плану самостійної роботи), термінологічний диктант (8 балів); 10 тестових завдань – 10 балів

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3. МЕТОДИКА КЛАСНОГО ТА ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА

Опрацювати й коротко законспектувати в зошиті для самостійної роботи теоретичні питання

Змістовий модуль 4. МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ

Тема 13. Методична реалізація змістових ліній на уроках літературного читання

Літературне читання як навчальний предмет. Мета й завдання уроків читання в початковій школі. Характеристика змістових ліній з читання. Принципи визначення змісту читання. Літературний розвиток учнів на уроках читання. Основні напрями роботи з літературознавчої пропедевтики. Мовленнєвий розвиток учнів на уроках читання. Розвиток літературної творчої діяльності учнів на основі прочитаного..

Тема 14. Методика літературного читання. Уроки класного читання.

Класифікація уроків читання в початкових класах. Дидактична структура уроку читання. Робота з текстом. Уроки класного читання: а) уроки ознайомлення з новим твором; б) уроки узагальнення знань; в) нетрадиційні уроки.

Тема 15. Методика формування навичок якісного читання

Види, форми і способи учнівського читання. Якісне читання, його характеристика. Формування навичок якісного читання: а/ свідоме читання; словникова робота на уроках читання; б/ правильне читання; прийоми вироблення правильного читання; в/ швидке читання; формування навичок швидкого читання; г/ виразне читання, система роботи для його формування.

Тема 16. Особливості вивчення творів різних жанрів на уроках читання

Методика роботи над ліричними творами (пейзажна, сюжетна лірика, вірші-роздуми). Методика заучування творів напам'ять. Методика роботи над епічними творами (оповідання,

епічні вірші, казки, байки, легенди, перекази, міфи). Методика роботи над драматичними творами (дитячі п'єси, драматичні казки). Система роботи з малими фольклорними жанрами .

Специфіка опрацювання науково-пізнавальних статей і нарисів. Етапи роботи над творами різних жанрів.

Тема 17. Система роботи з дитячою книжкою.

Методика проведення уроків позакласного читання

Мета й завдання позакласного читання. Взаємозв'язок уроків класного й позакласного читання. Основні вимоги до відбору дитячих книг. Основні етапи формування читацької самостійності. Структура й методика уроків позакласного читання. Облік позакласного читання. Оцінювання читацьких умінь учнів.

САМОСТІЙНА РОБОТА ДЛЯ ОПРАЦЮВАННЯ ТЕОРЕТИЧНОЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ ЧАСТИН ЗМЗ

Модуль 3 (6-й семестр)		
Змістовий модуль 4. МЕТОДИКА КЛАСНОГО ТА ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ		
Тема	Зміст самостійної роботи	Го д.
Тема 13. Методична реалізація змістових ліній на уроках читання	<ol style="list-style-type: none"> 1. Аналіз програми, діючих підручників щодо реалізації змістових ліній з курсу читання (письмово). 2. Групування творів «Читанок» по жанрах, визначення їх тематичного спрямування; короткі розповіді про їх авторів. 3. Складання термінологічного словника літературознавчих термінів (проілюструвати прикладами з «Читанок»). 4. Підбір методів і прийомів для розвитку 	8

	<p>літературної творчої діяльності дітей Самостійно опрацювати питання (<u>конспект</u>):</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Державний стандарт початкової освіти про змістові лінії літературної освіти. 2. Основні напрями роботи з літературознавчої пропедевтики. 3. Методи, прийоми роботи, види завдань і вправ з розвитку мовлення й творчої діяльності учнів на основі прочитаного. 4. Мета й завдання позакласного читання. Взаємозв'язок уроків класного й позакласного читання. 	
<p>Тема 14 Методика читання. Уроки класного читання.</p>	<p>Ознайомлення з публікаціями в журналі «Початкова школа» з проблем літературної освіти молодших школярів (<u>конспекти</u>)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. <u>Складання конспектів уроків читання</u>: – ознайомлення з новим твором; – узагальнення знань; – нетрадиційного уроку. 2 <u>Складання конспекту уроку</u> з позакласного читання. 3. <u>Складання програми</u> дитячого літературного ранку . класах. 4. <u>Аналіз шкільних книг</u> з позакласного читання для 1-4 кл. 	8
<p>Тема 15. Методика формування навичок якісного читання</p>	<p>Ознайомлення з публікаціями в журналі «Початкова школа» з проблем формування навичок якісного читання в молодших школярів (<u>конспекти</u>) Підготувати по 2 вправи з кожного напрямку роботи: – словникова робота за конкретним твором;</p>	8

	<ul style="list-style-type: none"> - вправи на розширення «поля читання»; - вправи з розвитку навички виразного читання, підготовка партитури тексту для читання; - вправи для розвитку темпу читання. 	
<p>Тема 16. Особливості вивчення творів різних жанрів на уроках читання</p>	<p>За матеріалами фахових часописів «Початкова школа», «Початкова освіта», «Розкажи онуку», «Рідна школа» «Палітра педагога». «Джміль», підготувати <u>реферат</u>: «Творчий досвід учителів початкових класів щодо проведення уроків читання». Самостійно опрацювати питання (<u>конспект</u>):</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Система роботи з малими фольклорними жанрами . 2. Специфіка опрацювання науково-пізнавальних статей і нарисів.. 3. Методика роботи над драматичними творами (дитячі п'єси, драматичні казки). <ol style="list-style-type: none"> 1. <u>Скласти схему уроку читання</u> творів <ul style="list-style-type: none"> - вірша; - байки - науково-пізнавального твору. 2. <u>Підготувати унаочнення</u> до читання казки (екранізація, драматизація, інсценізація, ілюстрування) . 	10
<p>Тема 17. Система роботи з дитячою книжкою. Методика проведення</p>	<p>Часописи «Початкова школа», «Початкова освіта», «Розкажи онуку», «Рідна школа» «Палітра педагога». «Джміль» про формування у дітей стійкого інтересу до читання (<u>бібліографія</u>). Ознайомлення з публікаціями в журналі</p>	8

урокив позакласного читання	<p>«Початкова школа» з проблем формування навичок якісного читання в молодших школярів (<u>конспекти</u>) Самостійно опрацювати питання (<u>конспект</u>):</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Види, форми і способи учнівського читання. 2. Основні вимоги до відбору дитячих книг. 3. Основні етапи формування читацької самостійності. 4. Облік позакласного читання. <p><u>Виконати завдання:</u></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Аналіз шкільних книг з позакласного читання в 1-4 класах. 2. Складання конспекту уроку з позакласного читання. 3. Складання програми дитячого літературного ранку. 	
Залікова контрольна робота	<ol style="list-style-type: none"> 1. Узагальнення та систематизація матеріалу змістових модулів 2,3. 2. Термінологічний словник літературознавчих термінів 3. Оформлення «Методичної течки»: <ul style="list-style-type: none"> - конспекти уроків з написання переказів (а/детального, б/ стислого, в/ вибіркового); - - конспекти уроків з розвитку зв'язного мовлення (2.3.4. класи); - конспекти уроків читання (ознайомлення з новим твором, узагальнення знань, нетрадиційного уроку); - конспект уроку з позакласного читання; 	4

	- програма дитячого літературного ранку	
Разом за модуль 3(6-й семестр)		46

**Наповнення методичної теки
МЕТОДИЧНА ПАПКА ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ
КЛАСІВ**

Розділ 3. Методика класного та позакласного читання

- 1) Конспекти уроків читання:
 - а) ознайомлення з новим твором,
 - б) узагальнення знань,
 - в) нетрадиційного уроку;
- 2) конспект уроку з позакласного читання;
- 3) програма дитячого літературного ранку .
- 4) Пам'ятка «Оцінювання читацьких умінь учнів 2-4 класів».

ТЕМИ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ

Тема 13. Методична реалізація змістових ліній на уроках читання

Тема 14 Методика читання. Уроки класного читання.

Тема 15. Методика формування навичок якісного читання

Тема 16. Особливості вивчення творів різних жанрів на уроках читання

Тема 17. Система роботи з дитячою книжкою. Методика проведення уроків позакласного читання

Лекція 1. Зміст предмета “Літературне читання ” та його методична реалізація на уроках у 2-4 класах

Вступ. Предмет «Літературне читання» в початкових класах - це органічна складова освітньої галузі «Мови і літератури» . Сучасна методична наука шукає засоби й технології, що

сприятимуть літературному розвитку школяра й забезпечать формування в нього механізмів спілкування з культурою, розширять уяву й емоційну чуйність до літературних творів.

План

1. Історичні передумови започаткування літературної освіти в початковій школі
2. Літературне читання як навчальний предмет. Сутність і змістові лінії літературної освіти
3. Коло читання. Принципи визначення змісту читання
4. Літературний розвиток учнів на уроках читання
5. Мовленнєвий розвиток учнів на уроках читання
6. Розвиток творчої діяльності учнів на основі прочитаного

Основні поняття теми: читання, літературне читання, літературна освіта, літературний розвиток, змістові лінії літературного читання, коло читання, літературознавча пропедевтика, творча діяльність на основі прочитаного.

Основна література

Савченко О.Я. Методика читання у початкових класах: Посіб. для вчителя. – К.: Освіта, 2007. – 334с.

Наумчук М. М.. Сучасний урок української мови в початковій школі (методика і технологія навчання). – Видання друге, доповнене. – Тернопіль: В-во Астон, 2005, - С. 46-59; 78-80; 81-161.

Ткачук Г.П. Методика позакласного читання у початкових класах: Навчально-методичний посібник. – Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О.В., 2-1-. – 264с.

Літературне читання: Програма для загальноосвітніх навчальних закладів: 2-4 кл. К.: Освіта, 2012.- 380 с. Режим доступу:

http://www.mon.gov.ua/images/files/navchalni_programu/2012/ukr/02_lit_chit.pdf

Державний стандарт початкової загальної освіти (2011 р.)

Додаткова література

Савченко О.Я. Літературне читання : укр. мова для загальноосвіт. навч. закл. з навчанням укр.мовою : підруч. для 3 – го кл. загальноосвіт. навч. закл. / О.Я. Савченко. – К. : Освіта, 2013. – 156 с.

Науменко В.О. Літературне читання : укр. мова для загальноосвіт. навч. закл. з навчанням укр.мовою: підруч. для 3 – го кл. загальноосвіт. навч. закл. / Віра Науменко. – К. : Генеза, 2014. – 176 с. Режим доступу:

http://www.geneza.ua/media/content/new/Naumenko_LitChyt_P_3u_kr_%28151-12%29_S.pdf (3 клас);

http://www.geneza.ua/media/books/Naumenko_LitChyt_P_2u_kr_%28089-12%29_S.pdf (2 клас)

[О.Я.Савченко. Презентація підручника "Літературне читання 2 клас" \(презентація\)](#)

[Науменко В.О. Визначення особливостей структури підручника «Літературне читання. 2 клас»](#)

<http://ippo.org.ua/images/documents/METODKEIS/2klas/savchenko.pdf>

1. Історичні передумови започаткування літературної освіти в початковій школі

Сучасний стан літературної освіти молодших школярів – це результат довготривалих пошуків педагогів, мета яких - забезпечити потреби суспільства й особистості в культурному розвитку. Усе найкраще, що впродовж століть засвідчило ефективний вплив на розвиток особистості дитини, знайшло своє логічне продовження в сучасній методиці літературної освіти молодших школярів.

Історичні підходи до проведення уроків читання в школі.

На початку XIX ст. у школах панувало механічне, несвідоме заучування текстів релігійного спрямування, що

передбачало вивчення текстів напам'ять і дослівне переказування їх без додаткових запитань і пояснень.

У середині ХІХ ст. К.Д. Ушинський увів пояснювальне читання, яке передбачало свідоме засвоєння тексту, розвиток мовлення й мислення. Для цього використовували прийоми: бесіди, свідомого читання, унаочнення, тлумачення, запитання, логіко-стилістичний аналіз тексту, свідоме переказування. Серед негативних особливостей зазначеного підходу є те, що через надмірне пояснення окремих слів і понять губилася художня цінність твору, емоційність його сприймання.

На основі пояснювального читання відомий педагог М.О. Корф запровадив словотлумачне читання, метою якого було розширити світогляд школярів, дати якнайбільше знань через розкриття смислу великої кількості слів з різних галузей знання.

М.Л. Бродський, І.М. Соловійов запровадили літературно-художнє читання, засобами якого намагалися не лише досягти виховного впливу на дітей у процесі читання творів, а й сформувати естетичні смаки, ознайомити учнів з основами літературознавства.

На початку ХХ ст. учитель словесності Ц.П. Балталон розробив основи виховного читання, що покликане було усунути недоліки методики пояснювального читання. Дітям пропонували для читання великі цікаві реалістичні та науково-популярні твори, які читав вголос учитель. Було запроваджено позакласне читання, літературні бесіди, виховні прийоми, що відповідали особливостям дитячої психіки, дидактичні ігри як виховний засіб, що сприяв розвитку мислення; пояснення поведінки героїв з виховною метою. Серед негативних особливостей цього підходу – відсутність у програмі читання віршів, казок, байок, розвитку навичок читання і мовлення, відмова від ознайомлення з елементами теорії літератури.

До середини ХХ ст. у 1-2 класах використовували методику пояснювального читання, а в 3-4 класах - літературно-художнє читання (використання високохудожніх творів та ілюстрацій). Надалі зусилля педагогів були спрямовані на узагальнення досвіду роботи та удосконалення існуючих підходів до навчання читання молодших школярів.

На початку ХХІ ст. почав інтенсивно розвиватися літературно-компетентнісний підхід в методиці літературної освіти молодших школярів. Свої погляди на особливості такої методики науковці висвітлювали в *концепціях безперервної літературної освіти* школярів:

- Концепція літературної освіти в 12-річній загальноосвітній школі: Проект /О. Я. Савченко, В.О. Мартиненко, Н.Й. Волошина та ін. (див. ж. Дивослово. – 2002. - №4.)
- “ Літературна освіта школярів ” (Н. Скрипченко та ін.) (див. ж. Початкова школа -1994. - №3),
- “ Літературна освіта молодших школярів в системі рідної мови ” (О. Джебелей) (див. ж. Початкова школа - 1994. - №1).

Провідні ідеї концепцій літературної освіти:

- література – це форма суспільної самосвідомості та мистецтво слова,
- початкова школа - базова для літературної освіти,
- мета літературної освіти школярів – залучення до мистецтва читання, ознайомлення з видатними творами національної та світової літератури.

2. Літературне читання як навчальний предмет. Сутність і змістові лінії літературної освіти

У визначенні сутності змісту літературного читання об'єдналося те позитивне, що було напрацьовано

попередниками й пройшло апробацію часом: розумовий, пізнавальний, виховний, мовленнєвий, літературознавчий аспекти. Відтак склалося сучасне розуміння поняття «читання».

Читання – це:

- основна форма засвоєння змістової та емоційної інформації, особливий засіб розумового й духовного розвитку особистості;
- один із основних компонентів розвитку мовленнєвої діяльності школярів;
- один з важливих засобів формування особистості.

Відповідно до такого розуміння поняття читання було визначено зміст літературної освіти молодших школярів.

Сутність початкової літературної освіти

- Розвиток навичок читання;
- Розвиток навичок зв'язного мовлення;
- Вироблення умінь працювати з текстами дитячої літератури різних авторів, жанрів;
- Збагачення досвіду художньо-естетичного сприйняття художніх творів;
- Формування морально-етичних цінностей через художні образи творів;
- Формування творчих літературних здібностей;
- Розвиток читацької самостійності учнів.

Основою структурування програми навчання є змістові лінії Державного стандарту з читання (див. програму з літературного читання

http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/nnn1_4kl/).

Змістові лінії предмета “ Літературне читання ”

1. *Коло читання* (визначено жанри, автори, теми)
2. *Розвиток навички читання* (визначено способи, якісні показники, темп читання)

3. *Літературознавча пропедевтика* (розвиток умінь аналізувати та розуміти зміст літературного твору, подано літературознавчі терміни для засвоєння, види літературного аналізу текстів, прийоми осмислення)
4. *Досвід читацької діяльності* (опрацювання текстів різних видів: художніх, науково-художніх).
5. *Робота з дитячою книжкою, інформацією* (розвиток навичок самостійно працювати з книжкою, особливості роботи з книжкою)
6. *Розвиток літературно-творчої діяльності на основі прочитаного* (самовираження школяра через художнє слово)

3. Коло читання. Принципи визначення змісту читання

Принципи добору творів для читання молодшими школярами уперше було визначено в програмі навчання в 2005 р. й конкретизовано в програмі 2012р.

Провідними задекларовано такі **принципи**:

- Тематично-жанровий
- Художньо-естетичний
- Літературознавчий
- Комунікативно-мовленнєвий

У попередніх читанках твори було підібрано й розміщено за сезонно-тематичним принципом (осінь, зима, весна і літо), у текстах творів дітей знайомили із змінами в природі; до цієї тематики добирали й художні твори, переважно оповідання й вірші.

Отже, зазначені чотири принципи обумовлюють добір творів для читання, тобто визначають коло читання молодших школярів. Розглянемо послідовно вимоги цих принципів до добору творів для читання.

Тематично-жанровий принцип передбачає, що тематика творів для читання в 2-4 класах повинна відображати весь навколишній світ:

- про людину, людські взаємини, пригоди ровесників, шкільне життя, родинні стосунки;
- природу, її красу і мудрість, неповторність у різні пори року, ставлення людей до рослин і тварин;
- державу, Батьківщину, батьківський дім;
- сучасність і минуле, знаменні події;
- рідну мову, виникнення писемності, друкарства, створення книги, бібліотечну справу;
- дитячу літературну творчість тощо.

Художні твори поданої тематики повинні бути різних родів і жанрів, стилів: науково-художні, науково-пізнавальні, фольклорні, твори української та зарубіжної літератури, періодика, довідкова література.

Жанрове й авторське різноманіття творів:

- Малі форми усної народної творчості (*загадки, скоромовки, прислів'я, приказки, ігри, казки (2 кл. – про тварин, 3 кл. – чарівні, 4 кл. - побутові), легенди, притчі – з 4 кл.*);
- літературні казки *всесвітньо відомих казкарів*
- байки (з 3 класу)
- поезії українських письменників-класиків
- оповідання українських письменників-класиків
- твори дитячої української літератури
- науково-художні (з 2 кл.) та науково-популярні твори (з 3 класу)
- твори письменників української діаспори
- твори класичної і сучасної зарубіжної літератури

Види текстів для читання:

- художні тексти: прозові і віршовані (поезія лірична, сюжетна, пейзажна, байки, п'єси)

- науково-пізнавальні (з 3 кл. в розділах “ Від слова до книги ”, “ Сторінки для допитливих ”; в 4 кл. -“ Рости книголюбом ”),
- довідкового характеру (словники, енциклопедії).

Принцип художньо-естетичної цінності твору спрямовує на виховання здатності естетично сприймати художні твори, формування загальнолюдських цінностей, передбачає відбір творів словесного мистецтва за критеріями естетичної цінності, а саме:

- художньо досконалі за змістом і формою (визнаних майстрів слова);
- морально-етичного й патріотичного спрямування;
- такі, що сприяють естетичному й мовленнєвому розвитку учнів.

Літературознавчий принцип спрямовує на літературний розвиток учнів, передбачає формування основ теоретико-літературних знань і вмінь ними користуватися.

Уперше в 2011 році в програмі було наголошено на важливості добирати твори з урахуванням **комунікативно-мовленнєвого принципу**, що передбачає можливість вести діалог з автором, героями твору, текстом за допомогою технологій кооперативного навчання, створення діалогових ситуацій (робота в парах, малих групах, літературні ігри й бесіди, декламація, драматизація тощо), що допоможе сформувати досвід міжособистісного спілкування.

Комунікативно-мовленнєвий принцип добору змісту читання обумовлює:

- розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності (слухання, говоріння, читання, письмо);
- діалогову взаємодію з текстом, автором, героями творів;

- формування культури спілкування;
- побудову власних висловлювань на основі художніх текстів.

Слід зазначити, що перелік не тільки творів, а й авторів є рекомендованим і може бути змінений укладачами підручників та вчителями.

4. Літературний розвиток учнів на уроках читання

Основні напрями роботи з літературознавчої пропедевтики:

- ознайомлення із суттєвими ознаками жанрів (2кл. – фольклор, вірші; 3кл. – байки, п'єси-казки, науково-популярні; 4 кл. - міфи, легенди);
- ознайомлення з відомостями про життя і творчість письменника (монографічний принцип);
- встановлення взаємозв'язку між автором і темою його творчості;
- ознайомлення з літературними термінами;
- виховання естетичного ставлення до художнього твору.

Передбачено практичне ознайомлення з літературознавчими поняттями, тобто розпізнавання їх значення й називання суттєвих ознак: тема, сюжет, ідея твору. жанрові особливості твору, композиція, персонаж, його характеристика, дійові особи, мотиви вчинку, художній образ, засоби художньої виразності.

У підручнику для 4 класу (авт. О.Я.Савченко) подано “Короткий словничок читача”, де розкрито значення 44 літературознавчих термінів; у підручнику авт. В.О. Науменко літературні терміни розкрито перед текстом твору.

Для закріплення та розширення теоретико-літературних знань школярів передбачено застосування лінійно-

концентричного та монографічного підходів до структурування матеріалу підручників.

Лінійно-концентричний підхід до структурування змісту підручників – це такий спосіб розміщення матеріалу, коли в кожному наступному класі присутній однаковий тематичний концентр (блок), але з більшим інформаційним наповненням, що з року в рік поглиблює та розширює знання дітей з теми. Наскрізними і найбільшими за питомою вагою темами є:

- світ життя сучасної дитини (школа, дружба, пригоди, захоплення, творчість);
- природа і людина;
- мова — писемність — книга;
- наскрізними жанрами є:
 - казки,
 - вірші,
 - оповідання.
 - неодноразові зустрічі з авторами (Т. Шевченко, М. Рильський, Л. Костенко, М. Сингаївський, В. Сухомлинський та ін.). Наприклад:
 - 2 кл.: У рідній школі – рідне слово (14 год.)
 - 3 кл.: Мова – дивний скарб (8 год.), Похвала книгам (6 год.);
 - 4 кл.: Рости книголюбом (6 год.)
 - 2 кл.: Оповідання (6 год.)
 - 3 кл.: Оповідання про справи твоїх ровесників (8 год.),
 - 4 кл.: Пригоди і захоплення твоїх ровесників (6 год.)

Монографічний підхід до структурування матеріалу – спосіб розміщення матеріалу, що дозволяє з кожним роком все більше дізнаватися про творчість окремих письменників (Т. Шевченка, М. Рильського, Л. Костенко, М. Сингаївського, В. Сухомлинського, Лесі Українки та ін.). Такий матеріал

- уміщує найважливіші відомості про життя і творчість письменників (у 2 кл. розміщено в кінці І ч. підручника, у 3-4 кл. – поруч з текстами творів),
- актуалізує вже відоме та подає нову інформацію про письменників;
- надає можливість розгляду дітьми портретів митців,
- залучає до елементарної краснавчої роботи літературного характеру

5. Мовленнєвий розвиток учнів на уроках читання

Мета – зробити мовлення учнів змістовним, правильним, чітким, виразним, багатим.

Основні методи: вправлення, пояснювально-ілюстративний, продуктивний, частково-пошуковий, дослідницький.

Система роботи з мовленнєвого розвитку молодших школярів:

- Самостійне виконання завдань у підручнику з розвитку мовлення.
- Стимулювання інтересу через систему текстів у підручниках.
- Завдання з правильного наголошування й вимови слів.
- Збагачення словника учнів.
- Опрацювання образних засобів творів.
- Розвиток зв'язного мовлення:
 - знаходження відповідей на запитання й формулювання власних запитань,
 - організація діалогу й полілогу за прочитаним,
 - різні види переказу прочитаного (згадайте, які знаєте види переказів),
 - усні твори у зв'язку з прочитаним.

Переказування прочитаного:

- дослівне;
- стисле (з 4-го класу);
- творче (розповідь від першої особи, продовження розповіді, відомості про автора тощо)

Не рекомендується переказувати короткі прозові та віршовані тексти.

6. Розвиток творчої діяльності учнів на основі прочитаного

Для того щоб діти хотіли й могли створювати власні твори, необхідно передбачити передумови попереднього розвитку творчих здібностей і створити необхідні умови на уроці для продукування учнівських творчих висловлювань.

Передумови мовленнєвої творчості:

- розвинена спостережливість, щоб бачити в звичайному незвичайне;
- розвинена уява, щоб, фантазуючи, змінювати об'єкт;
- розвинене мовлення й образне мислення, щоб уміти висловити думку;
- змістовно багате життя, з якого можна черпати образи та ідеї для творчості.

Основні види творчих завдань на розвиток спостережливості:

- що на що схоже;
- що відбувається подібно до чого;
- які ознаки нагадують що;
- які зміни відбулися (зранку і в сутінках, взимку і навесні, з хмаринкою, квіткою тощо);
- як виглядає одне й те ж за різних обставин (сніг під сонцем і в затінку,)
- знайти подібні за звучанням слова (росинка-намистинка);
- як зрозуміти, що людина сумна, радісна, заклопотана, стомлена, хвора, здорова тощо.

Основні види творчих завдань на розвиток уяви, фантазії:

- розпочати або закінчити казку (оповідання);
- придумати події, що передували оповіданню або його продовження;
- уявити, де герої живуть, як виглядають, з ким товаришують, які пригоди ще з ними могли трапитися за інших обставин;
- придумати за віршем мультфільм і розказати послідовність подій у ньому;
- придумати казку з певними героями (нитка і ножиці; крапелька і комашка тощо);
- придумати продовження до твору тощо.

Основні види творчих завдань на відтворення уяви в мовленні:

- розказати про обстановку, в якій відбувалися події, описати погоду, що могла бути в той день;
- розширити зміст оповідання новим епізодом;
- словесне малювання (як виглядала ялинка, чудище, хатинка);
- прогнозування змісту твору на основі заголовка, ілюстрації, першого чи останнього абзацу твору тощо.

Провідні умови розвитку творчого мовлення школярів:

- включення до змісту уроків творчих завдань;
- використання ігрових прийомів (див.Іванова Л.І. Літературознавча пропедевтика у грі. – Поч. освіта. – 2006. - № 8);
- заохочення дітей до творчості (фантазування, перевтілення, інсценізація, гра, перетворення);
- інтеграція різних видів мистецтва (література, театр, живопис, музика);
- яскраве, образне мовлення вчителя, його літературна обізнаність, широка ерудиція.

Висновки.

Сутність літературної освіти молодших школярів полягає в

- розвитку інтелектуальної та емоційної сфери кожного учня,
- формуванні повноцінних навичок читання, мовлення,

- ознайомленні з дитячою літературою в поєднанні жанрових форм, авторської і тематичної розмаїтості,
- художньо-естетичному сприйманні тексту й дитячої книжки,
- формуванні творчих здібностей.

Завдання до самостійного опрацювання теми:

1. Ознайомтеся з Державним стандартом початкової літературної освіти. Уважно прочитайте державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів початкової школи в межах освітньої галузі «Мови і літератури», законспекуйте розділ «Літературний компонент «Читання».
2. Проаналізуйте зміст програм, діючих підручників щодо реалізації змістових ліній з курсу читання (письмово).
3. Складіть термінологічний словник літературознавчих термінів (проілюструвати прикладами з «Читанок»).

Питання для самоконтролю:

1. Розкрийте сутність понять: читання, змістові лінії Державного стандарту з читання, принципи структурування змісту читання, коло читання, літературознавча пропедевтика, мовленнєвий розвиток на уроках читання, творча діяльність на основі прочитаного.
2. Дайте відповіді на такі запитання:
 - Що є метою початкового курсу читання?
 - Які завдання передбачено реалізувати упродовж роботи з курсу «Літературне читання»?
 - Які змістові лінії виокремлено в курсі літературного читання?
3. Схарактеризуйте зміст і вимоги до результатів навчання за кожною змістовою лінією літературного читання.
4. Визначіть принципи побудови підручників з читання (Чого бракує, що додати? Як розуміти?):
 - тематичний,
 - сезонний,
 - різножанровий,

- особистісно-зорієнтований (запитання до окремих творів, підсумкові блоки завдань),
- літературознавчої пропедевтики,
- виховання й розвитку творчої особистості .

Лекція № 2. Дидактична структура уроків читання. Уроки класного читання

План

1. Мета уроків “ Читання ” в початкових класах
2. Класифікація уроків читання в початкових класах
3. Дидактична структура уроку ознайомлення з новим твором
4. Робота з текстом
5. Уроки узагальнення вивченого матеріалу
6. Нестандартні уроки читання

Основні поняття теми: класифікація уроків читання, дидактична структура уроків читання, уроки узагальнення матеріалу, нестандартні уроки.

Додаткова література:

Зміст та дидактична структура уроків читання в початкових класах. - У кн.: Коваль Г.П., Іванова Л.І., Суржук Т.Л. Методика читання : навч. посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2008. – С. 48-70.

Савченко О.Я. Методика читання у початкових класах: Посіб. для вчителя – К. : Освіта, 2007 – 334с.

Оцінювання читацьких умінь учнів. - У кн.: М. М. Наумчук. Сучасний урок української мови в початковій школі (методика і технологія навчання). – Видання друге, доповнене. – Тернопіль: В-во Астон, 2005, - С. 46-63.

Критерії та норми оцінювання досвіду читацької діяльності учнів: див. Інструктивно-методичні матеріали щодо контролю та оцінювання навчальних досягнень учнів

початкових класів загальноосвітніх навчальних закладів. /
 Режим доступу: mon.gov.ua/img/zstored/files/1_9-74.doc

I. Мета уроків “ Читання ” в початкових класах

- формувати,
 - закріплювати,
 - удосконалювати навички
 - свідомого,
 - правильного,
 - виразного читання,
- розвивати потяг до самостійного читання книг.

Супутні завдання:

Розвивати всі види мовленнєвої діяльності:

- навички говоріння і слухання;
- ведення діалогу,
- уміння висловлювати свої думки,
- культуру мовлення.

Основні завдання:

- Пізнавальні: засвоєння інформації, що міститься у творах;
- Виховні: морально-етичне, естетичне, патріотичне та ін.;
- Розвивальні: розвиток спостережливості, пам’яті, культури слухання, аналітико-синтетичних умінь, зіставлення, порівняння, узагальнення, доведення, стійкої уваги, витримки, самостійності, творчих здібностей, навичок самоконтролю тощо;
- Спеціально – навчальні:
 - удосконалення *техніки читання* (поле читання, темп, способи і види читання, виразність, розвиток мовленнєвого апарату, вміння інтонувати речення та ін.);
 - здійснення *літературознавчої пропедевтики* (терміни, аналіз тексту тощо);
 - *розвиток навичок зв’язного мовлення* у зв’язку з прочитаним текстом (відповіді на запитання; репродуктивний, вибірковий, стислий і творчий перекази і т. ін.).

2. Класифікація уроків літературного читання в початкових класах

Традиційна методика проведення уроків читання пропонує таку класифікацію:

- уроки класного читання:

- а) уроки ознайомлення з новим твором;
 - б) уроки узагальнення вивченого матеріалу;
- уроки позакласного читання

Автор нових підручників з літературного читання Савченко О.Я. пропонує таку систему уроків:

- уроки вивчення творів одного жанру;
- уроки-сходинки до монографічного вивчення творчості письменника;
- уроки-інсценізації;
- уроки з ігровим сюжетом;
- уроки-мандрівки, уроки-подорожі;
- уроки-роздуми;
- інтегровані уроки;
- уроки-діалоги;
- уроки розвитку літературних творчих здібностей;
- узагальнювальні уроки.

Творчі вчителі проводять уроки з використанням інноваційних технологій, тому відповідно називають уроки:

- урок з розвитку критичного мислення;
- урок з інтерактивними частинами;
- урок розв'язання винахідницьких завдань;
- урок з використанням методу проектів;
- мультимедійний урок.

Тип уроку залежить від дидактичної мети і завдань уроку; уроки з однієї теми складають систему уроків, що відображається в календарно-тематичному плані посеместрово.

3. Дидактична структура уроку ознайомлення з новим твором

Дидактична структура уроку - це описова форма, що містить:

- 1) мету (пізнавальну, виховну, розвивальну, навчальну);
- 2) обладнання до уроку;
- 3) хід уроку (структурні компоненти та зміст уроку, в якому визначено діяльність учителя і діяльність учнів);
- 4) підсумки проведення уроку.

Зміст та дидактична структура уроку літературного читання

- Школа:
- Клас:
- Учитель:
- Тема уроку: («Золота осінь»)
- Матеріал для читання: (О. Копиленко. «Жовкне листя»).

- Мета:
 - пізнавальна (засвоєння певної інформації з тексту);
 - виховна та розвивальна — виховувати громадянські почуття, національну свідомість, кращі моральні якості, естетичні смаки, бережливе ставлення до природи, любов і повагу до людей праці, патріотів своєї землі, народу; розвиток мовлення та уваги, пам'яті, спостережливості, культури слухання, удосконалення аналітико-синтетичних умінь порівнювати, узагальнювати, доводити, проводити аналогію; розвиток творчих здібностей, самостійності та навичок самоконтролю тощо);
 - навчальна - формулюється відповідно до вимог програми й уміщує такі компоненти:
 - а/ — удосконалення техніки читання (розширення поля читання, вдосконалення правильних прийомів читання, регулювання темпу та навичок виразного читання), розвиток мовленнєвого апарату і вимови та ін.;
 - б/ — прищеплення вмінь працювати з текстом (поділ тексту на частини, виокремлення головних з них, складання плану, визначення головної думки та ін.);

в/ — розвиток зв'язного мовлення (текстотворчих умінь та навичок) на основі навчального тексту (відповіді на запитання, репродуктивний, стислий та творчий перекази та ін.).

- Обладнання уроку: підручники, хрестоматії, репродукції картин, ТЗН, роздатковий матеріал тощо.

Структурні компоненти уроку засвоєння нових знань (за Г.П.Коваль):

1. Повторення вивченого матеріалу. Актуалізація опорних знань. Перевірка домашнього завдання (8-10 хв.).
2. Мотивація навчальної діяльності учнів. Повідомлення теми і мети уроку (2-3 хв.).
3. Сприймання та усвідомлення нового матеріалу. Розвиток мовленнєвих умінь і навичок (20 хв.):
 - первинне та повторне читання,
 - узагальнювальна бесіда за змістом.
4. Творче застосування знань учнів (до 10 хв.).
5. Підсумки уроку. Домашнє завдання (1-2 хв.).

Окреслимо ту діяльність школярів, що повинен організовувати вчитель, а також методи і прийоми роботи педагога на кожному окремому структурному компоненті уроку засвоєння нових знань.

1. Повторення вивченого матеріалу. Актуалізація опорних знань. Перевірка домашнього завдання

Види роботи:

- відповіді на запитання ;
- вибіркоче читання ;
- переказ за планом (за частинами, поетапно, в цілому, стисло, детально, творчо);
- читання мікротекстів твору (міркування героя, опис інтер'єру, розповідь одного з героїв...);
- знаходження подібних рядків;
- добір до ілюстрації змісту й читання його;
- читання в особах;

- виразне читання;
- словесне малювання;
- тлумачне читання; орфоепічне читання;
- читання-драматизація;
- трансформація діалогічного мовлення персонажів твору в монологічне;
- характеристика дійових осіб; читання напам'ять і т. ін.

2. Мотивація навчальної діяльності учнів. Повідомлення теми і мети уроку

Підготовча робота до сприймання тексту:

- робота з наочністю,
- розповідь учителя, бесіда, актуалізація, уточнення і доповнення знань та уявлень учнів про явища, факти, події, що зображені у творі;
- узагальнення ;
- лексико-семантична, лексико-стилістична підготовка,
- робота зі змістом підручника,
- читання додаткових матеріалів учителем, учнями,
- створення проблемної ситуації,
- робота з основними структурними елементами книжкового апарату,
- прогнозування змісту твору,
- робота над заголовком твору;
- бесіда на основі спостережень під час екскурсії;
- демонстрація фрагментів діа-, кінофільму;
- постановка мети вивчення матеріалу.

3. Сприймання та усвідомлення нового матеріалу. Розвиток мовленнєвих умінь і навичок

Види роботи:

- первинне читання тексту учнями або вчителем;
- комбіноване читання (вголос-мовчки; учні-вчитель);
- відповіді на запитання, поставлені до читання та вміщені в кінці тексту;
- бесіда-роздум над прочитаним;

- зіставлення запропонованих прислів'їв і приказок із прочитаним текстом;
- визначення серед запропонованих запитань (завдань) тих, що мають (не мають) відношення до тексту;
- встановлення фактологічного ланцюжка подій;
- робота з наочністю, ілюстрацією підручника;
- постановка запитань учнями;
- виразне читання тексту вчителем за складеною партитурою і т. ін.

Повторне читання тексту учнями й робота над текстом

Види роботи:

- орфоепічне читання; тлумачне читання; акцентологічне читання;
- завдання з розвитку техніки читання;
- складання словничка образних слів;
- оглядове читання з елементами вибіркового (*Чому? Де? Коли? Як?*);
- поєднання колективного читання з індивідуальним;
- знаходження завершених за змістом частин тексту;
- визначення головної думки твору;
- композиційний аналіз; поділ тексту на частини;
- складання плану; переказ за планом;
- аналіз вчинків дійових осіб та їх мотивів;
- словесне малювання;
- робота за ілюстрацією (впізнавання і переказ відповідної частини, опис);
- вправи на розширення „поля читання”;
- інтонаційне читання; логічне читання;
- робота з розширення активного словника учнів тощо.

Важливим і обов'язковим етапом роботи над твором є **складання плану** прочитаного. Учителю потрібно знати особливості такої роботи.

У 1-2 класах план складає вчитель:

- малюнковий план ;

- запитальний план (учитель формулює запитання до частин тексту;
- номінативний (формулювання заголовків до частин, допомагають школярі).

Починаючи з 3-го класу до словесного оформлення плану долучаються школярі, індивідуально пропонуючи різноманітні варіанти, й колективно, під керівництвом учителя, обирають найбільш вдалі пропозиції пунктів плану.

У 4 класі план складають школярі самостійно, у складних випадках – під керівництвом педагога.

План не потрібно складати під час вивчення ліричних творів, невеликих статей, творів із складною композицією.

Вимоги до плану:

- усі пункти повинні передавати логіку розгортання подій,
- спрямування на розкриття головної думки;
- формулюються у вигляді двоскладних речень, номінативного і питального характеру,
- спонукають учнів шукати відповідь і активізують їх роботу.

Узагальнювальна бесіда за змістом твору

Види робіт:

- розкриття ідейної спрямованості тексту;
- розкриття теми (основної думки) за опорними запитаннями;
- бесіда з метою підготовки до творчої роботи над текстом;
- бесіда за опорними запитаннями;
- робота з ілюстрацією підручника;
- робота з основними структурними елементами книжкового апарату;
- висловлення оцінних суджень;
- з'ясування причинно-наслідкових зв'язків;
- навчання технології логічного читання;
- вибіркове читання, робота у групах тощо.

4. Застосування знань на основі творчої роботи над текстом

Види робіт:

- творчий переказ;
- - розповідь за аналогією; ілюстративна робота (словесне, графічне малювання);
- колективна декламація; читання-інсценізація; постановка „живих” картинок; складання сценарію за прочитаним – 4 клас;
- робота з деформованою структурою тексту;
- комунікативне читання;
- уточнююче читання;
- складання усної (письмової) анотації до прочитаного твору;
- продукування діалогів;
- складання монологів від імені головного героя;
- складання описів з елементами міркування;
- емоційно-образний аналіз тексту;
- запис нової думки (слів, виразів).

5. Підсумок уроку

Види роботи:

- встановлення спільних і відмінних рис у текстах;
- бесіда-роздум творчого характеру;
- використання ТЗН і перечитування окремих частин текстів;
- розв’язання проблемних завдань на основі тексту;
- постановка запитань до текстів учнями;
- ведення словників („Золоті зерна”, „Перлини мудрості”, „Барвисті слова” тощо);
- запис за опорною схемою основної думки;
- аналіз книжкових ілюстрацій (демонстраційних малюнків) до розглянутих текстів;
- з’ясування позиції учня, „автора” („художника”) тексту тощо.

Домашнє завдання

Види роботи:

- вибіркоче читання пейзажних описів, подій, слів головного героя, авторських слів, діалогів;
- графічне малювання;
- складання плану;
- добір інших заголовків;
- виписування найвлучніших слів для характеристики героїв, подій, вчинків, описів;
- складання діалогів з героями, автором;
- добір прислів'їв, приказок; вивчення напам'ять;
- визначення головних і несуттєвих слів у тексті (абзаці);
- підготовка однієї із частин тексту до виразного читання;
- перекодування жанру твору;
- складання таблиць почуттів за прочитаним тощо.

4. Робота з текстом

Закономірності сприйняття художнього твору:

I етап. Первинний синтез: твір сприймається цілісно, не звертається увага на деталі.

II етап. Аналітичний: завдяки різним видам аналізу виокремлюються деталі твору.

III етап. Вторинний синтез: відбувається поглиблене сприймання й розуміння прочитаного.

Зважаючи на такі закономірності сприймання художніх текстів, необхідно дотримуватися певної системи в роботі над текстом.

Етапи опрацювання тексту:

1. Підготовча робота до читання.
2. Первинне читання.
3. Повторне читання .
4. Аналіз фактичного й образного змісту.
5. Узагальнювальна бесіда за текстом.
6. Виразне читання тексту.

7. Творча робота на основі тексту.

Види аналізу художнього твору:

Смисловий аналіз:

- завдання, спрямовані на розуміння змісту твору,

Композиційний аналіз:

- визначення структури тексту, сюжетної лінії .

Лексико-стилістичний аналіз:

- з'ясування ідейно-тематичної основи твору, його образів та образотворчих засобів.

Емоційно-образний аналіз:

- з опорою на життєвий досвід учнів формування розуміння естетичної цінності твору, його художньої краси незалежно від жанрової специфіки.

5. Уроки узагальнення вивченого матеріалу

Завдання :

- а) відновити в пам'яті учнів вивчене;
- б) навчити знаходити асоціативні зв'язки в тематиці, змісті прочитаних творів, тобто розкрити учням прийоми узагальнення;
- в) сприяти розвиткові логічного мислення: порівняння спільних рис героїв, встановлення причинових зв'язків в описуваних явищах;
- г) добираючи новий матеріал до теми розвивати пізнавальну діяльність дітей;
- д) розвивати мовленнєву діяльність учнів;
- е) залучати набутий досвід, давати оцінку.

Структура узагальнювального уроку

У структурі узагальнювального уроку немає таких етапів:

- перевірки домашнього завдання за попередньою темою,
- пояснення нового матеріалу,
- роботи над частинами тексту.

Основна частина уроку – це повторення і узагальнення вивченого.

Види роботи на уроках узагальнення вивченого матеріалу

- 1/ повторювально-узагальнювальні бесіди, в ході яких діти згадують твори, що відповідають певній темі, читають уривки; дають оцінку прочитаному;
- 2/ переказування різного типу: вибіркове, коротке, творче, що завершуються узагальненням, формулюванням головної ідеї вивченої теми;
- 3/ різні види читання за книгою і напам'ять (цілеспрямований добір уривків);
- 4/ включення ігрових елементів : вікторини, ребуси,
- 5/ робота з блоками “ Пригадайте, поміркуйте ”, “Приготуйтеся до останнього уроку з “Читанкою””;
- 6/ завдання тестового характеру,
- 5/ розповідь учителя як підсумок, доповнення до узагальнень учнів.

6. Нестандартні уроки читання

Нестандартні, або нетрадиційні, уроки - це оригінальні авторські розробки уроків, нестандартні за формою проведення.

- Урок-свято “ День народження букви Е”
- Урок-засідання театру юного читця
- Урок-мандрівка до країни Читанії
- Урок-КВК
- Урок-гра “ Знавці казок ”
- Урок-парад літературних героїв
- Урок - брейн-рінг за творчістю Тараса Шевченка
- Урок –конкурс на кращого декламатора твору про...
- (Див.: В.І. Куріпта. Нестандартні уроки читання. 1-2 клас, 3-4 клас. – Х .: Основа, 2007. – 160 с.)

Висновки.

Усвідомлення та засвоєння дидактичної структури уроку сприяє формуванню чітких систематизованих знань про урок, його зміст, методи і прийоми, форми та засоби навчання; оволодінню багатством уроку. Ці знання про урок читання допоможуть студентові під час педагогічної практики засвідчити свою фахову компетентність.

Завдання до самостійного опрацювання теми:

Ознайомтеся з публікаціями в журналі «Початкова школа» з проблем літературної освіти молодших школярів (скласти анотації або конспекти)

Питання для самоконтролю:

Які структурні компоненти уроку літературного читання?

Які уроки читання називають нестандартними?

Назвіть структурні компоненти уроку літературного читання.

Які існують класифікаційні системи уроків читання?

Розкрийте поняття: мотивація навчальної діяльності, дидактична структура уроку читання, етапи роботи над текстом.

Які встановлено критерії та норми оцінювання досвіду читацької діяльності учнів?

Лекція № 3. Методика формування навичок якісного читання

План

1. Якісне читання, його характеристика. Способи, види і форми учнівського читання.

2. Свідоме читання. Словникова робота на уроках читання.
Смисловий і структурний аналізи твору.
3. Правильне читання. Прийоми вироблення правильного читання.
4. Швидке читання. Формування навичок швидкого читання.
5. Виразне читання. Система роботи для його формування.

Основні поняття теми: якісне читання, свідоме читання, виразне читання, швидке читання, правильне читання, якості читання, види, форми і способи читання, рівні розуміння тексту, партитура читання, логічний наголос.

Додаткова література:

- Пінчук Г. Робота з удосконалення техніки читання // Початкова школа. – 1997. - № 11. – С. 8-11.
- Куріпта В.І. Ефективні методи і прийоми удосконалення навички читання // Початкове навчання та виховання. – 2005. - № 29-30. – С.38-48.
- Ігнатенко Н. Особливості розуміння навчальних текстів молодшими школярами // Світло. – 2002. - №4. – С. 40-43.
- Олійник Г. Виразне читання. – Тернопіль: Навчальна книга „Богдан”, 2005.

1. Якісне читання, його характеристика. Способи, види і форми учнівського читання

Технічна сторона читання:

- спосіб (побуквений, відривний складовий, плавний складовий, окремими словами, групами слів);
- правильність (без замінів, пропусків, перестановок, повторів, з дотриманням норм літературної вимови);
- виразність (логічне, образно-емоційне, естетичне);
- темп (25 – 130 слів за хвилину);

Смислова сторона читання:

- навички когнітивної читацької діяльності,
- навички комунікативної читацької діяльності.

Ознаки якісного читання:

- свідоме читання;
- правильне читання;
- швидке читання;
- виразне читання.

Способи читання:

- Побуквене
- Відривне читання складами
- Плавне читання складами і цілим словом
- Цілими словами
- Цілими словами і групами слів

Види читання:

- Читання вголос (голосне читання);
- Пошепки читання;
- Мовчазне (або читання про себе).

Читання вголос. Психологічні основи:

- звуки – це відоме і зрозуміле дітям;
- букви – це графічний код слова, нове для дитини.

Дидактичні основи:

- легко контролюється вчителем,
- активізує роботу всього класу,
- є зразком для слабких учнів,
- сприяє виразності читання,
- допомагає краще усвідомити прочитане.

Переваги й недоліки голосного читання

Переваги :

- привчає до уважного, послідовного, вдумливого читання;
- сприяє розвитку говоріння, слухання, читання (види мовленнєвої діяльності),
- учні 1-2 кл. читають вголос швидше, ніж мовчки, і краще розуміють прочитане.

Недоліки :

- учень більше уваги звертає на процес читання, а не на зміст;
- учні 3-4 кл. вголос читають повільніше, ніж мовчки.

Форми учнівського читання:

- Індивідуальне читання
- Хорове читання
- Зразкове виразне читання вчителем.

Навчання читати мовчки:

- Послідовність навчання: слова, речення, абзаци, цілі оповідання.
- Прийоми навчання:
 - показ картинки з підписом - читання пошепки;
 - читання підпису без картинки.

Підготовка до читання мовчки:

- Мета або завдання перед читанням.
- Обмежити читання в часі (як стимул для швидкого читання).
- Вказівки для читання: не ворухити губами, язиком, не пропускати слова.
- Обов'язкова перевірка усвідомлення прочитаного.

Завдання до читання мовчки

- Знайти відповідь на запитання в тексті
- Дати відповідь на запитання своїми словами
- Переказати прочитане
- Пояснити заголовок статті
- Скласти план прочитаного
- Поділити оповідання на частини
- Дати заголовок кожній частині оповідання
- Підібрати малюнки до прочитаного
- Знайти й виписати певні місця з тексту.

Взаємозв'язок голосного й мовчазного видів читання

- **1-2 кл.** – переважає читання вголос, з букварного періоду вводять елементи читання мовчки.

Система роботи:

- читання вголос,
- читання мовчки,
- розбір прочитаного за попереднім завданням,
- читання вголос,
- детальний розбір оповідання.

- **3-4кл.:** переважає мовчазне читання.

Система роботи:

- підготовча робота,
- завдання до читання,
- мовчазне читання,
- розбір прочитаного за завданням,
- читання вголос,
- детальний аналіз прочитаного.

Урізноманітнення видів читання:

- пошепки – тихо – голосно;
- “ гудіння ” (напівголосно у різному темпі);
- “ буксиром ” (діти читають за вчителем, темп поступово пришвидшується);
- групове чи парне (фрагменту);
- « ланцюжкове» читання;
- вибіркове читання;
- читання в особах;
- учитель – діти – учитель.

2. Свідоме читання. Словникова робота на уроках читання. Смисловий і структурний аналізи твору.

Свідоме читання - це розуміння змісту прочитаного тексту, описаних подій, зв'язку між ними.

Показники свідомого читання:

когнітивний рівень

- здатність до детального переказування,
- уміння висловити своє ставлення до прочитаного;
- уміння оцінити вчинки дійових осіб;

комунікативний рівень

- встановлення діалогічної взаємодії читача з текстом.

Основа для свідомого читання: розуміння лексичного значення всіх слів,

наявність особистого досвіду,

емоційний стан читача,
техніка читання.

Система роботи для формування свідомого читача:

- Підготовка учнів до сприймання тексту;
- словникова робота;
- виразне читання твору;
- перевірка сприймання твору;
- читання й смисловий аналіз твору;
- робота над образотворчими засобами;
- з'ясування ідейного змісту, основної думки;
- складання плану, структурний аналіз твору;
- переказ змісту прочитаного;
- підсумкова бесіда;
- творчі роботи у зв'язку з читанням.

Словникова робота на уроках читання

Напрями роботи:

- розширення словника новими словами,
- уточнення значення слів,
- збагачення образними словами й висловами,
- активізація словника дитини.

Вимоги до словникової роботи

- пов'язувати з життєвим досвідом дітей,
- пояснювати слово лише в значенні даного контексту,
- пояснювати слова, що важливі для розуміння тексту,
- пояснення повинні бути короткі, точні.

Місце словникової роботи

Залежно від мети:

- в усіх видах роботи,
- до читання,
- під час читання,
- після читання тексту.

Система словникової роботи на уроці читання:

- I. Підготовчий етап: пояснення того, що може ускладнити сприймання тексту.

II. Етап первинного і повторного читання: уточнення, розкриття значення окремих слів, тлумачне й вибіркове читання.

III. Етап аналізу фактичного змісту тексту: елементи лексико-стилістичного аналізу.

IV. Етап повторення матеріалу (на наступному уроці): вживання важких слів у складі речень.

Прийоми пояснення нових слів :

- звернення до досвіду дітей,
- показ предмета або його зображення,
- показ і пояснення призначення,
- розчленування загального поняття на часткові (приладдя),
- віднесення часткового поняття до загального (лин),
- наведення прикладу з життя, з твору (мужність),
- переклад,
- добір синонімів або антонімів,
- розчленування складних слів (обабіч, зловтішний),
- словотвірний аналіз (припічок),
- етимологія слова,
- порівняння за подібністю,
- детальні розповіді,
- тлумачення,
- звернення до словника.

Закріплення нової лексики:

- вживання при переказі,
- відповіді на додаткові запитання,
- пояснення учнем слова,
- опис предметів, що позначені новими словами,
- розповідь про призначення предмета,
- введення слів у речення,
- ведення учнівських словничків,
- добір слів із словничків для переказів і творів.

Рівні розуміння тексту:

- **Безпосереднє** – відбувається одночасно з читанням, зливається із сприйманням твору. Це орієнтування у фактичному змісті тексту й емоційне сприйняття його.

- **Опосередковане** - розгортається поступово через аналітико-синтетичну діяльність; передбачає виділення основних елементів матеріалу й об'єднання їх в єдине ціле.

Розкривається глибокий смисл, підтекст.

Смисловий аналіз тексту (когнітивний етап):

Мета: досягнення розуміння істотних зв'язків, відношень, головних ознак; поглиблення первинного сприймання прочитаного.

Об'єкти аналізу: обставини подій, мотиви вчинків, характери героїв, мова і композиція твору.

Прийоми: вибіркоче читання за запитаннями;

вільне конструювання відповідей; обговорення заголовка (проблема, передбачення, головна думка, добір заголовків); дискусія, бесіда; пояснення засобів вираження мови; порівняння, зіставлення.

Смисловий аналіз тексту (комунікативний етап):

Мета: поглиблення розуміння тексту, виявлення особистого ставлення до змісту твору.

Об'єкти аналізу: позиція автора, головна думка твору.

Прийоми: діалогічна взаємодія читача з текстом - діалогічні читання, оцінні судження, творча зміна тексту, його доповнення, висунення гіпотез і припущень, самопостановка запитань до тексту й автора та знаходження відповіді в тексті.

Структурний аналіз тексту:

Мета: з'ясування логіки розгортання подій (за допомогою зовнішніх та внутрішніх елементів твору).

Об'єкти аналізу: **структура тексту** (заголовки, підзаголовки, частини, абзаци, малюнки); **сюжет твору** (початок, основна частина, закінчення).

Прийоми: діалогічна взаємодія читача з текстом - діалогічні читання, оцінні судження, творча зміна тексту, його доповнення, висунення гіпотез і припущень, самопостановка запитань до тексту й автора та знаходження відповіді в тексті.

3. Правильне читання. Прийоми вироблення правильного читання.

Правильне читання - це безпомилкове відтворення звукового наповнення слова.

Показники:

- читання без пропусків букв, складів, їх перестановок, додавання зайвих букв, складів, повторів;
- ритмічність (або плавність) читання, що виявляється в злитому промовлянні складів у словах і злитій вимові ненаголошених службових слів з повнозначними частинами мови;
- дотримання орфоепічних і граматичних норм.

Причини помилок: неухважність, надмірний темп, невдумливе читання, хвилювання.

Прийоми вироблення правильного читання:

- Щоденне тренування;
- Добір текстів з поступовим наростанням труднощів;
- Попередження помилок (підготовка до читання);
- Користування указкою,
- Виправлення помилок,
- Настанова на правильність читання,
- Хорове читання.

4. Швидке читання. Формування навичок швидкого читання

Швидке читання - це читання в темпі, що забезпечує найкраще розуміння тексту.

Природний темп розмовного мовлення – 75-95 сл./хв.

Основа: культура мовлення, техніка читання.

Прийоми вироблення швидкості читання :

- Багаторазове читання тексту з одночасним пошуком нових фактів у змісті тексту ;
- Читання додаткових текстів на швидкість,
- Пошук у тексті відповідей на запитання, що записані на дошці;
- Добір заголовків (із написаних на дошці) до певної частини тексту;
- Розкриття на певний час тексту(на дошці, слайді) і перевірка за допомогою запитань кількості прочитаного;
- Читання в парі;
- Швидке розпізнавання слів на картках.

Методика діагностування швидкості читання

Контроль:

- поточний і підсумковий (в кінці семестру);
- індивідуальний, парний, груповий, фронтальний.

Показники:

- кількість прочитаних слів за хвилину (відповідно до вимог програми).

Настанова : *читай (1-2 хв.). правильно, швидко, виразно, але щоб потім можна було відповісти на запитання.*

5. Виразне читання. Система роботи для його формування.

Виразне читання:

- читання з дотриманням пауз, логічних наголосів, інтонації, емоційним забарвленням тону голосу;
- читання з яскравим вираженням думки, почуття, свого ставлення до прочитаного.

Показники:

- уміння правильно передати ідейний задум автора;
- уміння дотримуватися розділових знаків, логічних пауз, логічного наголосу, інтонації, ритму, темпу, тембру голосу.

Прийоми вироблення навичок виразного читання:

- складання партитури читання на основі усвідомлення змісту та емоційно-образної спрямованості тексту;
- показ зразка вчителем,
- слухання фонозапису твору у виконанні акторів;
- вправи на інтонування речень;
- читання-драматизація;
- читання в особах;
- вправи на регулювання гучності голосу;
- заучування напам'ять;
- декламація;
- бесіди, розповіді, розмірковування учнів, дискусії,
- підготовка до колективного чи групового читання.

Створення партитури виразного читання:

- 1/ з'ясування головної думки тексту (підкреслити =====);
- 2/ відповідно до головної думки знаходження головних слів (підкреслення _____);
- 3/ розбивка речень на мовні такти, визначення логічних пауз (/, //);
- 4/ виділення логічних наголосів для речення (-----);
- 5/ відтворення мелодики читання (стрілками пониження й підвищення тону голосу);
- 6/ визначення інтонаційного забарвлення голосу (спокійно, із жалем, стурбовано, з відчаєм, зневажливо тощо)

Завдання до самостійного опрацювання теми:

1. Розвиток зорового сприймання під час читання : розширення поля читання, миттєве розпізнавання слова під час читання, переглядання тексту, зняття вокалізації.
2. Ознайомлення з публікаціями в журналі «Початкова школа» з проблем формування навичок якісного читання в молодших школярів (конспекти)

Питання для самоконтролю:

1. Розкрийте поняття:
 - якості читання, техніка читання,
 - види, форми і способи читання,

- свідоме читання (когнітивний, комунікативний рівні),
 - смисловий аналіз тексту,
 - структурний аналіз тексту,
 - рівні розуміння тексту (безпосереднє, опосередковане),
 - правильне читання,
 - швидке читання,
 - виразне читання,
 - партитура читання.
2. У чому полягає взаємозв'язок між якість читання?
 3. Якими прийомами можна навчити учнів виразного читання?

ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ЗМ 3. МЕТОДИКА КЛАСНОГО ТА ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ

Тема. 13 Методична реалізація змістових ліній на уроках читання

Тема. 14 Методика читання. Уроки класного читання.

Тема. 15 Методика формування навичок якісного читання
Залікова контрольна робота

Практичне заняття № 1. Тема 13. Методична реалізація змістових ліній на уроках літературного читання

1. Підготуватися до висвітлення основних положень зазначених аспектів теми:

Літературне читання як навчальний предмет. Мета й завдання уроків читання в початковій школі. Характеристика змістових ліній з читання. Принципи визначення змісту читання. Літературний розвиток учнів на уроках читання. Основні напрями роботи з літературознавчої пропедевтики.

Мовленнєвий розвиток учнів на уроках читання. Розвиток літературної творчої діяльності учнів на основі прочитаного..

2. У зошитах для самостійної роботи:

а/ Проаналізувати програму, діючі підручники щодо реалізації змістових ліній з курсу читання (письмово) (по кожній змістовій лінії окремо).

б/ Згрупувати твори «Читанок» (назва, автор) по жанрах, визначити їх тематичне спрямування; коротко розповісти про авторів.

в/ Скласти термінологічний словник літературознавчих термінів (по класах) і проілюструвати прикладами з «Читанок».

г/ Підібрати методи і прийоми для розвитку літературної творчої діяльності дітей на основі прочитаного (можна вибрати з фахових журналів); підготуватися до показу їх в аудиторії.

ПРОГРАМОВІ ВИМОГИ ДО ТЕОРЕТИЧНОЇ ЧАСТИНИ МОДУЛЯ 3

та запитання до підсумкової (залікової) контрольної роботи
з методики навчання української мови

МЕТОДИКА КЛАСНОГО ТА ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ

Методика читання. Уроки класного читання.

1. Читання як навчальний предмет. Мета й завдання уроків читання в початковій школі. Характеристика змістових ліній з читання.

2. Уроки класного читання

а) уроки ознайомлення з новим твором;

б) уроки узагальнення знань;

в) нетрадиційні уроки.

3. Сучасні підручники для читання. Дидактичні вимоги до сучасних підручників для початкової школи відповідно до особистісно-орієнтованої моделі навчального процесу.

Методика формування навичок якісного читання

1. Види, форми і способи учнівського читання.

2. Якісне читання, його характеристика. Формування навичок якісного читання:

- а/ свідоме читання; словникова робота на уроках читання;
- б/ правильне читання; прийоми вироблення правильного читання;
- в/ швидке читання; формування навичок швидкого читання;
- г/ виразне читання, система роботи для його формування.

Особливості вивчення творів різних жанрів на уроках читання

1. Методика роботи над ліричними творами (пейзажна, сюжетна лірика, вірші-роздуми). Методика заучування творів напам'ять.
2. Методика роботи над епічними творами (оповідання, епічні вірші, казки, байки, легенди, перекази, міфи).
3. Методика роботи над драматичними творами (дитячі п'єси, драматичні казки).
4. Система роботи з малими фольклорними жанрами .
5. Специфіка опрацювання науково-пізнавальних статей і нарисів..
6. Етапи роботи над творами різних жанрів.

Система роботи з дитячою книжкою. Методика проведення уроків позакласного читання

1. Мета й завдання позакласного читання. Взаємозв'язок уроків класного й позакласного читання.
2. Основні вимоги до відбору дитячих книг.
3. Основні етапи формування читацької самостійності.
4. Структура й методика уроків позакласного читання.
5. Облік позакласного читання. Оцінювання читацьких умінь учнів.

**ТЕСТИ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ
ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЗМІСТОВОГО МОДУЛЯ 3
МЕТОДИКА КЛАСНОГО ТА ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ**

1. Виберіть найбільш точну і правильну відповідь. Завдання навчального предмета «Читання» в початкових класах полягає у: навчанні дітей читати та аналізувати художні тексти; навчанні дітей переказувати тексти; формуванні навички якісного читання та самостійного читання; удосконаленні навички самостійного читання та читання під керівництвом вчителя.

2. Методика навчання читання і його зміст підпорядковуються розв'язанню завдань, визначених шкільною програмою: пізнавальних і спеціальних; пізнавальних і виховних; пізнавальних, виховних, розвивальних, спеціально-навчальних; пізнавальних, навчальних, спеціально-виховних.

3. Виберіть найбільш точну і правильну відповідь. Спеціально-навчальні завдання, які вирішуються на уроках читання, полягають у: розширенні поля читання, удосконаленні правильних прийомів читання, розвитку мовленнєвого апарату; розвитку вміння інтонувати речення; удосконаленні техніки і якості читання, розвитку навичок зв'язного мовлення.

4. До змістових ліній Державного стандарту з читання не належать: коло читання; формування й розвиток навички читання; усвідомлення жанрових особливостей творів; розвиток літературно-творчої діяльності учнів на основі прочитаного.

5. Який принцип добору змісту читання не використовують, визначаючи коло читання в сучасних читанках?

тематично-жанровий,
сезонно-тематичний,
літературознавчий,
комунікативно-мовленнєвий.

6. Виберіть найбільш точну і правильну відповідь. До структури уроків класного читання входять такі компоненти:

перевірка домашнього завдання, повідомлення теми і мети уроку, розвиток мовленнєвих умінь, робота над текстом, підсумок;

перевірка домашнього завдання, повідомлення теми і мети уроку, розвиток мовленнєвих умінь, повторне читання тексту, узагальнююча бесіда, виразне читання твору, творча робота, підсумок, домашнє завдання;

перевірка домашнього завдання, повідомлення теми і мети уроку, розвиток мовленнєвих умінь, узагальнююча бесіда, виразне читання твору, творча робота, підсумок, домашнє завдання, написання переказу;

перше і друге прочитання нового твору, бесіда, аналіз твору, підсумок, домашнє завдання.

7. На уроках читання в молодших класах не використовують такі види аналізу художнього твору

композиційний,
лексико-стилістичний,
емоційно-образний.
жанрово-естетичний.

8. Уроки читання з узагальнення вивченого матеріалу відрізняються від уроків вивчення нового матеріалу тим, що: на уроці узагальнення немає такого етапу як перевірка домашнього завдання;

на уроці узагальнення не читають, а тільки опитують учнів;

на уроці узагальнення відбувається систематизація одержаних відомостей і знань з певної теми, удосконалюються навички правильного читання;

на уроці узагальнення відбувається систематизація одержаних відомостей і знань з певної теми, удосконалюються вміння запам'ятовувати художні тексти.

9. До видів опрацювання тексту на уроці читання не належить:
перше читання твору;
бесіда за прочитаним і повторне читання твору;
запис тексту в зошити;
складання плану до прочитаного тексту і запис його в зошитах;

10. Монографічний підхід до структурування матеріалу в Читанках передбачає :
розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності,
формування культури спілкування,
добір найважливіших відомостей про життя і творчість письменників,
стимулювання інтересу через систему текстів у підручниках.

11. Літературознавча пропедевтика - це
включення до змісту уроків читання творчих завдань,
творча діяльність на основі прочитаного,
стимулювання інтересу через систему текстів у підручнику,
розвиток умінь аналізувати та розуміти зміст літературного твору

12. До якісних ознак читання належать:
свідоме, правильне, виразне читання, голосне читання;
свідоме, правильне, швидке читання, художнє читання;
свідоме, правильне, виразне, швидке читання;
правильне, голосне, індивідуальне читання.

13. Що не є ознаками правильності читання:

відсутність перестановок звуків, букв, складів, слів у тексті;
 відсутність повторів при читанні;
 дотримання літературних норм вимови ненаголошених
 голосних; дзвінких приголосних у кінці слова та в кінці складу
 перед наступним глухим; звуків [дж], [дз], [дз’], [г], [ф]; слів,
 передбачених програмою для кожного з класів;
 дотримання правильного співвідношення читання вголос і
 мовчки.

14. До передумов виразного читання учнів належать:
 дикція, техніка читання, навички аналізу змісту твору;
 дикція, техніка читання, міміка;
 дикція, техніка читання, логічні наголоси;
 дикція, техніка читання, навички аналізу змісту твору, логічний
 наголос, паузи.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ

(заочна форма навчання)

МЕТОДИКА КЛАСНОГО ТА ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ

Форми контролю	Зошит с. р.	Метод. папка	К.р. залік	Разом
Макс. бал	39	13	48	100

Зошит із самостійною роботою: 13 завдань, за кожне – 3 б.

Методична папка: 13 завдань, за кожне – 1 б.

Контрольна робота: 2 питання теоретичного спрямування (по 10 балів), 1 питання практичного спрямування (10 балів - з плану самостійної роботи), термінологічний диктант (8 балів); 10 тестових завдань – 10 балів

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 4 МЕТОДИКА ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ОСНОВАМИ МОВНОЇ ТЕОРІЇ

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Опрацювати й коротко законспектувати в зошиті для
самостійної роботи теоретичні
питання

Змістовий модуль № 4. Методика ознайомлення з основами мовної теорії

Тема 18. Наукові основи методики навчання елементів фонетики, граматики, орфографії

Психолого-педагогічні та лінгвістичні засади ознайомлення молодших школярів з елементами мовної теорії.

Мета, завдання, зміст навчання елементів фонетики, граматики, орфографії в початковій школі. Структурування курсу української мови в початковій школі. Принцип розташування матеріалу за роками навчання. Структура підручника з мови, його функції. Процес формування граматичних понять в учнів та обсяг граматичних визначень, засвоєння їх учнями. Сучасні методи і прийоми навчання елементів фонетики, граматики, орфографії. Прийоми програмованого навчання; застосування комп'ютера.

Тема 19. Методика опрацювання елементів синтаксису й пунктуації

Формування поняття про речення та його типи. Методика поетапного засвоєння понять «основа речення», «головні й другорядні члени речення». Методика роботи над засвоєнням синтаксичного зв'язку між членами речення. Ознайомлення з однорідними членами речення. Практичне ознайомлення зі складним реченням. Види вправ із синтаксису й пунктуації.

Тема 20. Методика вивчення частин мови на основі зв'язного тексту

Методика вивчення іменника за лінійно-концентричним принципом навчання. Методика ознайомлення з прикметником на уроках рідної мови. Методика вивчення дієслова.

Тема 21. Методика вивчення частин мови на основі зв'язного тексту (продовження)

Методика вивчення числівника, займенника, прислівника в початкових класах. Методика роботи над прийменниками, сполучниками. Види вправ. Методика проведення морфологічного розбору.

Тема 22. Методика ознайомлення з морфемною будовою слова, елементами української фонетики, графіки

Місце й завдання роботи з вивчення теми «Будова слова». Труднощі вивчення теми, їх причини. Особливості роботи з ознайомлення з основою слова і його закінченням, коренем, префіксом, суфіксом, їх роллю у словозміні й словотворенні. Морфемний розбір слів. Методика формування уявлення про фонетичну систему української мови у зв'язку з графікою й орфоепією.

Тема 23. Методика навчання молодших школярів орфографічно правильного письма

Принципи української орфографії. Граматичний та антиграматичний напрями в методиці навчання орфографії. Уявлення про орфограму. Класифікація орфограм.

Орфографічні правила. Особливості роботи з ними. Методи і прийоми навчання орфографії Робота над орфографічними помилками.

Тема 24. Особливості уроку української мови в початковій школі

Типи і структура уроків української мови, вимоги до їх планування, підготовки й проведення. Основні етапи комбінованого уроку. Контрольні уроки та уроки аналізу контрольних робіт. Особливості уроку української мови в умовах класу-комплекту.

САМОСТІЙНА РОБОТА ДЛЯ ОПРАЦЮВАННЯ ПРАКТИЧНОЇ ЧАСТИНИ ЗМ 4 (обов'язкова для виконання)

Змістовий модуль 5. МЕТОДИКА ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ОСНОВАМИ МОВНОЇ ТЕОРІЇ		
<p>Тема 18. Наукові основи методики навчання елементів фонетики,граматики орфографії</p>	<p>1. Аналіз програми, діючих підручників щодо програмових вимог до навчання елементів фонетики, граматики, орфографії учнів 1-4 класів та їх реалізації через зміст навчання.</p> <p>2. Побудова фрагментів уроків з ознайомлення з граматичними поняттями роду, числа, відмінка, особи, часу (робота в групах).</p> <p>Звуко-складовий і звуко-буквений аналізи слів (підібрати 20 слів).</p>	<p>1 1</p>
<p>Тема 19. Методика опрацювання елементів синтаксису й пунктуації</p>	<p><u>Реферат</u> «Сучасні методи і прийоми навчання елементів граматики, синтаксису й пунктуації. Прийоми програмованого навчання; застосування комп'ютера».</p> <p>Самостійно опрацювати питання (<u>конспект</u>):</p> <p>1 Мета, завдання, зміст навчання елементів граматики, синтаксису й пунктуації в початковій школі.</p> <p>2. Практичне ознайомлення учнів зі складним реченням.</p> <p>3. Види вправ із синтаксису й пунктуації.</p> <p><u>Створення моделі</u> поетапного ознайомлення учнів з синтаксичним поняттям (етапи, їх завдання, прийоми роботи).</p> <p>1. <u>Складання схем</u> речень з розділовими знаками, добір до них речень на задану тему.</p> <p><u>Характеристика вправ</u> із синтаксису (і методичного апарату до них), що</p>	<p>1 0</p>

	сприяють розвитку вміння в учнів встановлювати смисловий і граматичний зв'язки між словами в реченні.	
Тема 20. Методика вивчення частин мови на основі зв'язного тексту	<p>Самостійно опрацювати питання (<u>конспект</u>):</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Методика вивчення числівника, займенника, прислівника в початкових класах. 2. Методика роботи над прийменниками, сполучниками. 3. Місце й завдання роботи з вивчення теми «Будова слова». Труднощі вивчення теми, їх причини. 4. Методика формування уявлення про фонетичну систему української мови у зв'язку з графікою й орфоепією. <u>1. Створення узагальнювальної таблиці</u> «Зіставний аналіз змісту й завдань мовних розділів програми різних класів щодо ознайомлення з частинами мови (1-4 кл.)» (частина мови, клас, завдання, зміст роботи, методи і прийоми навчання, дидактичні ігри та вправи для закріплення навичок, кінцеві результати). <u>2.Складання конспекту уроку з</u> ознайомлення з новою частиною мови (використати постановку й розв'язання проблемної ситуації на матеріалі виучуваної теми). <u>3.Побудова фрагментів уроків з</u> ознайомлення з граматичними поняттями роду, числа, відмінка, особи, часу <u>Підготовка до інтелектуальної гри</u> «Що? Коли? Як?» з теми «Методика вивчення частин мови на основі зв'язного тексту» 	1 0

	(розробка сценарію гри, підготовка карточок із запитаннями й відповідями, визначення рівня їхньої складності, тренінг команд)	
Тема 21. Методика ознайомлення з морфемною будовою слова, елементами української фонетики, графіки	<p>Самостійно опрацювати питання (<u>конспект</u>):</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Методика вивчення числівника, займенника, прислівника в початкових класах. 2. Методика роботи над применниками, сполучниками. 3. Місце й завдання роботи з вивчення теми «Будова слова». Труднощі вивчення теми, їх причини. 4. Методика формування уявлення про фонетичну систему української мови у зв'язку з графікою й орфоепією. <ol style="list-style-type: none"> 1. Створення методичної схеми ознайомлення з морфемною будовою слова (етапи, їх завдання, прийоми роботи). 2. Опрацювання розділу «Будова слова» (Українська мова з методикою навчання в початкових класах. Інтегрований курс./ За ред.. А .П. Канищенко, Г.О .Ткачук. – к.: Промінь, 2003. - С.94-100). 3. 3. 3. Створення таблиці «Види вправ з розділу «Будова слова» . 4.. Морфемний аналіз слів у взаємозв'язку зі звуко-буквеним, орфографічним та словотворчим аналізами (письмово, 20 слів). 5 .Написання етимологічних етюдів для пояснення значення слів (5 слів). 6. Добір мовного матеріалу до 	1 2

	<p>дидактичних ігор «Хто що робить?», «Кому належать ці знаряддя праці?», «Як буде навпаки?», «Скажи одним словом», «Хто в кого?» . Виготовлення унаочнення до ігор..</p> <p>7. Створення сценаріїв мовленнєвих ситуацій для розвитку монологічного й діалогічного мовлення дітей.</p>	
<p>Тема 22. Методика навчання молодших школярів орфографічно правильного письма</p>	<p>Журнали «Початкова школа», «Рідна школа» про формування у молодших школярів орфографічної грамотності (конспект).</p> <p>1. Добір текстів для різних видів диктантів (1-4 класи)</p> <p>2. Конспект уроку з аналізу контрольного диктанту й роботи над помилками.</p> <p>3. Тези: Норми оцінювання диктантів у молодших класах</p>	<p>1 0</p>
<p>Тема 23. Особливості уроку української мови в початковій школі</p>	<p>1. Типи і структура уроків української мови, вимоги до їх планування, підготовки й проведення.</p> <p>2. Основні етапи комбінованого уроку.</p> <p>3. Контрольні уроки та уроки аналізу контрольних робіт.</p> <p>4. Особливості уроку української мови в умовах класу-комплекту.</p> <p>5. Фахові часописи про досвід вчителів початкових класів щодо мотивації навчальної діяльності на уроках української мови</p>	<p>1 0</p>
<p>Екзаменаційна контрольна робота</p>	<p>1. Узагальнення та систематизація матеріалуЗМ 4.</p> <p>2. Термінологічний словник лінгводидактичних термінів</p>	<p>1 0</p>

	<p>3. Оформлення «Методичної теки»:</p> <ul style="list-style-type: none"> - конспект уроку з ознайомлення з новою частиною мови (постановка й розв'язання проблемної ситуації на матеріалі виучуваної теми). - план-конспект з ознайомлення з граматичними поняттями роду, числа, відмінка, особи, часу; - сценарій і матеріали інтелектуальної гри «Що? Коли? Як?» з теми «Методика вивчення частин мови на основі зв'язного тексту» (розробка сценарію гри, підготовка карточок із запитаннями й відповідями, визначення рівня їхньої складності, тренінг команд) <p>4..Добір текстів для різних видів диктантів (1-4 класи)</p> <p>5.Конспект уроку з аналізу контрольного диктанту й роботи над помилками.</p>	
Разом за модуль 4 (7-й семестр)		7 3

Наповнення методичної теки МЕТОДИЧНА ПАПКА ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Розділ 4. Методика ознайомлення з основами мовної теорії (4 курс, 1 семестр)

1. Конспекти уроків:

1) конспект уроку з ознайомлення з новою частиною мови (постановка й розв'язання проблемної ситуації на матеріалі виучуваної теми);

2) план-конспекти уроків з ознайомлення з граматичними поняттями роду; числа; відмінка; особи; часу;

3) сценарій і матеріали інтелектуальної гри «Що? Коли? Як?» з теми «Методика вивчення частин мови на основі зв'язного тексту» (сценарій гри, карточки із запитаннями й відповідями для трьох рівнів складності, план тренінгу команд);

4) конспект уроку з аналізу контрольного диктанту й роботи над помилками.

2. Добір текстів для різних видів диктантів (показати знання класифікації диктантів) (1-4 класи)

3. Термінологічний словник лінгводидактичних термінів.

4. Пам'ятка: « Критерії і норми оцінювання навчальних досягнень учнів 1-4 кл.».

ТЕМИ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ

Тема 18. Наукові основи методики навчання елементів фонетики,граматики орфографії

Тема 19. Методика опрацювання елементів синтаксису й пунктуації

Тема 20. Методика вивчення частин мови на основі зв'язного тексту

Тема 21. Методика ознайомлення з морфемною будовою слова, елементами української фонетики, графіки

Тема 22. Методика навчання молодших школярів орфографічно правильного письма

Тема 23. Особливості уроку української мови в початковій школі

Лекція 1. Наукові основи методики навчання елементів фонетики, грамматики, орфографії

План

1. Психолого-педагогічні та лінгвістичні засади ознайомлення молодших школярів з елементами мовної теорії
2. Мета, завдання, зміст навчання елементів фонетики, граматики, орфографії в початковій школі.
3. Структурування курсу української мови в початковій школі. Принцип розташування матеріалу за роками навчання. Структура підручника з мови, його функції.
4. Процес формування граматичних понять в учнів та обсяг граматичних визначень, засвоєння їх учнями.
5. Сучасні методи і прийоми навчання елементів фонетики, граматики, орфографії. Прийоми програмованого навчання; застосування комп'ютера.

Основні поняття теми: лінійно-концентричний принцип, елементи мовної теорії, процес формування граматичних понять, обсяг граматичних визначень, мультимедійне навчання.

Основна література:

Методика навчання української мови в початковій школі/ За ред. М.С. Вашуленка. – К.,2010. – 360 с. /Режим доступу: <https://docviewer.yandex.ua/?url=ya-disk-public>

М. М. Наумчук. Сучасний урок української мови в початковій школі (методика і технологія навчання). – Видання друге, доповнене. – Тернопіль: В-во Астон, 2005, - 352 с.

Г.П.Коваль, Н.І.Деркач, М.М. Наумчук. Методика викладання української мови: Навч.посібник для студ. педін. – Тернопіль: Астон, 2008. – 287 с. /Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/165187/>

М. С. Вашуленко. Українська мова і мовлення в початковій школі. – К., Освіта. – 2006.

Програма для середньої загальноосвітньої школи 1-4 кл. К.: Поч. школа, 2012.- 432 с. / Режим доступу:

http://www.mon.gov.ua/images/files/navchalni_programu/2012/ukr/01_ukr.pdf

Державний стандарт початкової освіти. – К., 2011. /
Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/462-2011-%D0%BF>

1. Психолого-педагогічні та лінгвістичні засади ознайомлення молодших школярів з елементами мовної теорії

Методика навчання фонетики, граматики і правопису ґрунтується на основних положеннях мовознавства, психології, педагогіки.

Мовознавство. Визначає зміст і характер граматичного матеріалу для вивчення його в школі,

Методика вивчення мови спирається на наукову граматику, фонетику. Всі знання з мови, незважаючи на їх елементарність в початкових класах, повинні бути науковими, тобто такими, що відбивають дійсну природу мовних явищ. А щоб вивчення рідної мови в початкових класах відповідало даним науки про мову, вчитель повинен бути в курсі розвитку сучасної мови, знати, як науково висвітлювати ті факти і явища мови, які він буде вивчати з дітьми. Розглянемо окремі положення мовознавства.

1. Усі граматичні правила склалися внаслідок узагальнення й абстрагування.

Вимога для навчання : для засвоєння граматичних понять і визначень учні повинні усвідомити такі загальні поняття, як граматичний предмет, ознака, дія, число, час, рід. Тільки на цій основі вони зможуть оволодіти такими граматичними категоріями, як іменник, прикметник, дієслово, теперішній час, одинна.

2. В сучасному мовознавстві підмет і присудок

розглядаються як головні члени речення, незалежні один від одного,

Вимога: при аналізі речення за його членами ставити питання і від підмета до присудка і від присудка до підмета.

3. Сучасна наука про мову вимагає чіткого розрізнення понять «звуки» і «букви», «тверді» і «м'які» приголосні.

Вимога: Учитель повинен домогтися того, щоб учні початкових класів практично засвоїли, що м'якість приголосного звука на письмі позначається наступною буквою (позначається, а не залежить від неї!).

Не можна підкреслювати дзвінки й глухі, м'які й тверді приголосні. Можна підкреслювати букви, які позначають дзвінки й глухі, м'які й тверді приголосні

Буває так, що вчитель, ніби для полегшення сприймання учнями навчального матеріалу, вдається до спрощених, неточних, а іноді й науково недостовірних характеристик мовних явищ.

Наприклад, «Голосні — це такі звуки, які можна тягти». Таке визначення неточне, воно не допомагає учням відрізнити голосні звуки від сонорних (м, н, р, л) і фрикативних (з, с, ж) приголосних, які теж можна «тягти».

Зважаючи на вікові особливості учнів, міру їхньої підготовленості при ознайомленні з будь-яким мовним явищем на ранньому етапі вивчення можуть бути названі не всі його ознаки зразу. Але все, що повідомляється учням, повинно бути науково достовірним.

у I класі можна утримуватися від звукового аналізу слова сміється. Але не можна говорити, що в цьому слові перший с — твердий, а передостанній звук с — м'який (у цьому слові перший звук с — м'який, а передостанній ць — подовжений, м'який.

Під час ознайомленні учнів 2 класу з частинами мови (іменником, прикметником, дієсловом) не вказується на всі їх ознаки зразу,

ті ознаки, на які вказується, повинні відповідати науковим даним про частину мови.

Психологія. спираючись на фізіологічне вчення І. П. Павлова про вищу нервову діяльність, показує, як дитина реагує на мовний матеріал, який подає учитель, і на ті методи й прийоми, що застосовуються на уроках граматики.

Розглянемо, як проходить процес засвоєння граматичних знань і формування орфографічних навичок в учнів початкових класів.

1. Психологічна наука доводить, що **в молодших школярів можна і треба формувати розуміння зв'язку між змістом слова і його формою.**

Вимога: у вивченні граматики слід в однаковій мірі спиратися як на формально-граматичні (запитання до слова, його закінчення тощо), так і на смислові ознаки, властиві тим чи іншим мовним категоріям.

2. Методика викладання граматики й правопису в початкових класах спирається на наукові дані психологів:

- **про вікові можливості засвоєння знань молодшими школярами;**

- **що пізнавальні можливості учнів не лише використовуються, а й розвиваються в процесі навчання,**

Вимога: організувати так учбову діяльність учнів на уроках граматики й правопису, в якій діти будуть долати доступні для них труднощі.

3. Численні психолого-педагогічні дослідження В. В. Давидова, Д. Б. Ельконіна, Н. О. Менчинської, Г. С. Костюка доводять, що **дитина і в молодшому шкільному віці здатна на абстрагування й узагальнення на доступному матеріалі й у доступних видах розумових дій.**

Вимога: під керівництвом учителя розкривати граматичні характеристики окремих явищ: учні зіставляють слова, змінюють їх, знаходять спільне і відмінне між мовними

явищами, роблять певні граматичні узагальнення. Все це сприяє активізації розумової діяльності, логічного мислення дітей.

(Також треба дивитися праці психологів: Л. І. Божович про значення усвідомлення мовних узагальнень у навчанні правопису, С. Ф. Жуйкова про психологію засвоєння граматики учнями початкових класів, Д. М. Богоявленського про психологію засвоєння орфографічних правил

Педагогіка. Методика викладання граматики й правопису керується принципами, які визначає дидактика (частина педагогіки).

1. Одним з основних принципів навчання, з погляду педагогіки, є **свідомість і активність учнів у навчанні**.

Вимога: Навчаючи учнів фонетики й граматики, виробляючи в них навички правопису, вчитель застосовує такі прийоми роботи, які б активізували розумову діяльність дітей, привчали їх вникати у зміст виучуваного матеріалу.

2. Навчальний матеріал з фонетики, граматики й правопису повинен бути **науковим і доступним дітям**.

Вимога: знайомити учнів з деякими мовними явищами практично, без теоретичних визначень. Так, наприклад, учні практично, без граматичного визначення, знайомляться з прийменником, засвоюють правопис найуживаніших суфіксів іменників та прикметників.

3. Дотримуватися **принципу систематичності і послідовності** у засвоєнні знань при навчанні фонетики, граматики й правопису,

Вимога : вести учнів від конкретних мовних фактів до узагальнень. Попередні знання служать базою для наступних знань.

Наприклад, учні знайомляться з поняттям «прикметник» лише після того, як усвідомлять поняття «ознака предмета» і навчаться ставити до слів питання я к и й?, я к а?, які?

Не менш важливим є здійснення й інших дидактичних принципів засвоєння учнями знань і навичок з граматики й правопису: **міцність знань, умінь і навичок, самостійність**

учнів у роботі, зв'язок навчання з життям, з мовною практикою дітей.

2. Мета, завдання, зміст навчання елементів фонетики, граматики, орфографії в початковій школі

У шкільному курсі української мови граматика займає чільне місце. Вона знайомить учнів з будовою мови, допомагає практично оволодіти навичками усного і писемного мовлення

За навчальним планом вивчення курсу граматики починається з 5 класу. Учні 1—4 класів вивчають лише елементи граматики *«головне і найважливіше, що потрібне для розуміння складу і будови української мови, для набуття міцних умінь і навичок з мови, необхідних для висловлення своїх думок»*¹.

Знання з граматики, набуті в початкових класах, **органічно пов'язані з змістом курсу граматики середніх та старших класів і служать базою для дальшого вивчення української мови.**

Вивчення граматики вносить істотні зміни в мову учнів. Те, що діти засвоїли до школи, наслідуючи дорослих, стає усвідомленим завдяки засвоєнню законів граматики.

На уроках граматики, як і читання, **систематично збагачується словник учнів**, і граматичні поняття стають засобом організації активного словника дітей.

На уроках вивчення граматики учні виконують **вправи на добір слів близьких і протилежних за значенням, практично знайомляться з багатозначністю, прямим і переносним значенням слів, навчаються розуміти красу рідної мови.**

Одночасно з розвитком мови при вивченні граматики **розвивається і мислення дітей.**

Основна мета вивчення основ мовознавства в поч. кл. – сформувати певне коло знань про мову і мовні уміння, забезпечити мотивацію вивчення рідної мови.

Основними завданнями навчання граматики в початкових класах є такі:

1. Дати учням початкові відомості про будову мови;
2. Підготувати молодших школярів до систематичного вивчення курсу граматики в наступних класах;
3. Розвивати мову і логічне мислення дітей;
4. Здійснювати виховні завдання;
5. Дати учням теоретичні знання для вироблення орфографічних і пунктуаційних навичок.

Навчання української мови має бути спрямоване на розвиток у дітей, окрім загальнонавчальних, таких **загальнонавчальних умінь**: організаційних, загальнопізнавальних, контрольних-оцінних. Важливо формувати у "школярів **почуття відповідальності** за виконане завдання, **готовність самостійно працювати** з новим, доступним за складністю навчальним матеріалом, **мати власну думку** з приводу обговорюваних питань, обґрунтовувати її.

Програма української мови в 1—4 класах визначає коло знань, навичок з фонетики, морфології і синтаксису, а також зв'язані з ними знання й навички з орфографії та пунктуації.

Відповідно до освітньої галузі "Мови і література" Державного стандарту початкової загальної освіти галузь(навчальний предмет) українська мова будується за такими змістовими лініями: **мовленнєвою, мовною, соціокультурною, діяльнісною.**

Мовленнєва змістова лінія, яка є основною, передбачає розвиток усного і писемного мовлення учнів, їхнє вміння користуватися мовою як засобом спілкування, пізнання, впливу. З цією метою розвиваються, удосконалюються усні види мовленнєвої діяльності, якими учні певною мірою оволоділи у

дошкільному віці (слухання-розуміння; діалогічне, монологічне мовлення), а також формуються, удосконалюються види мовленнєвої діяльності, які пов'язані з писемним мовленням (читання вголос і мовчки, робота з дитячою книжкою, письмові види мовлення).

Мовна змістова лінія - формування в учнів знань про мову, умінь виконувати певні види мовного аналізу має пропедевтичний характер. Цю роботу слід підпорядковувати розвитку в учнів орфоепічних, лексичних, граматичних, правописних умінь.

Соціокультурна змістова лінія передбачає розширення уявлень учнів про культуру українського народу, її особливості в різних регіонах України, у різних етносів, які населяють Україну. Ця робота має органічно поєднуватися з іншими аспектами навчання і реалізовуватися за допомогою дібраних текстів, використання тематичних груп слів, стійких виразів, у яких відображено особливості матеріальної і духовної культури народу, національного характеру. Назва цієї змістової лінії акцентує необхідність приділяти особливу увагу мовним аспектам проблеми: тлумаченню значення, особливостей використання слів, фразеологізмів, прислів'їв, приказок; розвитку умінь доречно використовувати їх у мовленні; роботі над текстами; написанню творчих робіт з використанням етнографічних елементів змісту тощо.

У початковому етапі навчання мови виділено **такі аспекти роботи**: "Навчання грамоти", "Мовленнєва діяльність", "Знання про мову, мовні уміння", "Правопис", "Графічні навички письма. Техніка письма. Культура оформлення письмових робіт".

III. Знання про мову, мовні уміння

Учні одержують загальні уявлення про мову як засіб спілкування, пізнання, впливу; про існування у світі різних мов (споріднених і неспоріднених), про державну мову та інші мови, що функціонують в Україні.

Початкове навчання мови передбачає **пропедевтичну роботу з формування у школярів знань про одиниці різних мовних рівнів** (текст, речення, слово в його лексичному і граматичному значеннях, звуки мовлення). **Головна увага має приділятися практичним аспектам:** роботи над значенням слова і кількісному нарощуванню словникового запасу учнів, збагаченню їхнього мовлення різними граматичними формами, розвитку вміння користуватись мовними засобами відповідно до норм літературної мови (орфоепічних, лексичних, граматичних); **уміння аналізувати, оцінювати власну мовленнєву творчість удосконалювати її.**

Практична спрямованість початкового навчання виявляється і в тому, що навчальні досягнення молодших школярів з мови **оцінюються не стільки за знаннями про мову, скільки за мовними вміннями:** будувати речення, різні за структурою (прості і складні, з однорідними членами речення, звертанням та ін.), за метою висловлювання та інтонацією; уміння правильно утворювати форми слова і будувати словосполучення; дотримуватися норм лексичної сполучуваності, норм вимови, наголошування слів.

3. Структурування курсу української мови в початковій школі. Принцип розташування матеріалу за роками навчання (лінійно-концентричний). Структура підручника з мови, його функції

За час навчання в 1—4 класах учні повинні одержати відомості про будову слова і роль морфеми, ознайомитися з частинами мови (іменником, прикметником, дієсловом, займенником, прислівником, числівником) та їх граматичними категоріями (роду, числа, відмінка, часу, особи та ін.), засвоїти елементи синтаксису (загальне поняття про словосполучення і речення, речення розповідні, питальні, спонукальні, головні та другорядні члени речення (без уживання

термінів), звертання у спонукальних реченнях, однорідні члени речення).

Елементи морфології і синтаксису вивчаються в кожному з початкових класів.

Матеріал розташований у порядку наростаючої складності - **За лінійно-концентричним принципом навчання.** Наприклад, у період навчання грамоти школярі ознайомлюються зі словами, що є назвами предметів, ознак і дій (без уживання термінів «іменник», «прикметник», «дієслово»).

У наступних класах учні будуть вивчати такі частини мови, як іменник, прикметник, займенник, числівник, дієслово, прислівник та їх граматичні категорії.

Перше знайомство з реченням відбувається ще в період навчання грамоти, коли діти *виділяють речення з мовленнєвого потоку, складають речення з двох-трьох слів за сюжетними та предметними малюнками, продовжують речення за даним початком і вчать графічно його позначати. У 2 класі дається визначення поняття речення, виділяються типи речень за метою висловлювання, вичленовується основа речення, встановлюється за питаннями зв'язок між словами. У 3 класі формується поняття про окличні речення, відзначається їх емоційний характер. Учні ознайомлюються з головними членами речення (підметом і присудком) і другорядними членами речення (без диференціації та вживання термінів). У 4 класі на основі спостережень учні повинні зробити висновок про інтонаційну специфіку окличних речень і зв'язок між інтонацією й пунктуацією (Ми любимо свою Батьківщину — речення розповідне. Ми любимо свою Батьківщину! — речення окличне).*

Підручник — явище поліфункціональне. Він має забезпечувати реалізацію **інформаційних, розвивальних, виховних, мотиваційних завдань.**

Інформаційна функція підручника «Українська мова» - лінгвістичні знання, які дібрані та згруповані за дидактичними принципами науковості і доступності. З

урахуванням вікових особливостей молодших школярів мовознавчі поняття формуються на основі аналізу конкретного емпіричного матеріалу, цікавих мовних фактів. опрацювання, аналіз, систематизацію, формулювання висновків у вигляді мовних і мовленнєвих правил, порад, приписів тощо.

Інформаційна функція сучасного підручника «Українська мова» передбачає подання у книзі не лише предметного змісту освіти (**знань**), **а й видів діяльності**, спрямованих на його засвоєння: здійснювати синтаксичний розбір речення, звуковий аналіз слова тощо), а й загальнонавчальних умінь (порівнювати, класифікувати, виділяти головне, узагальнювати, робити посильні висновки тощо).

Підвищують інформаційну культуру підручника завдання на **формування досвіду творчої діяльності**:

- формулювання припущень щодо розвитку сюжету художнього твору (читання з прогнозуванням);
- вправи на розвиток зорової та слухової пам'яті;
- завдання, спрямовані на пошук додаткових відомостей з різних довідникових джерел;

Реалізація розвивальної функції в підручниках передбачає:

- забезпечення формування способів розумової діяльності;
- проектування в текстах розгорнутого процесу самоучіння;
- розвиток мовлення і мислення молодших школярів;
- формування вмінь аналізувати, узагальнювати, виділяти головне, а також планувати, здійснювати самоконтроль.

Виховна функція підручника реалізується у змісті навчального матеріалу та його вдалому поліграфічному оформленні. Формуючи досвід емоційно-ціннісного ставлення до людей, навколишнього світу та діяльності, текстовий матеріал сучасних навчальних зосереджують свою увагу на формуванні загальнолюдських та національних цінностей школярів: добра, гуманізму, толерантності, любові до рідного краю, своєї держави, відповідальності за її майбутнє.

З виховною функцією підручника тісно пов'язана **мотиваційна**, що передбачає формування афективної сфери школярів (їхніх емоцій, почуттів, мотивів, пізнавального інтересу). Відомо, що зміст навчальних текстів підручників для учнів початкових класів має бути цікавим, викликати позитивні емоції, задовольняти допитливість. Пізнавальний інтерес у вивченні мовних фактів стимулюють **додаткові матеріали рубрик «Чи знаєш ти, що...», «Висловлювання видатних людей»** тощо. З метою забезпечення в навчальному процесі єдності емоційного і раціонального вчені пропонують вводити до змісту підручників елементи **гумору, дотепних діалогів, персоніфіковані формулювання запитань**.

Практика свідчить, що учнів захоплює зміст підручника — цікаві, доступні, насичені живими образами тексти; яскрава, емоційно виразна мова підручника.

4. Процес формування граматичних понять в учнів та обсяг граматичних визначень, засвоєння їх учнями

У молодшому шкільному віці формується початкова система граматичних знань. Одні граматичні поняття засвоюються учнями за кілька уроків (наприклад, поняття про корінь, суфікс чи префікс), інші (іменник, прикметник, дієслово) формуються протягом 4-х років навчання. Граматичні поняття формуються внаслідок тривалої роботи над відповідним мовним матеріалом, запропонованим учителем.

У початкових класах учні вивчають морфемну будову слова, частини мови, речення. У зв'язку з цим засвоюють поняття „корінь”, „суфікс”, „префікс”, „закінчення”, „іменник”, „прикметник”, „займенник”, „дієслово”, „прийменник”, „підмет”, „присудок”. Учням, щоб засвоїти, ці терміни, потрібно зробити значну роботу, засвоїти і зрозуміти, що саме означає те чи інше слово-термін. Процес формування граматичних понять можна умовно поділити на 4 етапи.:

1 етап: сприймання окремих однорідних мовних явищ:
мета: виділення істотних ознак поняття, прийом: аналіз,

синтез мовного матеріалу. виділяють спільні ознаки (напр., для всіх іменників властиво відповідати на питання хто? що?).

2 етап формування граматичних понять - абстрагування; мета: полягає в узагальненні істотних ознак, встановленні зв'язків між ними та введення терміна. На цьому етапі учні не тільки заучують слово-термін, а поступово усвідомлюють його значення на конкретному матеріалі (напр., чому ходіння, боротьба відносяться до іменників, а не дієслів тощо). Прийоми: порівняння, зіставлення, узагальнення.

3 етап формування граматичних понять ; Мета полягає в уточненні суті ознак поняття і зв'язків між ними. Напр., учні вивчили важливу ознаку поняття „частини мови”: щоб визначити, до якої частини мови належить слово, потрібно знати його лексичне значення, поставити питання, на яке це слово відповідає; окрім того учні вчать визначати рід, число іменників тощо.

4 етап формування граматичних понять: мета полягає в конкретизації вивченого поняття . Прийоми: виконання вправ, які вимагають практичного застосування знань.

Найкращим способом перевірки чи учні засвоїли термін і чи правильно розуміють його значення є самостійні роботи, а не опитування правила чи колективна робота.

5. Сучасні методи і прийоми навчання елементів фонетики, граматики, орфографії. Прийоми програмованого навчання; застосування комп'ютера

Студенти опрацьовують питання самостійно за таким алгоритмом:

1. Методи навчання – це....
2. Методи навчання можна поділити на такі групи:
 - Пасивні методи – це...
 - Активні методи – це...

- Інтерактивні методи – це...

(Розкрити особливості кожної групи методів, показати роль вчителя під час їх використання. Навести приклади інтерактивних вправ і завдань з української мови).

- Мультимедійне навчання – це...

(опрацювати статтю « Мультимедійні технології в освіті» Режим доступу: <http://ru.osvita.ua/school/method/31692/>) (додаток 1)

Лекція 2. Методика опрацювання елементів синтаксису й пунктуації

План

1. Формування поняття про речення та його типи.
2. Методика поетапного засвоєння понять «основа речення», «головні й другорядні члени речення».
3. Методика роботи над засвоєнням синтаксичного зв'язку між членами речення.
4. Ознайомлення з однорідними членами речення.
5. Практичне ознайомлення зі складним реченням.
6. Види вправ із синтаксису й пунктуації.

Основні поняття теми: етапи засвоєння граматичних понять, методика поетапного засвоєння понять, види вправ із синтаксису.

1. Формування поняття про речення та його типи

Напрями роботи над засвоєнням елементів синтаксису

- Спостереження за будовою та інтонаційним оформленням речень.
- Формування уявлень про – словосполучення, речення, текст.
- Засвоєння найважливіших синтаксичних понять, термінології.
- Поглиблення знань і умінь із синтаксису під час роботи з інших тем.

- Використання у власному мовленні речення за метою висловлювання та за інтонацією. Формування пунктуаційних навичок.

Вправи для ознайомлення з поняттям *речення*:

- побудова речень за схемами, малюнками, з поданих слів, на задану тему.
- запитання до слів у реченні – практичні навички аналізу речення.
- складання розповідного, питального і спонукального речень за поданими словами;
- перебудова поданих речень у спонукальні;
- передавання розмови двох людей із запитаннями і відповідями;
- складання зв'язної розповіді з окличними
- та неокличними реченнями.

2. Методика поетапного засвоєння понять «основа речення», «головні й другорядні члени речення»

Етапи засвоєння понять „основа речення”, „головні члени речення” :

- **1етап.** 1-2 класи. Формується уявлення про центр речення.
- Прийоми: смислові запитання, смисловий аналіз речення.
- **2 етап.** 3 клас. Засвоєння граматичних понять у процесі вивчення елементів теорії.
- **3-4 етапи - у 4 класі** – повторення, закріплення, застосування знань на практиці.

3. Методика роботи над засвоєнням синтаксичного зв'язку між членами речення

Сполучення слів -

- Спостереження за зв'язком слів і засобами їх сполучення.
- Вчать правильно сполучати слова.

- Установлюють ознаки: пов'язуються за смислом, за допомогою закінчень або закінчень і прийменників; постановка запитання від головного слова до залежного.
- Двосторонній зв'язок між підметом і присудком (Зкл.)

Синтаксичний аналіз:

На пропедевтичному етапі:

- - назвати у реченні сполучення підмета і присудка,
- - назвати інші сполучення слів;
- - встановити за допомогою питань зв'язок між ними;
- - виписати парами зв'язані між собою слова, крім підмета і присудка,
- - вказати залежне слово, поставити питання до нього.

На кінцевому етапі:

- визначення основи речення, шляхом встановлення зв'язків між підметом і присудком;
- відшукування залежних слів від підмета;
- відшукування залежних слів від присудка;
- встановлення залежності між іншими другорядними членами речення.

4. Ознайомлення з однорідними членами речення

Однорідні члени речення:

1-3 кл. **Знаходять перелічування.**

4 кл. **Вивчення однорідних членів речення:**

- - однорідні члени речення відповідають на одне і те саме запитання і зв'язані з одним і тим словом;
- - однорідними можуть бути підмети, присудки, другорядні члени речення;
- - при однорідних членах речення можуть бути залежні слова;
- однорідні члени поєднуються за допомогою інтонації і сполучників (і, та, а, але);

- при відсутності сполучників при однорідних членах речення ставляться коми;
- перед сполучниками а, але завжди ставляться коми.

Вправи для ознайомлення з однорідними членами речення:

- Поширення, доповнення речення;
- добір слів з дужок;
- придумування речень з відповідями на питання;
- аналіз речень.

5. Практичне ознайомлення зі складним реченням

Складне речення:

- 4-кл. Практичне ознайомлення із складним реченням (складнопідрядні, складносурядні, безсполучникові).
- засвоюють практично сполучники і сполучні слова, якими зв'язуються частини складного речення, набувають пунктуаційних навичок.

6. Види вправ із синтаксису й пунктуації

Види вправ із синтаксису і пунктуації:

- 1) - **аналітичні** – переважає аналіз готових речень;
 - **синтетичні** - самостійне складання речень.
- 2) - **на основі зразка** (спостереження),
 - **конструктивні** (побудова і перебудова речень для закріплення навичок),
 - **творчі.**

Конструктивні вправи:

- Відновлення речень із розрізнених слів (встановлення порядку слів у реченні, пов'язування слів за допомогою сполучників)
- Поділ деформованого тексту, надрукованого без великих букв і крапок, на окремі речення.
- Поступове розгортання (поширення) речень за допомогою питань.

- Поступове згортання, скорочення речень.
- Об'єднання кількох речень в одне з однорідними членами.
- Складання речень з конкретним завданнями: з головних членів речення і одного другорядного, залежного від присудка тощо;
- складання речень за схемою.

Творчі вправи

Складання речень:

- 1) на задану тему;
- 2) за сюжетним малюнком;
- 3) за 2-3-ма опорними словами;
- 4) за опорними словосполученнями;
- 5) речень-запитань і речень-відповідей;
- 6) на основі власних спостережень за змінами в природі;
- 7) на основі переглянутого фільму;
- 8) складання різних варіантів речень про одне і те саме.

Схема усного синтаксичного розбору речення (4 кл.):

- прочитайте речення.
- яким є речення за метою висловлювання
- яким є речення за інтонацією
- основа речення
- підмет і присудок, запитання між ними, якими частинами мови вони виражені.
- другорядні члени речення, залежні від підмета, питання від підмета
- другорядні члени речення, залежні від присудка, питання від присудка;
- другорядні члени речення, залежні від інших другорядних членів речення

Схема письмового синтаксичного розбору речення (4 кл.)

- 1) Запишіть аналізоване речення;
- 2) підкресліть умовними лініями головні і другорядні члени речення;

- 3) випишіть із речення всі сполучення слів парами, в дужках запишіть питання від слова до слова.
- 4) Вправи для ознайомлення із складним реченням
- 5) спостереження за інтонацією і пунктуацією, сполучниками між частинами складного речення;
- 6) складання речень самостійно за поданими схемами, зразками;
- 7) аналіз і побудова складних речень.

Завдання до самостійного опрацювання теми:

1. Види мовленнєвих вправ із словосполученнями, методика їх проведення.
2. Види вправ з реченнями. Типові помилки у будові речень, шляхи запобігання їх.

Питання для самоконтролю:

1. Назвіть характерні ознаки синтаксичного конструювання в початкових класах.
2. У чому полягає робота над засвоєнням інтонаційних особливостей речення?
3. Які прийоми є ефективними у процесі вивчення елементів синтаксису в 3-4 класах?
4. Які теми із синтаксису вивчаються в початкових класах?
5. Які основні синтаксичні поняття засвоюють учні?
6. Яке значення має засвоєння елементів синтаксису в початкових класах?
7. Як ви думаєте, чому відомості із синтаксису в кожному класі вивчаються на початку навчального року?
8. Як навчити учнів визначати основу речення? Доберіть вправи, які можна використовувати на різних етапах засвоєння знань під час вивчення теми «Основа речення», проаналізуйте їх.
9. Як навчити учнів установлювати зв'язки між словами в реченні? Обґрунтуйте значення таких умінь для розвитку зв'язного мовлення школярів.

10. Які пунктуаційні правила засвоюють учні?
11. Які види вправ використовують для роботи над речення? Які з них сприяють розвитку зв'язного мовлення школярів?

Лекція №3-4. Методика вивчення частин мови на основі зв'язного тексту

ПЛАН

1. Методика вивчення іменника за лінійно-концентричним принципом навчання.
2. Методика ознайомлення з прикметником на уроках рідної мови.
3. Методика вивчення дієслова, числівника, займенника, прислівника, прийменників і сполучників у початкових класах *(опрацювати самостійно)*.
4. Методика проведення морфологічного розбору.

Основні поняття теми: частини мови, іменник, прикметник, лінійно-концентричний принцип, числівник, займенник, прислівник, дієслово.

Додаткова література:

1. Мовчун Л. Бесіди про мову. Числівник // Початкова школа. – 2005. - № 3. – С.27-30.
2. Точило В. Частина мови - іменник: Дидактичний матеріал з української мови: 4(3) клас // Розкажіть онуку. - 2000.- 10. - С.30-34.
3. Зінченко Н. Урок з української мови: Відмінювання іменників: 3 клас // Розкажіть онуку. - 2000.- 10. - С.36-37.
4. Загоруйко Н. Дієслово: Урок з української мови: 3 клас // Розкажіть онуку. - 2000.- 10. - С.38.

5. Колотило І. Змінювання дієслів. Вживання дієслів у прямому і переносному значенні: Урок-диспут // Розкажіть онуку. - 2000.- 10. - С.40-41.

6. Тарасова М. Прислівник - незмінна частина мови: Запрошуємо на відкритий урок: 4(3) клас // Розкажіть онуку. - 2000.- 10. - С.44-45.

1. Методика вивчення іменника за лінійно-концентричним принципом навчання

Напрями роботи з іменником:

- Формування граматичного поняття “іменник”;
- Формування навичок правопису відмінкових закінчень;
- Збагачення словника новими іменниками, навички використання їх у мові.

Система вивчення іменника:

1 клас: Хто? Що? Назви предметів. Назви істот і неістот.

2 клас: Термін “іменник”. Назви істот і неістот. Один-багато.

3 клас: Назви істот і неістот. Власні і загальні. Одна-множина.

Рід.

4 клас: Назви відмінків, запитання до них, зміна за зразком. Рід.

Число. Зміна за числами, відмінками. Правопис

Методика вивчення числа іменника:

1. Спостереження за значенням слів.
2. Визначення кількості предметів у словах стовпчиків.
3. Висновок про показник числа іменника (смісловий і закінчення). Уведення терміна одна-множина.

Види вправ для уточнення числа іменника:

1. Демонстрація малюнків.
2. Класифікація слів (одна/множина, лише одна, лише множина).
3. Використання допоміжних слів (мої, вони)

Методика вивчення роду іменників:

- Евристичний метод (заміна іменників займенниками)
- Пояснювально-ілюстративний метод (слова поділяють на три групи).
- Спостереження за родовими закінченнями іменників (а,я,о,0; а, я, 0; о, е, я)
- Постановка запитань до іменників (він, вона, воно)

Методика вивчення відмінювання іменників:

- 1.Спостереження за зміною слова в тексті.
- 2.Постановка запитань до іменника в різних відмінках
- 3.Робота з деформованими текстами, словосполученнями
- 4.Висновок:
 - зміна закінчень потрібна для зв'язку слів;
 - кожне закінчення співвідноситься з певним запитанням до іменника.

- 5.Пояснювально-ілюстративний метод (робота з таблицею)

Порядок визначення відмінків:

1. Знайти слово, з яким пов'язаний іменник.
2. Від цього слова поставити запитання до іменника, відмінок якого визначається.
3. За запитанням визначити відмінок.

Вправи для закріплення відмінювання іменників:

- Розташувати відмінки в правильній послідовності.
- Упізнати відмінок за питанням.
- До назв відмінків дібрати питання.
- До питання дібрати відмінок.
- Визначити відмінок іменників.
- Мовні ігри.
- Робота в парах
- Постанова запитань учнями.

Труднощі у визначенні відмінків:

- Плутають називний і знахідний (неістоти)
- Плутають родовий і знахідний (істоти)

- Плутають давальний і місцевий

2. Методика ознайомлення з прикметником на уроках рідної мови

Основні напрями вивчення прикметника:

- Спостереження за роллю в мовленні (важливий виражальний засіб), збагачення прикметниками.
- Засвоєння основних граматичних ознак (*рід, число, відмінок*) і вживання в мовленні (*якісні, відносні, присвійні, з прямим і переносним значенням, синоніми*).
- Правопис суфіксів, закінчень.

Прикметники

1 клас: Практичне знайомство із словами, що є ознаками предметів

2 клас: Термін (назви ознак предметів). Один – багато. Ознаки за кольором, матеріалом, смаком, розміром, формою.

3 клас: Однина – множина. Зміна за родами (в однині й множині).

4 клас: Зміна за відмінками. Практичне ознайомлення з твердою та м'якою групами. Правопис.

!!! Основні граматичні категорії вивчаються в єдності з такими ж категоріями іменника!!!

Система вивчення іменника й прикметника (порівняти вивчення по класах

Методика вивчення роду і числа прикметників:

- Евристичний метод. Спостереження за поєднанням різних іменників з прикметником.
- *Висновок*: від чого залежить рід (число) прикм.?
- Пояснювально-ілюстративний метод. Робота з таблицею: запитання, закінчення в однині й множині.

Алгоритм визначення роду (числа) прикм.:

- знайти іменник, зв'язаний з прикметником;
- визначити рід (число) іменника;
- за родом (числом) іменника визначити рід (число)

прикметника.

Методика ознайомлення з відмінюванням прикметників та їх написанням:

(замість знаку запитання потрібно сформулювати твердження за аналогією до методики вивчення роду і числа прикметника)

- Евристичний метод. ???
- Висновок: ???
- Пояснювально-ілюстративний метод. ???

Алгоритм визначення відмінка прикметника:

Правопис: закінчення прикметника збігається із закінченням ????, на яке відповідає ????

У називному відмінку множини усі прикметники мають закінчення ??????

3. Методика вивчення дієслова, числівника, займенника, прислівника, прийменників і сполучників у початкових класах (опрацювати самостійно).

Система вивчення дієслова:

1 клас. Практичне ознайомлення, що робить? Що роблять?

2 клас. Термін. Часові та особові форми. Близькі та протилежні за значенням. Складають речення.

3 клас. Дієслово як частина мови. Зміна за часами, числами, родами. Специфіка неозначеної форми. Словотворча робота.

4 клас. Дієвідмінювання. Особа дієслів. Правопис I і II дієвідміни.

4. Методика проведення морфологічного розбору

Повний морфологічний розбір

3 клас

Іменник. 1. Частина мови.

2. назва власна чи загальна.
3. назва істоти чи неістоти.
4. Питання, на яке відповідає.
5. Рід. 7. Яким членом речення є?

Прикметник. 1. Частина мови.

2. З яким іменником зв'язаний?
3. на яке питання відповідає?
4. Рід. 5. Число. 6. Яким членом речення є?

Дієслово. 1. Частина мови.

2. Початкова форма.
3. на яке питання відповідає?
4. З якими словами в реченні зв'язане?
5. Час. 6. Число. 7. Рід (для дієслів минулого часу).
8. Яким членом речення є?

4 клас

Іменник. 1. Частина мови. 2. Початкова форма (Називний відмінок однини). 3. Назва власна чи загальна. 4. Назва істоти чи неістоти. 5. Питання, на яке відповідає. 6. Рід. 7. Число. 8. Відмінок. 9. Яким членом речення є?

Прикметник. 1. Частина мови. 2. Початкова форма (називний відмінок чоловічого роду, однина). 3. З яким іменником зв'язаний? 4. на яке питання відповідає? 5. Рід. 6. Відмінок. 7. Число. 8. Яким членом речення є?

Дієслово. 1. Частина мови. 2. Початкова форма. 3. На яке питання відповідає? 4. З якими словами в реченні зв'язане? 5. Час. 6. Число. 7. Рід (для дієслів минулого часу). 8. Дієвідміна. 9. Яким членом речення є?

Займенник. 1. Частина мови. 2. Початкова форма (називний відмінок). 3. На яке питання відповідає? 4. Особа. 5. Число. 6. Відмінок. 7. Рід (для займенників 3-ої особи однини).

Лекція 5. Методика ознайомлення з морфемною будовою слова, елементами української фонетики, графіки

План

1. Місце й завдання роботи з вивчення теми «Будова слова».
2. Особливості роботи з ознайомлення з основою слова і його закінченням, коренем, префіксом, суфіксом, їх роллю у словозміні й словотворенні. Морфемний розбір слів.
3. Методика формування уявлення про фонетичну систему української мови у зв'язку з графікою й орфоепією (*на самостійне опрацювання*).

Основні поняття теми: морфемна будова слова, морфемний розбір, словотвірний аналіз.

1. Місце й завдання роботи з вивчення теми «Будова слова»

Основне завдання навчання граматики – дати учням початкові відомості про будову мови, а розділу «Будова слова» – про будову слова.. ця робота сприяє свідомому засвоєнню значення слова, його правопису, розвиває логічне мислення.

2 клас. «Знання про мову, мовні уміння». 7 годин.

<p>6. Корінь слова. Спільнокореневі слова (7 год.) Спостереження за значенням спільнокореневих слів; виділення кореня в поданих словах. Добір спільнокореневих слів з найуживанішими в мовленні школярів коренями. Складання речень із спільнокореневими словами з метою усвідомлення значення кореня. Спостереження за словами з омонімічними коренями</p>	<p>Учень: виділяє корінь спільнокореневих словах; знаходить серед поданих слів спільнокореневі; уміє дібрати 1—3 широко вживаних у дитячому мовленні слів із заданим коренем</p>
---	--

3 клас. Будова слова (33 год.і протягом року) .

Поняття про закінчення й основу слова. Роль закінчення як частини слова, за допомогою якої змінюється форма слова (на прикладах з різних частин мови). Закінчення як засіб зв'язку слів у реченні. Визначення закінчення способом змінювання слів за питаннями.

Частини основи: корінь, префікс, суфікс. Корінь. Спільнокореневі слова і форми слова. Аналіз будови слова. Чергування голосних [о], [е] з [і] та приголосних [г], [к], [х] [ж], [ч], [ш] - [з'], [ц'], [с'] у коренях слів. Вимова і правопис слів з ненаголошеними [е], [и] в корені слова, які перевіряються наголосом. Вимова і правопис слів з ненаголошеними [е], [и] в корені слова, що не перевіряються наголосом. Робота з орфографічним словником. Поглиблення знань про дзвінки і глухі приголосні (парні й непарні). Вимова і правопис слів 3. Дзвінками приголосними в кінці та середині слів перед глухими. Правило перевірки правопису слів типу просьба, °° боротьба, кігті, нігті.

Учень:

змінює слова за питаннями; виділяє змінну частину, визначає основу; знаходить, визначає

закінчення в слові, поданому в кількох формах; пояснює роль закінчення у зв'язках слів у реченні; знаходить, визначає корінь у ряді спільнокоренових слів; визначає префікс, суфікс у ряді слів з одним і тим самим префіксом, суфіксом; розрізняє під керівництвом учителя спільнокореневі слова і форми того самого слова; аналізує в навчальній роботі, під керівництвом учителя слова за будовою; знає правило вимовляння слів з ненаголошеними голосними звуками [е], [и]; користується орфографічним словником для перевірки написання слів з ненаголошеними [е], [и], що не перевіряються наголосом;

знає правило вимовляння дзвінких приголосних звуків у кінці слова і складу перед глухим і дотримується його в мовленні; користується правилом перевірки написання слів із сумнівними приголосними, що піддаються асиміляції (про[зъ]ба,

моло[ть]ба, кі[х]ті, ні[х]ті); утворює нові слова від заданої основи за допомогою префіксів;

Префікс. Словотворча роль префіксів. Творення слів з найуживанішими префіксами, складання з ними словосполучень, речень. З'ясування значення слів з різними префіксами. Префікси, співзвучні з прийменниками (спостереження за звучанням і написанням). Правопис префіксів роз-, без- Спостереження за збігом однакових приголосних звуків на межі префікса і кореня (беззубий, беззвучний, беззмистовний, роззолочений, роззуватись, роззиратись). Практичне ознайомлення з написанням префіксів З- (С-). Спостереження за значенням слів з різними префіксами (у словосполученнях, реченнях, текстах).

Апостроф після префіксів перед я, ю, є, ї.

Перенос слів з префіксами.

Суфікс. Спостереження за роллю суфіксів на прикладі спільнокоренових слів, які належать до однієї і тієї самої частини мови. Творення слів з найуживанішими суфіксами, введення їх у речення, в текст. Спостереження за збігом однакових приголосних на межі кореня і суфікса (сонний, денний, осінній) Поділ таких слів для переносу. Спостереження за значенням слів із суфіксами (у реченнях, у текстах)

Учень:

пояснює значення префіксів у словах з опорою на введення їх у словосполучення, речення;

розрізняє в процесі навчальної роботи співзвучні префікси і прийменники (типу без\ сорому — безсоромний, на письмі -написаний) на слух і на письмі;

знає і дотримується в навчальній роботі правила вимовляння і правопису префіксів роз-, без-, З-, с-\

дотримується правил правопису слів з апострофом після префіксів, переносу слів з префіксами у процесі виконання навчальних вправ;

утворює нові слова, що на лежать до тієї самої частини мови за допомогою суфіксів (ручка, рученька, ручище; чорний, чорнявий, чорненький, чорнющий);

пояснює в навчальній рос значення, якого надають словам найуживаніші суфікси, зокрема суфікси зменшень, здрібності, пестливості.

Мета і завдання:

Напря́м: практично-пізнавальний

Мета: правильно, точно, доречно вживати в мовленні слова із складною структурою, виховання інтересу до пізнання законів рідної мови.

Завдання:

- оволодіння засобами розкриття значення слова;
- знання способів словотворення;
- поняття *основа, закінчення, корінь, суфікс, префікс*, їх роль;
- розумові дії: абстрагування, порівняння...

2. Особливості роботи з ознайомлення з основою слова і його закінченням, коренем, префіксом, суфіксом, їх роллю у словозміні й словотворенні. Морфемний розбір слів
Труднощі вивчення теми:

- Визначають спорідненість лише за звуковим оформленням;
- Визначають спорідненість лише за лексичним значенням;
- Визначаючи морфеми, не зважають на чергування голосних і приголосних;
- Мало добирають споріднених слів, через що неправильно визначають морфеми;
- Визначають закінчення в невідмінюваних словах.

Особливості роботи:

- Взаємозв'язок морфеміки і словотвору з лексикологією, фонетикою, орфографією, граматиною.

- Увага до структурно-сислової залежності похідних і твірних слів, семантики морфем.
- Поєднання морфемного розбору з елементами словотвірного аналізу; структурного аналізу зі смисловим.
- Зв'язок аналізу й синтезу.
- Комунікативна спрямованість навчання.

Пропедевтичний етап. 1 клас:

- Ознайомлення із словозміною.
- Ознайомлення із словами-родичами.
- Групування споріднених слів.
- Побудова речень, текстів за малюнками букваря.
- Семантизація слів через добір спільнокореневих.
- Спостереження за словами із суфіксами (префіксами) та їх значенням.
- Завдання-загадки на творення слів.

Основний етап. 2 клас:

Словозміна:

- Спостереження за явищами словозміни та словотворення.
- Групування споріднених слів і форм слова.
- Практичні навички змінювати слова.

Словотворення

- Спостереження за словами словотворчого гнізда.
- Гніздування слів і доведення їх спорідненості.
- Виділення кореневої морфемі зі слова
- Запобігання помилкам.

Елементарне ознайомлення з будовою слова починається в 2 кл. . Діти практично вчатьс я добирати споріднені слова, а в них спільну частину (корінь). Учні 2 класу знайомлятьс я з істотними ознаками кожної значущої частини слова.

Основний етап. 3 клас:

Словозміна:

- Спостереження за змінами одного слова в тексті.

Висновок .

– Термін. Робота з деформованим текстом.
Висновок .

– Конкретизація знань: нульове закінчення, слова без закінчення.

Словотворення:

– Спостереження за словами суфіксального утворення (префікси й прийменники).

– Термін

– Вправи на визначення смислових відтінків суфіксів (префіксів).

– Формування мовленнєвих умінь.

– Зіставлення суфіксів і префіксів.

У 3 класі у зв'язку з вивченням будови слова учні визначають всі морфеми: корінь, префікс, суфікс, закінчення. Учень у процесі розбору має усвідомити роль кожної частини слова і зв'язок між ними. Розбираючи слово за його будовою, слід звертати увагу на зміну в значенні слова залежно від префікса (приїхав, поїхав, заїхав), відмінність значення слова з однаковим коренем, але з різними :суфіксами (трава, травка, трав'яна). Граматичний розбір за будовою слова сприяє зміцненню орфографічних навичок. Під час ознайомлення із кореням, префіксами і суфіксами звертається увага на чергування голосних і приголосних у корені слова (стіл — столи, рука — руці), на правопис найуживаніших суфіксів (-ик, -еньк, -оньк, -ськ) та префіксів (роз-, без-,), на вживання апострофа після префіксів перед я, ю, є, ї. Важливо домогтися, щоб учні усвідомили, які розумові дії і в якій послідовності слід виконувати при частковому та повному морфемному розборі.

Для того щоб виділити закінчення, учні змінюють слово, порівнює з іншими словами (нова школа, збудували школу,) знаходять ту частину слова, яка змінюється. Для виділення префікса учням треба спочатку знайти корінь , виділити частину, яка стоїть перед коренем.

Для того щоб визначити суфікс, учень спочатку знаходить корінь, виділяє закінчення (якщо воно є в слові), знаходить частину, яка стоїть між коренем і закінченням.

Етап закріплення й поглиблення знань. 4 клас:

Основне: значущість морфем, словотворчі зв'язки.

– Словотвірний аналіз. Морфемний аналіз. Морфемний аналіз з елементами словотвірного.

– Порівняння, класифікація, узагальнення, аналіз, синтез.

– Морфемно-морфологічне конструювання.

– Визначення граматичної функції найбільш уживаних афіксів.

– Одягання кореня.

– Складання схем словотворчого процесу.

!!!Закономірності творення слів різних частин мови.

У4 класі знання учнів про склад слова узагальнюються у зв'язку з вивченням частин мови. Учні вчать знаходити відмінкові та особові закінчення слів, знайомляться з їх правописом, звертають увагу на роль закінчення для зв'язку слів у реченнях та словосполученнях.

Класифікація вправ:

– Спостереження за роллю морфем у слові.

– Заміна морфем у слові

– Добір слів і використання їх у мовленні.

– Утворення нових слів.

Морфемний розбір слів:

– Аналіз слів, сприйнятих зором і на слух.

– Урахування структурно-семантичних зв'язків у слові.

– Урахування знань дітей про кожну морфему.

– Переходити від легших випадків до складніших.

– Уникати непосильних завдань при визначенні кореня, суфіксів.

– Від часткового розбору – до повного.

Під час аналізу слів за їх будовою треба дотримуватись певної системи в доборі матеріалу, враховувати знання дітей про кожну морфему, переходити від легших випадків до складніших, уникати непосильних для учнів завдань, особливо при визначенні кореня.

Проведення часткового морфемного розбору під час вивчення кожної морфеми зокрема поступово підводить учнів до повного розбору слова за його будовою.

Усний розбір в початкових класах слід починати з кореня, потім виділяти префікс, закінчення, суфікс.

У 3 класі, коли учні ознайомляться з відмінковими закінченнями іменників, прикметників та особовими закінченнями дієслів, морфемний розбір можна починати з закінчення, потім називати корінь префікс, суфікс.

При письмовому розборі можна також користуватися вертикальними або горизонтальними рисками, якими відділяються морфеми одна від одної: під/вод/н/ий, під-вод-н-ий.

У 2—4 класах в учнів можуть бути сформовані логічні орієнтири тлумачення похідного слова з опорою на відомі значення вихідної одиниці, їм під силу практично засвоїти особливості словотворчої мотивації слів, тобто свідомо співвідносити похідне слово з тим, від якого воно утворилося.

Усе це допоможе школярам усвідомити лексичне значення багатьох незнайомих і малознайомих слів, дасть їм психологічну готовність самостійно тлумачити лексеми з похідною основою, привчатиме міркувати над структурою слова, розвиватиме лінгвістичне чуття і мовну здогадку, стане надійним підґрунтям для успішного опрацювання розділу «Словотвір» у середній ланці школи.

Одним із ефективних прийомів самостійного тлумачення слів є ознайомлення учнів з такими спільнокореневими словами, одне з яких утворилося від іншого і тим самим дає можливість пояснити значення попереднього. Наприклад, учням пропонується прочитати пари слів, визначити, чи схожі вони за

будовою і відповісти на запитання, чи можна пояснити одне слово через значення іншого (шахтар — шахта, кобзар — кобза). Пізніше учні самі добирають подібні пари слів.

Систематична робота над семантикою слова у процесі опрацювання розділу «Будова слова» сприяє підвищенню учнівського інтересу до рідної мови, їхньому інтелектуальному розвитку, формуванню навичок мовленнєвого самоконтролю, поліпшенню орфоепічної і орфографічної грамотності.

Лекція 6. Методика вивчення орфографії

План

1. Граматичний і антиграматичний напрями в методиці навчання орфографії.
2. Основні завдання навчання орфографії в школі
3. Поняття про орфограму. Класифікація орфограм.
4. Орфографічні правила.
5. Методи вивчення правила, формування орфографічних навичок.
6. Види орфографічних вправ.
7. Робота над орфографічними помилками.
8. Умови успішного формування орфографічних навичок.

Основні поняття теми : орфограма, методичні напрями навчання орфографії, класифікація орфограм, методи вивчення правила, види орфографічних вправ, орфографічні помилки.

Додаткова література:

- *Вашуленко М. С.* Орфоепія і орфографія в 1—3 класах. — К.: Рад. шк., 1982. — 196с.
- *Каніщенко А. П., М'ялківська Р. Є.* Ненаголошені [е], [и] в початковій школі (Дидактична система вправ для учнів 2—4 класів). — К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2000.
- *Шкуратяна Н.Г.* Методика вивчення орфографії: Посібник для вчителів. — К., 1985.

- Хом'як І. Навчання орфографії в сучасних умовах // Українська мова і література в школі. – 1999. - № 2. – С.4-6.
 - Яворська С. Орфографічний розбір як вправа // Дивослово. - № 4. – 1997. – С. 18-19.
 - Яворська С. Система роботи над орфографічними помилками // Дивослово. - № 3. – 1998. – С. 22-24.
- Журнал “Початкова школа” про навчання орфографії*
- Грона Н. Формування початкових орфографічних орієнтацій у першокласників під час навчання грамоти. – 2008. - № 9.
 - *Джежелей О., Ємець А., Коваленко О.* Система вправ: слухаємо, говоримо, читаємо, пишемо. - 2000 - №5.
 - *Дорошенко О. А.* Нестандартні навчальні диктанти. - 1990. - №3.
 - *Забіла В.* Робота зі словником. – 1997. - №10.
 - *Кравченко М. П.* Окремі аспекти вивчення орфографії. - 1991. - №11.
 - *Кучинський М. В.* Дидактичний матеріал до теми «Не з дієсловами». - 1995. - № 4.
 - *Місяк Н.* Системність роботи зі словниковими словами. - 1994. - №4.
 - *Чорновол - Ткаченко Р.* Вправи з української орфоєпії й орфографії. - 1997. - № 1.
 - *Кидисюк Н.* Орієнтовні контрольні диктанти. Перекази. – 2007. - № 9, 11.
 - *Мовчун А.* Про міжнародний конкурс з української мови імені Петра Яцика. – 2005. - № 2.
 - *Гайова Л.* Робота із словами, вимову й написання яких потрібно запам'ятати . – 2006. - № 10.

1. Граматичний і антиграматичний напрями в методиці навчання орфографії

Орфографія (від гр. orthos — правильний і grapho— пишу)

— це система загальноприйнятих правил *про способи передачі* звукової мови на письмі;

— це система правил правопису, тобто *нормативного, обов'язкового* для всіх написання слів.

Антиграматичний напрям:

- Сутність – в основі засвоєння орфографії лежить процес повільного нагромадження зорових образів слів.
- Засновник - німецький педагог Г.Бортман (поч. 20 ст.)
- Метод навчання – довготривале, багаторазове механічне списування .

Граматичний напрям:

- Сутність – свідоме походження навичок письма, що формуються на основі аналізу граматичних й орфографічних правил.
- Засновник - К.Д.Ушинський (сер. 19 ст.)
- Метод навчання – орфографічні вправи у тісному зв'язку з розвитком мовлення.
- Послідовники - А. Соболев (орфографічні вправи відірвані від розвитку мовлення);
 - В. Фльоров (осмислене списування, пояснювальний і зоровий ктанти);
 - О.Пешковський (систематичний курс граматики, орфографічні правила, вправи для свідомого їх закріплення).

Сучасна методика навчання орфографії:

Провідні засади:

- залежність методики від лінгвістичної природи написань (фонетичний і морфологічний принципи);
- важлива роль зорового фактора;
- важлива роль моторних відчуттів;
- важлива роль слухових і артикуляційних відчуттів;
- вчення про орфограму.

2. Основні завдання навчання орфографії в школі

Завдання шкільного курсу орфографії:

- ознайомити учнів із системою загальноприйнятих способів передачі звукової мови на письмі;
- довести необхідність практичного оволодіння орфографією,
- *сформувати в учнів сталі орфографічні уміння і навички(!!!)*

Місце “Орфографії” в шкільному курсі:

Не виокремлюється в спеціальний розділ, а вивчається паралельно з опрацюванням відомостей з

фонетики,
графіки,
словотвору,
морфеміки,
морфології.

3. Поняття про орфограму. Класифікація орфограм

Орфограма – це написання, що відповідає правилу орфографії і вимагає застосування цього правила.

Орфограма - сумнівне написання, що вимагає застосування певного орфографічного правила.

Орфограма - правильне написання, в якому можна допустити помилку.

Значення орфограми:

- поліпшує виховання орфографічної пильності,

- сприяє системному вивченню орфографії, яка в шкільному курсі не виділена в окремий розділ,
- розширює коло лінгвістичних понять і знання з лінгвістики загалом,
- попереджує механічне заучування орфографічних правил.

Прийоми позначення орфограм:

- 1) підкреслення однією рисою (сумніваюсь у написанні);
- 2) підкреслення двома рисками (не знаю, як писати);
- 3) підкреслення хвилястою лінією (написав правильно, але не знаю правила) (М.Пентилюк).

Класифікація орфограм:

Буквені (село, вишневий, Україна) ;

Небуквені:

- 1) орфограми - апостроф (*п'ять, свято*);
- 2) орфограма — рисочка, або знак переносу (*лю-блю, вода*);
- 3) орфограма - дефіс (*сон-трава, ходи-но*);
- 4) орфограми - пропуски (*день у день, ні з ким*);
- 5) орфограми - контакти (*білосніжний, протє*).
(М.Пентилюк).

Класифікація орфограм:

Буквені (село, вишневий, Україна) ;

Небуквені:

- 1) орфограми - апостроф (*п'ять, свято*);
- 2) орфограма — рисочка, або знак переносу (*лю-блю, вода*);
- 3) орфограма - дефіс (*сон-трава, ходи-но*);
- 4) орфограми - пропуски (*день у день, ні з ким*);
- 5) орфограми - контакти (*білосніжний, протє*).

Алгоритмічний вибір орфографічного правила:

1. Зістав звуковий склад слова з його графічним образом.
2. Визнач, до якої частини мови належить слово, з'ясуй його значення.
3. Постав наголос, знайди в ненаголошеному складі букву, що потребує перевірки, підкресли її.
4. Добери перевірне слово (спільнокореневе або іншу форму), де б сумнівний звук став наголошеним.
5. З'ясуй назву виявленої орфограми.
6. Обґрунтуй правильність написання відповідним правилом.

4. Орфографічні правила. Особливості роботи з ними

Класифікація орфографічних правил

(за змістом інструкції щодо написання:)

- одноваріантні правила;
- двоваріантні правила;
- правила-рекомендації.

Одноваріантні правила: для однакових ситуацій - один варіант написання. Усі фонетичні написання української мови.

Двоваріантні орфографічні правила: два варіанти написань, що обумовлюється додатковими орієнтирами. До них належать:

- правило вживання префікса з- (с-),
- написання закінчення іменників *-ою, -ею, -єю, -ом, -ем,*
- написання прийменників і префіксів,
- вживання великої букви.

Важливо! навчити дітей бачити опорні ознаки, на які слід орієнтуватися під час письма ..

Правила – рекомендації: не дають прямої вказівки щодо написання, а містять інструкцію щодо використання певного прийому. До них належать морфологічні написання:

- ненаголошені *е, и,*
- дзвінки і глухі приголосні звуки (випадки, які потребують перевірки) та деякі інші.

Підготовка до засвоєння орфографічного правила:

- 1) уміння визначити наголос;

- 2) уміння визначити будову слова;
- 3) уміння змінювати слово або добирати споріднене відповідно до інструкції.

5. Методи вивчення правила, формування орфографічних навичок

Індуктивний метод : від спостережень за мовленнєвими явищами до висновку -узагальнення (фонетичні і морфологічні написання);

Дедуктивний метод: повідомлення правила; спостереження за окремими написаннями; робота з формування відповідних умінь (семантичні написання).

Методи і прийоми навчання:

- Зв'язний виклад учителя ;
- Спостереження й аналіз мовних явищ;
- Бесіди ;
- Робота з підручником ;
- Алгоритми ;
- Метод вправ.

6. Види орфографічних вправ

- вправи на артикулювання звуків, деформована вимова яких спричиняє появу помилок;
- вправи для сприймання тексту на слух;
- звуко-буквений аналіз слів;
- вправи для зорового сприймання навчального матеріалу;
- ускладнене списування;
- неускладнене списування;
- творчі вправи;
- диктант «Перевіряю себе»;
- коментоване письмо.

Види навчальних диктантів:

- Слуховий попереджувальний диктант.
- Коментований диктант.
- Зоро-слуховий попереджувальний диктант.
- Слухові та слухо-зорові пояснювальні диктанти.
- Диктант з письмовим обґрунтуванням.
- Вибіркові диктанти.
- Словниковий диктант.
- Вільні диктанти. Творчі диктанти.
- Словниковий та вибірковий творчі диктанти.
- Графічний диктант.

Самостійна робота.!!! Підібрати тексти для різних видів диктантів.

Класифікація диктантів:

- **За метою:** навчальні, контрольні.
- **За характером запису:** текстуальні, словникові; вибіркові, вільні, творчі.
- **За часом пояснення** правопису: попереджувальні, коментовані, пояснювальні.
- **За участю аналізаторів:** слухові, зорові, слухо-зорові.

7. Робота над орфографічними помилками**Способи виправлення орфографічних помилок:**

- а) неправильно написану літеру чи частину слова вчитель закреслює, зверху пише правильно, орфограму підкреслює двома рисками, на полі вертикальною рисою позначає наявність помилки в рядку;
- б) орфограму, в якій є помилка, підкреслює без надписування в правильному вигляді;
- в) тільки на полі позначає наявність помилки в рядку.

Систематизація й узагальнення помилок:

- Зведення складається за одну контрольну роботу і служить матеріалом для підготовки й проведення уроку аналізу орфографічних помилок.
- Класифікація орфографічних помилок може будуватися по-різному, з неоднаковою мірою деталізації. Проте в більшості випадків порядок розташування граф подається в порядку вивчення орфографічних правил.

8. Умови формування орфографічної навички

- Розвиток усного мовлення.
- Свідомість.
- Розвиток уваги. Наочність.
- Активність у засвоєнні знань.
- Самостійність.
- Уміння розпізнавати орфограму.
- Система вправ.
- Повторення вивченого.
- Контроль і перевірки рівня сформованості орфографічної навички.
- Робота над помилками.

Причини орфографічних помилок (І. Хом'як) :

- 26,8% - слабка начитаність дітей,
- 23,6% — недостатня робота над формуванням орфографічних навичок у початкових класах,
- 16,8% — втрата інтересу до навчання,
- 9,6% — обмаль часу на закріплення, узагальнення і систематизацію вивченого,
- по 7,6% — вплив діалектного середовища, недосконалість підручників,
- 7,2% — неухважність учнів на уроках,
- по 3,6% — зниження престижу освіченості, незнання учнями теоретичного матеріалу,

- по 3,2%—недотримання вимог до усного і писемного мовлення школярів учителями інших предметів, відсутність можливості проводити індивідуальну роботу з учнями,
- по 2,8% — невпорядкованість «Українського правопису», невміння учнів застосовувати вивчені правила на практиці, 2% — забруднене мовленнєве середовище, обмаль методичної літератури, 1,2% — байдуже ставлення до культури мовлення,

Лекція 7. Особливості уроку української мови в початковій школі

План

1. Класифікація та типи уроків української мови.
2. Структура уроків української мови.
3. Контрольні уроки та уроки аналізу контрольних робіт.
4. Вимоги до планування, підготовки й проведення уроків української мови.
5. Особливості уроку української мови в умовах класу-комплекту.

Основні поняття теми: урок граматики, граматичні поняття, уроки вивчення нової теми, тренувальні уроки, узагальнюючі уроки, уроки повторення граматико-орфографічного матеріалу.

1. Класифікація та типи уроків української мови

Класифікація уроків з української мови:

- За особливостями виучуваного матеріалу (орфоепічні, лексичні, словотвірні тощо, тобто аспектні);
- За етапом формування певного поняття (вивчення, закріплення, застосування інформації);
- За дидактичною метою.

Типи уроків (за дидактичною метою):

Традиційна класифікація

- *Уроки вивчення нового матеріалу;*
- *Уроки закріплення знань, умінь і навичок (тренувальні уроки);*
- *Уроки повторення й систематизації (узагальнювальні);*
- *Уроки перевірки й обліку зун (контрольні уроки);*
- *Уроки аналізу контрольних робіт.*

Новітня класифікація уроків

- Уроки засвоєння нових знань,
- Уроки осмислення нових знань і формування умінь,
- Уроки застосування зун,
- Уроки узагальнення й систематизації знань,
- Уроки перевірки, оцінювання й корекції ЗУН,
- Комбіновані уроки,
- Нестандартні (нетрадиційні) уроки.
- Урок розвитку зв'язного мовлення.

Сучасна модернізована класифікація уроків з української мови

- *Уроки формування нових понять*
- *Уроки осмислення нових знань і формування умінь*
- *Уроки застосування зун*
- *Уроки повторення, узагальнення й систематизації знань, умінь навичок*
- *Уроки перевірки, оцінювання й корекції ЗУН*

Класифікація уроків з формування комунікативної компетентності

- Формування мовної та мовленнєвознавчої компетенції
- Формування мовленнєвої компетенції
- Розвиток комунікативних умінь і навичок
- Формування комунікативної компетенції

- Перевірка володіння всіма видами мовленнєвої діяльності
- (за М.І. Пентиліюк)

2. Структура уроків української мови

Комбінований урок:

- Організаційно-мотиваційний.
- Перевірка Д.З.
- Актуалізація опорних знань.
- Повідомлення нового матеріалу.
- Закріплення вивченого матеріалу.
- Підбиття підсумків уроку і повідомлення домашнього завдання.

Структура комбінованого уроку з формування комунікативної компетентності:

1. Спостереження за мовними і мовленнєвими явищами.
2. Узагальнення ознак виучуваного поняття.
3. Закріплення мовних і мовленнєвих знань і вмій .
4. Вправління у практичному застосуванні набутих знань.
5. Домашнє завдання.

3. Контрольні уроки та уроки аналізу контрольних робіт

Урок контрольної роботи:

- Повідомлення перевірки та способів її проведення
- Усна перевірка знань учнів (фронтально).
- Самостійне виконання учнями к.р.
- Відповіді вчителя на запитання учнів.
- Підведення підсумків уроку
- Завдання додому)

Урок аналізу контрольної роботи:

1. Вступне слово вчителя.
2. Бесіда про характер недоліків і помилок та робота над ними.
3. Підведення підсумків роботи.
4. Завдання додому.

4. Вимоги до планування, підготовки й проведення уроків української мови**Найголовніші риси сучасного уроку мови:**

- Науковість
- Технологічність (програмування діяльності вчителя та учнів)
- Інтегральність (міжпредметні та внутрішньопредметні зв'язки)
- Використання сучасних засобів навчання
- Результативність (якісна та кількісна оцінка результатів уроку)

Технологія сучасного уроку:

- систематичне й послідовне втілення на практиці попередньо спроектованого навчально-виховного процесу;
- система дій учителя та учнів, що підвищує ефективність навчання.

Діяльність учителя:

- 1 Мотивація уроку
- 2 Актуалізація знань
- 3 Організація сприйняття матеріалу
- 4 Організація засвоєння знань
5. Організація закріплення вивченого
- 6 Організація домашнього завдання.

Діяльність учнів:

1. Підготовка до сприйняття й осмисл. знань
2. Сприйняття й осмислення нового матеріалу.
3. Узагальнення знань і умінь.
4. Осмислення домашнього завдання.
5. Консультативний

Планування уроків мови:

Календарне - перелік програмних тем, розподіл їх за тижнями.

Тематичне – повна розробка кожної теми (формування зун, контрольно-корекційна робота, контрольні роботи, аналіз к.р., самостійна робота учнів).

План-конспект уроку – тип, тема, мета, засоби навчання, етапи уроку, елементи повторення, актуалізація опорних знань, послідовність роботи вчителя і учнів, домашнє завдання, підсумок уроку.

Вимоги до складання плану-конспекту уроку:

1. Єдність навчальної, розвивальної і виховної мети.
2. Цілеспрямованість, чіткість і внутрішня логіка уроку
3. Єдність розвитку мислення і мовлення учнів.
4. Індивідуалізація та диференціація навчання.

Основні вимоги до вчителя:

- Досконало володіти мовою
- Уміти визначати цілі навчання
- Уміти проектувати урок
- Володіти проблемним навчанням
- Застосовувати інтерактивні форми навчання (ситуації, рольові ігри, колективне розв'язання проблем)
- Створювати нові види наочності
- Організовувати групову та індивідуальну роботу в класі

5. Особливості уроку української мови в умовах класу-комплекту

Урок мови в класі-комплекті:

Особливості:

- чергування самостійної роботи із роботою під керівництвом вчителя;
- поєднання під час уроку предметів, що надають можливість для чергування самостійної роботи і під керівництвом;
- система скорочених уроків:

1 урок – 1 клас	(30 хв.)
2 урок – 1 клас	(30 хв.)
3 урок – 1 та 3 класи	(35-40 хв.)
4 урок - 1 та 3 класи	(35-40 хв.)
5 урок – 3 клас	(30- хв.)
6 урок - 3 клас	(30 хв.)

Завдання до самостійного опрацювання теми:

1. Мовний режим у школі.
2. Вимоги до усного і писемного мовлення учнів, до порядку ведення учнівських зошитів і оформлення письмових робіт з мови.
3. Вимоги до перевірки робіт.
4. Класифікація помилок та способи їх позначення в учнівських зошитах.
5. Оформлення титульної сторінки зошита відповідно до вимог мовного режиму.

Питання для самоконтролю:

1. Як ви розумієте поняття «мовний режим» ?
2. Назвіть вимоги до усного (писемного) мовлення молодших школярів.
3. Визначте вимоги до порядку оформлення та ведення учнівських зошитів.
4. Назвіть вимоги до перевірки письмових робіт з мови.

ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Тема 23. Особливості уроку української мови в початковій школі

Практичне заняття № 1. Особливості сучасного уроку української мови в початковій школі

Завдання до практичного заняття: підготуватися до проведення уроку з української мови

Зауваження: кожна мікрогрупа з 3-4 студентів готує та під час практичного заняття в аудиторії проводить один з уроків з української мови (конспект, візитка групи, презентація та унаочнення для уроку, індивідуальні завдання дітям, методичний аналіз уроку) . Мікрогрупа студентів у складі вчителя, методиста, відповідального за мультимедійну презентацію, відп. за роздатковий та наочний матеріал обирає клас та тему уроку, його вид самостійно. Уроки в одній академічній групі не повинні повторюватися.

ПРОГРАМОВІ ВИМОГИ

до модуля № 4

МЕТОДИКА ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ОСНОВАМИ МОВНОЇ ТЕОРІЇ

Наукові основи методики навчання елементів фонетики, граматики, орфографії

1. Мета, завдання, зміст навчання елементів фонетики, граматики, орфографії в початковій школі.
2. Структурування курсу української мови в початковій школі. Структура підручника з мови, його функції. Принцип розташування матеріалу за роками навчання.
3. Процес формування граматичних понять в учнів та обсяг граматичних визначень, засвоєння їх учнями.
4. Сучасні методи і прийоми навчання елементів фонетики, граматики, орфографії. Прийоми програмованого навчання; застосування комп'ютера.

Методика опрацювання елементів синтаксису й пунктуації

1. Формування поняття про речення та його типи.
2. Методика поетапного засвоєння понять «основа речення», «головні й другорядні члени речення».
3. Методика роботи над засвоєнням синтаксичного зв'язку між членами речення.
4. Ознайомлення з однорідними членами речення.
5. Практичне ознайомлення зі складним реченням.
6. Види вправ із синтаксису й пунктуації.

Методика вивчення частин мови на основі зв'язного тексту

1. Методика вивчення іменника за лінійно-концентричним принципом навчання.
2. Методика ознайомлення з прикметником на уроках рідної мови.
3. Методика вивчення дієслова.
4. Методика вивчення числівника, займенника, прислівника в початкових класах.
5. Методика роботи над прийменниками, сполучниками.
6. Види вправ. Методика проведення морфологічного розбору.

Методика ознайомлення з морфемною будовою слова, елементами української фонетики, графіки

1. Місце й завдання роботи з вивчення теми «Будова слова». Труднощі вивчення теми, їх причини.
2. Особливості роботи з ознайомлення з основою слова і його закінченням, коренем, префіксом, суфіксом, їх роллю у словозміні й словотворенні. Морфемний розбір слів.
3. Методика формування уявлення про фонетичну систему української мови у зв'язку з графікою й орфоепією.

Методика навчання молодших школярів орфографічно правильного письма

1. Принципи української орфографії. Граматичний та антиграматичний напрями в методиці навчання орфографії.
2. Уявлення про орфограму. Класифікація орфограм.
3. Орфографічні правила. Особливості роботи з ними.

4. Методи і прийоми навчання орфографії
5. Робота над орфографічними помилками.

Особливості уроку української мови в початковій школі

1. Типи і структура уроків української мови, вимоги до їх планування, підготовки й проведення.
2. Основні етапи комбінованого уроку.
3. Контрольні уроки та уроки аналізу контрольних робіт.
4. Особливості уроку української мови в умовах класу-комплекту.

ТЕСТИ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЗМІСТОВОГО МОДУЛЯ 4 МЕТОДИКА ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ОСНОВАМИ МОВНОЇ ТЕОРІЇ

1. Прийменник, сполучник і частка у шкільних програмах для початкової школи називають:
 - а) службовими словами;
 - б) службовими частинами мови;
 - в) самостійними частинами мови;
 - г) частками мови.

2. Яка інформація не допоможе учням засвоїти неозначену форму дієслова?
 - а) сприймання неозначеної форми як початкової форми дієслова;
 - б) вказати на закінчення дієслів неозначеної форми;
 - в) вміти знайти дієслово у реченні;
 - г) вміти визначати час, особу, і число дієслів.

3. За яким принципом вивчаються частини мови у початковій школі?
 - а) лінійності;
 - б) структурованості;
 - в) концентричності;
 - г) частотності вживання.

4. У якому класі вивчається прислівник як частина мови?

- а) 1-му;
- б) 2-му;
- в) 3-му;
- г) 4-му.

5. Із яким терміном не ознайомлюються молодші школярі?

- а) особові займенники;
- б) неозначена форма дієслова;
- в) вказівні **займенники**;
- г) прислівник.

6. Яку незмінну частину мови вивчають у початковій школі?

- а) дієприкметник;
- б) **прислівник**;
- в) дієприслівник;
- г) прикметник.

7. Вкажіть найвищий мовний рівень:

- а) фонетика;
- б) лексикологія;
- в) морфологія;
- г) **синтаксис**.

8. У якому із класів формується вміння відмінювати іменники?

- а) 1-му;
- б) 2-му;
- в) 3-му;
- г) **4-му**.

9. У початковій школі вивчаються такі розряди займенників за значенням:

- а) вказівні;
- б) питальні;
- в) відносні;
- г) особові.

10. В основі вивчення частин мови в початковій школі лежить педагогічний принцип:

- а) лексичний;
- б) синтаксичний;
- в) лінійно-концентричний;
- г) стилістичний.

11. У якому класі вводиться граматичне поняття роду іменників?

- а) у 1 класі;
- б) у 2 класі;
- в) у 3 класі;
- г) у 4 класі.

12. На якому етапі вивчення іменника в початковій школі здійснюється практичне ознайомлення з відмінками іменників?

- а) першому;
- б) другому;
- в) третьому;
- г) четвертому.

13. У якому класі відбувається ознайомлення з вимовою та наголошенням найуживаніших прикметників на -ський, -цький, -зький?

- а) у 1 класі;
- б) у 2 класі;
- в) у 3 класі;
- г) у 4 класі.

14. У якому класі відбувається ознайомлення із займенником як частиною мови?

- а) у 1 класі;
- б) у 2 класі;
- в) у 3 класі;
- г) у 4 класі.

15. З терміном “сполучник” діти ознайомлюються у 4 класі під час вивчення:

- а) головних членів речення;
- б) однорідних членів речення;
- в) граматичних ознак іменника;
- г) змінювання прикметників за родами.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ

Модуль № 4. МЕТОДИКА ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ОСНОВАМИ МОВОЗНАВСТВА

Форми контролю	Пр. 1	Зошит т с. р.	Термін. словник	Метод.папка	Екзаме н	Разо м
Макс. бал	5	20	5	20	50	100

Практичні заняття: за практичне заняття максимальна оцінка – 5 балів.

Зошит із самостійною роботою: 10 завдань, за кожне – 2 б.

Термінологічний словник: 5 балів.

Методична тека: 10 завдань, за кожне – 2 бали.

Екзаменаційна контрольна робота: 2 питання теоретичного спрямування - по 5 балів, 1 питання практичного спрямування - 10 балів; 1 питання із ЗМ №1-2, 1 питання із ЗМ № 3-4 - по 10 балів; 10 тестових завдань по 1 балу.

Загальна кількість балів: сума балів до кожного виду контролю не може перевищувати 100 балів.

Одержана кількість балів переводиться в систему оцінок за університетською, національною та шкалою ЕКТС за такими показниками:

К-сть балів	Університетська шкала	Національна шкала	
90-100	5	Відмінно	
80-89	4	Добре	
70-79			
60-69	3	Задовільно	
50-59			
26-49	2	Незадовільно	
1-25	2	Незадовільно	

Критерії оцінювання знань, умінь і навичок студентів при підсумковому контролі :

"відмінно" — студент демонструє повні і глибокі знання навчального матеріалу, достовірний рівень розвитку умінь та навичок, правильне й обґрунтоване формулювання практичних висновків, уміння приймати необхідні рішення в нестандартних ситуаціях, вільне володіння науковими термінами, аналізує причинно-наслідкові зв'язки;

"добре" - студент демонструє повні знання навчального матеріалу, але допускає незначні пропуски фактичного матеріалу, вміє застосувати його щодо конкретно поставлених завдань, у деяких випадках нечітко формулює загалом правильні відповіді, допускає окремі несуттєві помилки та неточності;

"задовільно" - студент володіє більшою частиною фактичного матеріалу, але викладає його не досить послідовно і логічно, допускає істотні пропуски у відповіді, не завжди вміє інтегровано застосувати набуті знання для аналізу конкретних ситуацій, нечітко, а інколи й невірно формулює основні теоретичні положення та причинно-наслідкові зв'язки;

"незадовільно" - студент не володіє достатнім рівнем необхідних знань, умінь, навичок, науковими термінами.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна література

1. 1.Методика навчання української мови в початковій школі/ За ред. М.С. Вашуленка. – К.,2010. – 360 с. /Режим доступу: <https://docviewer.yandex.ua/?url=ya-disk-public>
2. М. М. Наумчук. Сучасний урок української мови в початковій школі (методика і технологія навчання). – Видання друге, доповнене. – Тернопіль: В-во Астон, 2005, - 352 с.
3. Г.П.Коваль, Н.І.Деркач, М.М. Наумчук. Методика викладання української мови: Навч.посібник для студ. педін. – Тернопіль: Астон, 2008. – 287 с. /Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/165187/>
4. М. С. Вашуленко. Українська мова і мовлення в початковій школі. – К., Освіта. – 2006.
5. Програма для середньої загальноосвітньої школи 1-4 кл. К.: Поч. школа, 2012.- 432 с. / Режим доступу: http://www.mon.gov.ua/images/files/navchalni_programu/2012/ukr/01_ukr.pdf
6. Державний стандарт початкової освіти. – К., 2011. / Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/462-2011-%D0%BF>
7. Підручники з української мови та літературного читання для 1-4 класів

Додаткова література

До змістового модуля 1 .

ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.

1. Богуш А.М., Котик Т.М. Теоретико-методологічні засади дошкільної лінгводидактики / Богуш А.М, Гавриш Н.В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови : Підручник / За ред.. А.М.Богуш. – К.:

Вища шк., 2007. – С. 13-54.

2. Богуш А.М., Н.П.Орланова, Н.І. Зеленко. Методика розвитку рідної мови ... у дошкільному закладі. – К.: Вища шк., 1992. – 359-364.
3. Фіцула М.М. Педагогіка. – К.: Академія, 2000. – 542 с.
4. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи. – К., 1996. – 363с.
5. Пентилюк М. І. Культура мови і стилістика. – К.: Вежа, 1994.
6. Струганець Л. Теоретичні основи культури мови . – Тернопіль, 1997.
7. Науково-теоретичні засади методики навчання дітей рідної мови /Дошкільна лінгводидактика. Хрестоматія. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. /Упорядник Богуш А.М, Частина І та ІІ. – К. Видавничий Дім «Слово», 2005. – С. 650-708.

Статті з журналу «Початкова школа»

8. Кочерга О. Психофізіологічні особливості діяльності першокласників // Початкова школа. – 2005. - № 3. – С.5-9.
9. Кочерга О. Психофізіологічні особливості діяльності мозку дитини //207. - № 8. – С. 17-21. // Початкова школа. – 2005. - № 3. – С.5-9.
10. Роговик. Л. Психолого-педагогічні аспекти навчання шестиліток читання і письма //Початкова школа. – 2002. - № 2. – С. 11-12.
11. Роговик Л. Вікові особливості психомоторики першокласників // Початкова школа. – 2003 - №8. – С. 10-14.

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ГРАМОТИ

12. Богуш А.М. Методика навчання дітей елементів грамоти /Дошкільна лінгводидактика. Хрестоматія. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. /Упорядник Богуш А.М, Частина І та ІІ. – К. Видавничий Дім «Слово», 2005. – С. 650-708.

13. Вашуленко М.С. Українська мова і мовлення в початковій школі: Методичний посібник. – К.: Освіта, 2006. – С.45-57.
14. Вашуленко М. С, Вашуленко В. Ф. Супутник Букваря: Навчальний посібник для 1 класу. — К.: Освіта, 1997.
15. Вашуленко М. С, Скрипченко Н. Ф. Навчання грамоти в підготовчих класах. — К.: Рад. шк., 1986.
16. Вашуленко М. С. Навчання грамоти у 1 класі. — К.: Рад. шк., 1986.
17. Весела абетка. — Австрія, 1990.
18. Каніщенко А. Будова слова та матеріали для проведення підготовчої роботи в букварний період (ілюстровані методично теоретичні матеріали).— К.: Освіта, 1989.
19. Малярчук А. Я. Дидактичний матеріал для виправлення мовних недоліків: Навчальний посібник. — К.: Перун, 1997.

Статті з журналу «Початкова школа»

20. Прищепа О. Календарне планування уроків навчання грамоти, 1998, №8.
21. Ткачук В. М. Матеріали до уроків письма в букварний період, 1996, №10.
22. Хорошковська О. Н. Резерви підвищення орфоепічної грамотності учнів, 1989, №8.
23. Антипець В.П. Використання дидактичних матеріалів на уроках грамоти, 1990, №9.
24. Артюх Н. 77. Як навчати дітей зливати літеру у складі і слова, 1993, №9.
25. Баршай Л. С. Урок навчання грамоти в 1 класі, 1993, №9.
26. Воскресенська Н. «Сонечко» – буквар для шкіл, які працюють за системою розвивального навчання // - 2008. - № 11. – С.2-3.
27. Воскресенська Н. О. Використання звукового аналізу слів під час вивчення орфографічного матеріалу, 1994, №2.
28. Воскресенська Н. О., Тимошенко Л. І. Навчання грамоти, 1996, №11.
29. Деркач Н. І. Звукова робота в період навчання грамоти

- шестилітніх, 1990, №11.
30. Дорошенко С. І., Олійник С. 77. Робота з орфограмами на уроках письма в 1 класі, 1995, №12.
 31. Зимульдінова А. С., Проць М. М. Вивчаємо буквар, 1991, №№ 6,7.
 32. Іваниця Г., Кубинський М. Системно-творчий підхід до вироблення навичок письма учнів молодших класів
 33. Ільченко Л. Ф. Прийоми формування навичок ненаголошених голосних, 1989, №11.
 34. Капацина В. І, Ільченко Л. Ф. Вивчення наголосу, 1994, №5.
 35. КапюкЛ. В. Розвиток орфоепічних умінь, 1993, №2.
 36. Кобилинська Н. Навчання грамоти з елементами гри // Початкова школа. – 2005. - № 8. – С.31-33.
 37. Колесникова 70. «Букварь» оцінено на «5», 1998, №8.
 38. Колесниченко В. І. Навчання грамоти — одне з головних завдань початкової школи, 1994, №4.
 39. Коломійченко О. Ф., Марієвська О. В. Формування навичок складо-звукового аналізу слів, 1993, № 7.
 40. Кононенко О. Азбука, 1990, №2.
 41. Кубасов О. В. Прием драматизации на уроках обучения грамоте // Начальная школа, 1985, №4.
 42. Лебедева І. Формування навичок поліграфічного письма (з досвіду роботи), 2000, №3.
 43. Левченко Т. Г. Формування звуковимови в умовах місцевого говору, 1994, №4.
 44. Мартиненко С.. Орієнтовні методики педагогічного діагностування рівнів готовності дитини до навчання в школі //Початк.школа. – 2008. - №2. – С.39-41.
 45. Небогатих Т. Г. Дидактичний матеріал до вивчення грамоти, 1992, №№ 3, 4.
 46. Некрич І. І. Диференціація на уроках української мови як один з методів індивідуальної роботи з учнями // Початкова школа, 1999, №1.
 47. Нізельська І. Роздуми про новий буквар, 1998, №5.

48. Онишків З. М. Дидактичні умови підготовки до вивчення нового матеріалу, 1990, №7.
49. Перепелщина. Розвивання навчання і грамотне письмо, 1989, №1.
50. Прищепка О. Ю. Формування граматичних і технічних навичок письма // Початкова школа, 1988, №8.
51. Прищепка О., Присяжнюк Н. Труднощі у засвоєнні графічних навичок письма шестилітніми першокласниками та шляхи їх подолання, 2000, №7.
52. Проскура О. Як перевірити готовність вашої дитини до навчання в школі, 1998, №№2, 4.
53. Проць М. М. Особливості використання наочності і ТЗН у період навчання грамоти, 1987, №9.
54. Проць М. М., Лужецька Л. Б. Вірші та загадки на уроках навчання грамоти, 1990, №1.
55. Прошкуратова Т. Методика роботи з розбірним букварем, 1993, №12.
56. Рузинська Т.. Взаємопов'язане навчання мови і мовлення // Початкова школа. – 2002. - № 11. – С.24-26.
57. Салієнко В. С. Як навчити першокласника правильно і швидко писати, 1994, №№9, 10.
58. Січовик І. Загадкова абетка, 1990, №3.
59. Скрипченко Н. Ф., Антипець В. П. Диференційоване навчання грамоти, 1994;, № 1.
60. Скрипченко Н. Ф., Антипець В. П. Диференційоване навчання грамоти (читання), 1993, №12.
61. Скрипченко Н. Ф., Прищепка О. Ю. Навчання письма першокласників, 1992, №1.
62. Хорошковська О. Як працювати з букварем «У світі чарівних букв», 1998, №5.
63. Цимбалюк О. Виховні можливості текстового й ілюстративного матеріалу Букваря// . – 2008. - № 11. С. 3-5.
64. Чорна-Клиновська М. М. Методичні рекомендації до Букваря, 1993, №№8, 9, 11, 12; 1994, №№8—10.
65. Штерн 77. Г. З досвіду роботи з новим Букварем для

семирічних першокласників, 1987, №2.

До змістового модуля № 2
МЕТОДИКА РОЗВИТКУ УСНОГО ТА ПИСЕМНОГО
МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

1. Варзацька Л. О. Навчання мови та мовлення на основі тексту. — К.: Рад. шк, 1986.

2. Богущ А. М. Методика розвитку рідної мови. — К.: Вища шк, 1995.

Статті з журналу «Початкова школа»

3. Бадер В. І., Васирина С. В. Редагування як засіб розвитку мовлення, 1991, №8.

4. Безрукова І. Збагачення українського мовлення першокласників засобами дитячої народної поетичної творчості, 1998, №9.

Бобчук О., Ігнатенко Е. Робота з фразеологізмами на уроках української мови // - 2006. - №4. – С. 10-13.

5. Варзацька Л. О. Активізація мовленнєвої діяльності учнів, 1991, №2.

6. Варзацька Л. О. Активізація мовленнєвої творчості дітей, 1988, №11.

7. Варзацька Л. О. Комплексні вправи на матеріалі зв'язних текстів, 1983, №1.

8. Варзацька Л. О. Розвиток сприймання, уяви, мислення — основа словесної творчості, 1995, №2.

9. Вашуленко В. Ф. Робота над реченням, 1990, №3.

8. Вашуленко М. С, Дмитренко Л. І. Нетрадиційні уроки мовлення та мислення молодших школярів, 1990, №7.

9. Вашуленко М. С, Прищепа К. С, Савицька В. П. Уроки розвитку мовлення у 2 класі, 1982, №8.

10. Гац Н. А. Роль засобів міжфразового зв'язку у розвитку мовлення молодших школярів, 1990, №7.

- 11.Головко І. Системність у роботі над текстами-міркуваннями, 1998, №2.
- 12.Голубовська Т., Левківська О. Ділове мовлення у навчальному процесі, 1998, №3.
- 13.Грюцева Н. І. Пізнавальні завдання для розвитку мовленнєвих умінь, 1991, №8.
- 14.Дідух К. І. Збагачення мовлення школярів синонімами, 1996, №8.
- 15.Забіяка В. Робота зі словником, 1997, №10.
- 16.Зимульдінова А. С. Про методи та прийоми роботи над зв'язним мовленням шестиліток, 1989, №12.
- 17.Іванова О. О. Щоб слово запам'яталося, 1988, №2.
- 18.Каніщенко А. П. Збагачення активного словника молодших школярів, 1988, №7.
- 19.Каніщенко А., Солдатова Л. Етимологічний аналіз слів — активізуючий засіб розвитку зв'язного мовлення, 1997, №9.
- 20.Квітко Г. М. Збагачення творчої уяви, опорних знань у мовленні школярів, 1991, №2.
- Кидисюк Н. Орієнтовні контрольні диктанти (Розвиток зв'язного мовлення (перекази) (3 клас) // - 2007. - № 9. – С. 10-13.
- 21.Клічук М. Д. Мовленнєвий розвиток у процесі навчання рідної мови, 1991, №9.
- 22.Красоткіна Н. Мовою віршів малюємо зиму, 1998, №1.
- 23.Кругла Н. Урок розвитку зв'язного мовлення, 1997, №4.
- Лах Н. Удосконалення знань учнів про пексти – описи (Урок розвитку зв'язного мовлення у 4 класі) // - 2007. № 11 С. 9-12.
- 24.Луцан Н. І. Збагачення лексики школярів-шестиліток засобами народних ігор, 1996, №7
- 25.Мамчур Л. Твори-мініатюри та казки у методичній спадщині В. О. Сухомлинського, 1998, №6.
- 26.Машталер О. Художні описи та оповідання школярів, 1998, №4.
- Медведь Н. Розвиток зв'язного мовлення засобами інсценізації// - 2007. - № 9. С.32-35)

27. Москаленко Н. А. Застосування ігрових та мовленнєвих ситуацій, 1990, №2.
28. Онищенко О. Робота за ілюстрацією, 2000, №2.
29. Палихата Е. Я. Навчання діалогічного мовлення на ситуативній основі, 1991, №10.
30. Палихата Е. Я. Навчання діалогу на текстовій основі, 1991, №11.
31. Підлісна Г. Г. Збагачення активного словника молодших школярів, 1990, №2.
32. Покутнева С. С. Розвиток усного зв'язного мовлення слабкозорих першокласників, 1990, №9.
33. Прищепа О. Взаємозв'язок графічної навички з орфографічною грамотністю, 1997, №8.
34. Решетова Т. В. Розвиток логічного мислення учнів, 1988, №1.
35. Рузинська Т. В. Уроки мови і мовлення, 1988, №1.
36. Савченко О. Я. Вправи для «розумової гімнастики», 1993, №3.
37. Скрипченко Н. Ф., Зимульдінова А. С. Методичне спрямування і планування матеріалу з розвитку зв'язного мовлення, 1986, №6.
38. Тименко В. П. Розвиток творчої уяви молодших школярів, 1994, №3, 11.
- Тихоша В., Урсуленко Л. Уроки з фразеології у 3 класі// - 2008. - № 11. – С. 22-27.
39. Тишаренко Н. Творити радість, добро..., 1997, №10.
40. Трунова В. А. Мовленнєві ситуації як засіб формування комунікативних умінь, 1988, №7.
41. Трунова В. А. Проблема мовленнєвих ситуацій у практиці класоводів, 1986, №3.
42. Трунова В. А. Лінгвістичні основи формування мовленнєвих умінь, 1995, №2.
43. Трунова В. А. Вправи з розвитку мовлення першокласників при вивченні української мови, 1991, №7.

44.Хорошковська О. Розвиток українського мовлення молодших школярів, 1997, №9.

45.Черезова І. О. Розвиток активного словника молодших школярів, 1996, №1.

46.Явір В. В., Каневська Н. Г. Формування основ етики мовлення у 1 класі, 1988, №2.

Змістовий модуль 3.

МЕТОДИКА КЛАСНОГО ТА ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ

Статті з журналу «Початкова школа»

1. Велика В. Сучасна пісня на уроці. (Позакласне читання), 1997, №7.
2. Вітренко Р. І. Трьокласники обговорюють «Степову казку» Григора Тютюнника, 1987, №11.
3. Гац Н. А. Використання відомостей про текст на уроках читання у 2 класі, 1992, №3—4.
4. Голянич М. І. Елементи лінгвістичного аналізу художнього тексту, 1988, №11.
5. Гудзик І. П. Читання вголос та читання мовчки, 1991, №4.
6. Гудзик І. П. Чи треба вчити молодших школярів читати невідомий текст?, 1991, №3.
7. гуня Л. П. Наступність і перспективність у навчанні читати, 1994, №2.
8. Джежелей О. В., Коваленко О. М., Ємець А. А. Уроки читання і види мовної діяльності, 1994, №№ 6—8.
9. Дідух М. П. Ігрові прийоми навчання читати, 1991, №1.
10. 1990, №2.
11. 1991, №2.
12. Антипець В. 77. Індивідуальна робота з відстаючими на уроках читання, 1988, №8.
13. Антипець В. 77. Система завдань для формування початкової навички читання, 1996, №9.
14. Бадер В. Розвиток інтонаційних умінь першокласників, 1997,

№2.

15. Баршай Л. С. Ефективний прийом усвідомленого читання, 1995, №3.
16. Баршай Л. С. Про роботу зі скоромовкою, 1990, №9.
17. Бибко Р. С. Обучение первоклассников умению читать сказки, 1986, №4.
18. Вашуленко М. С. Інтегрування завдань з рідної мови й читання, 1994, №6.
19. Вашуленко О. Оцінювання читацьких компетентностей молодших школярів// - 2007. - № 12. – С. 16-20.
20. Ващенко Н. І. Виховання у молодших школярів любові до читання, 1989, №2.
21. Віденко В. Творча робота школярів на уроках мови, читання, реторики, 1977, №7.
22. Геруля Г. Шляхи літературного розвитку молодших школярів // - 2005. - № 5. – С. 48-50.
23. Єгорова Л. Б. Лінгвістичне коментування художнього тексту, 1992, №2.
24. Живцька Л. В. Запобігання інтерференції на уроках читання, 1990, №2.
25. Жовнір-Коструба С, Жовнір-Івасько Н., Жовнір О. Читання і розвиток мовлення, 1998, №9.
26. Жовнір-Коструба С, Жовнір-Івасько Н., Жовнір О. Орієнтовне планування уроків читання, 1998, №10.
27. Іванова Л. І. Збагачення змісту читацьких умінь, 1992, №№ 3, 4.
28. Ігнатенко Н. В. Пізнавальні завдання на уроках читання у 2 класі, 1992, №№ 9, 10.
29. Каліш В. А. Використання ономастичної лексики, 1992, №2.
30. Киналь М. 77. Розвиток мовлення на уроках позакласного читання, 1996, №5.
31. Киричук О. І., Волошина Г. П. Підготовка учнів до сприймання нового тексту, 1992, №№ 9, 10.
32. Кодлюк Я., Одинцова Г. Ознайомлення школярів з

- біографічними відомостями про письменників, 1998, №3.
33. Колупаєва А. А. Методика обстеження фонетичного сприйняття у першокласників з мовленнєвими вадами, 1996, №10.
 34. Колупаєва А. А. Подолання у першокласників мовних вад фонетичного рівня, 1995, №7.
 35. Коновець С. В. Сприйняття й оцінювання учнями мистецьких творів, 1987, №10.
 36. Кузьменко Н. Українознавство як основа інтегрування змісту сучасних підручників з читання, 1998, №10.
 37. Кучинський М. В. Робота над загадкою, 1994, №6.
 38. Лиса О. Радість від читання — радість пізнання, 2000, №1.
 39. Лідкова С. М. Світ маленьких казкарів, 1995, №4.
 40. Логачевська С. П. Індивідуалізація завдань для шестиліток,
 41. Лугова О. Розвиток уяви, фантазії під час роботи з творами Оксани Іваненко, Джанні Родарі, 1998, №4.
 42. Лухтай Л. К. Шляхи вдосконалення техніки читання для школярів, 1989, №5.
 43. Макарова С. О. Урок позакласного читання, 1995, №9.
 44. Малькевич Г. Уроки культури читання, 1997, №2.
 45. Мандрика М. І. Нечуй-Левицький для дітей і дорослих, 1998, №12.
 46. Мартиненко В., Присяжнюк Н. Орієнтовний календарний план з читання для 2 (1), 3 (2), 4 (3) класів, друга чверть, 1998, №10.
 47. Мартиненко В., Присяжнюк Н. Орієнтовний календарний план з читання для 3(2) і 4(3) класів, 1998, №8.
 48. Мильникова О. М. Розвиток гуманістичних уявлень на уроках читання, 1996, №6.
 49. Московенко О. Народні символи України, 1998, №8.
 50. Науменко В. О. Робота над художнім твором на уроках читання, 1985, №6.
 51. Науменко В. О. Формування навичок читання, 1991, №4.
 52. Наумчук М. М. Уроки позакласного читання у 2 класі,
 53. Нечай Л. Д., Пашко Л. В. Виховання у молодших школярів

- інтересу до книги, 1987, №11.
54. Пальченко І. І. Система вправ для розвитку навичок швидкого читання, 1991, №4.
 55. Пальченко І. г. Про вдосконалення техніки читання, 1989, №11.
 56. Пархоменко Н. Методика роботи над словом, текстом на уроках читання, 1997, №7.
 57. Паскал Н. Використання гри та ігрових ситуацій на уроках читання, 1997, №6.
 58. Пелешок Е., Шевчук Т. Робота над засобами виразності на уроках читання, 1998, №12.
 59. Підлужна Г. Позакласне читання школярів і педагогічна проблема, 1998, №7.
 60. Повхан М. І. Про вдосконалення техніки читання, 1987, №1.
 61. Почупайло О. В. Дитяче читання, 1991, №2.
 62. Проць М. М. Легенди і перекази на уроках читання, 1992, №1.
 63. Рузинська Т. Г. Робота над описами, розповідями та міркуваннями, 1989, №2.
 64. Савченко О. Я. Підготовка учнів до сприйняття нових художніх творів на уроках українського читання, 1990, №3.
 65. Савченко О. Я., Скрипченко Н. Ф. Читання в 4 класі, 1989, №12.
 66. Свічкова Н. Ф., Бабенко Г. Я. Інтегровані засоби оволодіння читанням і грамотним письмом, 1993, №№ 4, 8.
 67. Семенюк Н. О. Український дитячий фольклор, 1995, №7.
 68. Сердюк М. Г., Шматало В. Г. Вправи для диференційованого засвоювання лексики української та російської мов, 1992, №№9,10.
 69. Сиротенко В. 77. Казки В. Нестайка у позакласному читання, 1990, №4.
 70. Скіпакевич О. В. Ознайомлення з ліричним віршем, 1996, №4.
 71. Скрипченко 77. Ф. Читання — це віконце у світ..., 1995, №12.
 72. Скрипченко 77. Ф. Шляхи вдосконалення класного й позакласного читання, 1990, №5.

73. Собко О. В. Навчання складати тексти-описи у 4 класі, 1992, №2.
74. Сокирко М. В. Особливості словникової роботи на уроках читання, 1980, №1.
75. Способи добору літературних та мистецьких творів у процесі мовленнєвого розвитку учнів// - 2007. - № 12. – С. 38-41.
76. Ткачук Г. 77. Підготовка майбутніх класоводів до проведення уроків позакласного читання, 1995, №№ 10, 11.
77. Ткачук Г. Організаційно-методичні поради до уроків позакласного читання на основному і підсумковому етапах // - 2005. - № 6. С.20-24.
78. Ткачук Г. Уроки зустрічі з книжкою, 1997, №6.
79. Федоренко Д. «Гече вода з-під явора...» (Урок-ранок з позакласного читання), 1998, №2.
80. Федоренко І. Т. Шляхи удосконалення техніки читання, 1985, №1.
81. Федорович В. Г., Наумчук Г. І. Залучення школярів до активності мови і читання, 1987, №2.
82. Цвях І. 77. Творчість на уроках читання (1 клас), 1996, №11.
83. Цимбалюк Л. Проблеми ведення літературознавчої пропедевтики в початкових класах, 2000, №11.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 4.

МЕТОДИКА ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ОСНОВАМИ МОВОЗНАВСТВА

Статті з журналу «Початкова школа»

1. Бадер В. І. Вивчення теми «Прислівник» у 4 класі. — 1993, №4.
2. Бадер В. І. Граматично-стилістична робота при вивченні іменника, 1987, №3.
3. Бадер В. І. Ознайомлення учнів зі стилістичними різновидами текстів, 1987, №12.
4. Бадер В. І. Робота над текстом при вивченні теми «Дієслово» у 3 класі, 1994, №2.
5. Бадер В. Розвиток мовлення школярів під час роботи над

реченням, 2000 №8.

6. Бадер В. І. Робота над текстом при вивченні теми «Іменник» у 3 класі, 1990, №4.

7. Бадер В. І., Пашко Л. В. Робота над текстом під час вивчення теми «Дієслова» у 3 класі, 1995, №7.

8. Баліцька Н. Г. Дидактичний матеріал до вивчення теми «Будова слова», 1990, №6.

9. Батура Н. В. Розвиток інтересу до опанування української мови, 1990, №3.

10. Віденко В. Творча робота школярів на уроках мови, читання, риторики, 1997, №7.

11. Білоконна В. Інтелектуальний розвиток школярів на уроках мови, 1998, №1.

12. Варзацька Л. О., Білокінь Л. М., Гук Л. В. Підготовка першокласників до сприймання граматичного матеріалу, 1993, №7.

13. Варзацька Л. О., Голокозакова Ж. Г, Петра Н. В. Як індивідуалізувати пізнання рідної мови, 1993, №8.

14. Варзацька Л. О., Дика Н. М. Сторінки альтернативного підручника «Рідна мова і мовлення», 1995, №№8, 10, 11.

15. Варзацька Л. О., Чикваная А. А., Ракович Т. О., Барсук С.Л. Типи інтегрованих уроків мови та мовлення, 1996, №6.

16. Вашуленко М. С. Комунікативний підхід до засвоєння мови у 2 класі, 1991, №8.

17. Вірнієнко О. М. Диференційований підхід до навчання школярів рідної мови, 1991, №9.

18. Вовк А. Узагальнюючий урок з теми «Прикметник», 1994, №4.

19. Воскресенська Н. О. Навчання орфографії, 1996, №11.

20. Гац Н. А. Засоби зв'язності тексту у початковому навчанні рідної мови, 1996, №1.

21. Гац Н. А. Ознайомлення зі сполучником як засобом зв'язності тексту, 1995, №4.

22. Гац Н. А. Ознайомлення школярів із займенником як засобом зв'язності тексту, 1996, №4.

23. Гетманчук Н. Стилистична робота на уроках української мови в 4 класі, 2000, №11.
24. Головка І. Розвиток умінь третьокласників складати тексти-міркування, 1997, №6.
25. Голубицька В. В. Опанування частин мови у 2 класі, 1989, №1
26. Гудзик І. П. Робота над змістом твору, 1993, №11.
27. Гурська В. В. Лінгвістичні казки на уроках мови, 1994, №4
28. Демченко Г. С. Опанування багатства рідної мови, 1990, №8.
29. Демченко Г. С. Розвивальні засоби на уроках мови, 1987, №6.
30. Демченко Г. С. Урок «Числа іменників», 1994, №3.
31. Деркач Н. І. Методичні вказівки до «Таблиць з української мови для 3 класу 4-річної початкової школи», 1993, №№ 1—3.
32. Джежелей О. В. Літературна освіта школярів у системі рідної мови, 1994, №1.
33. Джежелей О., Ємець А., Коваленко О. Система вправ: слухаємо, говоримо, читаємо, пишемо, 2000, №5.
34. Дорошенко О. А. Нестандартні навчальні диктанти, 1990, №3.
35. Дубовик С. Вивчення категорії відмінка іменників у єдності значення, форми і функції, 1998, №№4, 5.
36. Дубовик С. Календарно-тематичне планування уроків української мови, 1998, №№7, 10.
37. Дубовик С. Г. Прийоми розрізнення відмінків іменників, 1996, №7.
38. Забіла В. Робота зі словником, 1997, №10.
39. Зуб І. Мова наша солов'їна, 1998, №5.
40. Каніщенко А. П. Дидактичний матеріал до вивчення значущих частин слова, 1989, №№8,9.
41. Каніщенко А. П. Хорошковська О. Н. Пізнавальні завдання під час вивчення будови слова, 1983, №2.
42. Каньоса П. С, Потеха Л. І. Формування в учнів

синтаксичних понять, 1990, №12.

43. Карасьова В. М. Нестандартний урок з української мови, 1993, №7.

44. Карунна Н. М. Збагачення словникового запасу під час засвоєння граматично-орфографічних знань, 1991, №2.

45. Коляда О. Комплексні завдання для самостійних робіт з української мови, 1997, №2.

46. Колупаєва А. А. Подолання першокласників вимовних вад фонетичного рівня, 1995, №7.

47. Коршун Т. Навчальний тематико-ситуативний словник мінімум, 1997, №4.

48. Кошляк Г. С, Бровко І. О. Українська мова в цікавих малюнках та порівняннях, 1994, №12.

49. Кравченко М. П. Окремі аспекти вивчення орфографії, 1991, №11.

50. Кутенко Л. О. Особливості роботи над словом, 1990, №12.

51. Кутенко Л. О., Абрамова Л. П. Дидактичний матеріал до теми «Текст», 1990, №1.

52. Кучинський М. В. Дидактичний матеріал до теми «Не з дієсловами», 1995, №4.

53. Кучинський М. В. Фізпауза на уроках української мови, 1991, №10.

54. Лобчук О. І. Лексико-семантичні групи як засіб збагачення словникового запасу, 1995, №3.

55. Логачевська С. П. Використання матеріалу підручника для диференційованих завдань, 1990, №8.

56. Лопушинська Н., Лопушинський І. Самостійна робота школярів на уроках мови, 1997, №4.

57. Мамчин О. Б., Калініна Т. П. Стилистичний аналіз тексту на заняттях з мови, 1996, №9.

58. Мацько Н. Д. Узагальнення — основа осмисленого засвоєння навчального матеріалу, 1988, №11.

59. Мельничайко О. І., Мельничук Я. Д. Мовний розбір у 1—3 класах, 1980, №2.

60. Місяк Н. Системність роботи зі словниковими словами, 1994, №4.
61. Мовчун А. Етимологія як засіб патріотичного виховання, 1998, №5.
62. Мовчун А. Лексика української мови з погляду її походження, 1998, №6.
63. Мовчун А. Що в імені твоїм?, 1998, №№ 6—8.
64. Наумчук М. М., Наумчук І. І. Творчий підхід до роботи з текстом, 1996, №4.
65. Одинцова Г. С. Вивчення мови на фонетико-фонологічному рівні, 1996, №4.
66. Олексієнко О. Ігри на уроках мови, 1998, №5.
67. Охріменко М. Д. Народознавство на уроках української мови, 1991, №3.
68. Пентилюк М. Основні аспекти навчання рідної мови, 1997, №4.
69. Перемот С. Інтегрований курс рідної мови й мовлення, 1998, №2.
70. Пономарьова К. Робота над синонімами як засобом увиразнення мовлення, 1997, №6.
71. Попова Л. Б. Засвоєння поняття «Пряме і переносне значення слова», 1989, №4.
72. Потоцька Т. Ф. Лексична робота з розділу «Будова слова», 1990, №1.
73. Потоцька Т. Ф. Морфемне та словотворче конструювання на уроках української мови, 1987, №2.
74. Прокопєць Т. М. Диктанти з української мови для 1—3 класів, 1995, №9.
75. Пушкарьова Т. Урок української мови в 3 класі, 1998, №4.
76. Руднева Р. Є. Розвиток інтересу до вивчення української мови, 1988, №10.
77. Савицька В. П. Словотворча робота при вивченні теми «Будова слова», 1990, №10.
78. Сердюк М. Г., Ютова О. В. Лексичні вправи як засіб

творчої взаємодії класовода та учнів, 1990, №7.

78. Смовська О. Загадки на уроках мови, 1998, №6.

79. Смовська О. І. Крилаті вислови і фразеологізми на уроках мови, 1989, №12.

81. Сорку Г. Л. Набір речень для зорових диктантів, 1993, №2.

82. Сугейко Л. Перспективність у навчанні стилістики, 1997, №4.

83. Сум І. М. Групова робота на уроках рідної мови, 1996, №5.

84. Тименко В. 77. Конструювання слів або віршована розмова про українську мову, 1993, №7.

85. Фенок Г. Г. Наступність і перспективність при формуванні граматичного поняття «іменник», 1991, №10.

86. Хоменко О. В. Організація процесу пізнання через творчість учнів, 1995, №9.

87. Хорошковська О. Організація навчального процесу та планування уроків української мови у 1 класі шкіл з російською мовою навчання, 1998, №7.

88. Хорошковська О. Проблеми вивчення української мови як державної у школах національних меншин України, 1998, №6.

89. Хорошковська О. Н. Уроки української мови у 1 класі, 1990, №10.

90. Хорошковська О. Н. Уроки української мови у 1 класі, 1997, №9.

91. Хорошковська О., Безрукова Г. Поурочне планування уроків української мови у 1 класі шкіл з російською мовою навчання, 1998, №№7, 11, 12.

92. Чорновол-Ткаченко Р. Вправи з української орфоєпії й орфографії, 1997, №1.

93. Чорновол-Ткаченко Р. 7. Структура і зміст початкового курсу української мови, 1995, №8.

94. Шевченко М. В., Тарасун В. В. Діагностичний комплекс завдань під час вивчення граматики та орфографії, 1994, №12.

95. Яненко М. І. Виховання любові до рідної мови на творах Т. Г. Шевченка, 1990, №3.

96. Яновицька Н. І. Формування граматичних умінь дружокласників на уроках української мови, 1989, №9.

Інформаційні ресурси

Бібліотеки загальнодержавного значення

- [Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В.О. Сухомлинського](#) (Київ)
- [Державна науково-технічна бібліотека України](#) (Київ)
- [Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника](#)
- [Національна бібліотека України для дітей](#) (Київ)
- [Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського](#) (Київ)

Обласні універсальні наукові бібліотеки

[Івано-Франківська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І.Я. Франка](#)

[Тернопільська обласна універсальна наукова бібліотека](#)

[Закарпатська обласна універсальна наукова бібліотека](#)

(Ужгород)

[Бібліотека Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка](#)

Освітні портали і сайти

• <http://www.mon.gov.ua/> - офіційний сайт Міністерства освіти та науки України.

• <http://www.iteach.com.ua> – український сайт програми Intel «Навчання для майбутнього».

<http://pochatkova-shkola.net/arhivezm.htm> - архів змісту номерів журналу "ПОЧАТКОВА ШКОЛА"

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1

Програмові вимоги до екзамену

(запитання до екзамену складено за темами повного курсу
МНУМ)

«ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ. МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ГРАМОТИ»

Теоретико-методологічні засади побудови курсу методики навчання української мови

1. Методика навчання української мови як галузь лінгводидактичної науки.
2. Предмет, завдання, структура методики навчання української мови як навчальної дисципліни.
3. Специфіка шкільного предмета «Рідна мова» в початкових класах. Діючі підручники для початкової школи.
4. Зв'язок методики з іншими науками. Методологічні засади лінгводидактики.
5. Основні методи дослідження лінгводидактичної дійсності.
6. Внесок визначних лінгводидактів у розвиток науки. Джерела вивчення курсу.

Наукові засади методики навчання грамоти

1. Характеристика основних змістових ліній мовної освіти молодших школярів.
2. Принципи побудови шкільних підручників з навчання грамоти.
3. Лінгвістичні основи методики навчання грамоти молодших школярів.
4. Психофізіологічні особливості дітей молодшого шкільного віку.

Добукварний період навчання грамоти в початкових класах

1. Характеристика сучасного звукового аналітико-синтетичного методу навчання грамоти. Основні періоди та етапи навчання грамоти за цим методом.
2. Основні навчально-виховні завдання добукварного періоду.
3. Форми виявлення ступеня готовності дітей до навчання грамоти.
4. Методика розвитку усного мовлення й мислення дітей у добукварний період.
5. Методика формування початкових уявлень про слово, речення, висловлювання.
6. Методика ознайомлення учнів з фонетичними уявленнями. Розвиток фонетичного слуху. Робота над усуненням вад мовлення.
7. Методика підготовки першокласників до письма. Особливості навчання письма ліворуких учнів.
8. Характеристика дидактичного матеріалу, засобів унаочнення.

Букварний і післябукварний періоди навчання грамоти

1. Три етапи букварного періоду навчання грамоти. Завдання кожного з них.
2. Види аналітико-синтетичних вправ на кожному етапі букварного періоду, методика проведення.
3. Види словникових та словниково-логічних вправ, методика проведення.
4. Методика роботи над реченням і зв'язним текстом у період навчання грамоти. Прийоми опрацювання тексту та сюжетного малюнка.
5. Методика формування навичок безвідривного письма слів. Прийоми вироблення ритмічного письма.
6. Графічна будова букви, методичні прийоми пояснення елементів друківаних та писаних букв.

7. Методика ознайомлення з новою буквою та звуками, які вона позначає на письмі.
8. Післябукварний період навчання грамоти. Основні його завдання.

Особливості сучасного уроку навчання грамоти

1. Зміст, структура і методика уроків мови в добукварний період навчання грамоти.
2. Структура й методика уроків читання в букварний період.
3. Структура й методика уроків письма в букварний період.
4. Особливості уроків читання в післябукварний період.

МЕТОДИКА РОЗВИТКУ УСНОГО ТА ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Теоретико-методичні основи розвитку зв'язного мовлення молодших школярів

1. Психолого-лінгвістичні основи методики розвитку зв'язного мовлення учнів.
2. Структура й зміст програми з розвитку мовленнєвих умінь, формування культури мовлення й етики мовного спілкування учнів 1-4 класів.
3. Основні напрями роботи з розвитку мовлення учнів на вимовному, лексичному, синтаксичному рівнях.
4. Прийоми навчання зв'язних висловлювань молодших школярів. Комплексні вправи з розвитку зв'язного мовлення.

Робота над переказами в системі розвитку зв'язного мовлення учнів

1. Місце переказів у системі роботи з розвитку зв'язного мовлення. Вимоги до навчальних переказів.
2. Види переказів. Підготовка до їх написання.
3. Методика проведення детального, вибіркового, стислого переказів.
4. Мовні помилки, їх класифікація.
5. Методика попередження й виправлення мовних помилок.

Методика роботи над творами різних видів

1. Місце творів у системі роботи з розвитку зв'язного мовлення. Вимоги до них.
2. Класифікація учнівських творів. Основні етапи роботи над учнівським твором.
3. Особливості підготовчої роботи до складання творів різних видів.
4. Критерії й норми оцінювання учнівських переказів й творів.

Робота над образними словами й виразами

1. Ознайомлення школярів з прямим і переносним значенням слова, багатозначними словами, найпоширенішими омонімами.
2. Синоніми, антоніми, методика їх опрацювання на уроках рідної мови.
3. Методика опрацювання фразеологічних одиниць з молодшими школярами.
4. Прийоми розвитку діалогічного й монологічного мовлення молодших школярів.

МЕТОДИКА ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ОСНОВАМИ МОВНОЇ ТЕОРІЇ

Наукові основи методики навчання елементів фонетики, граматики, орфографії

1. Мета, завдання, зміст навчання елементів фонетики, граматики, орфографії в початковій школі.
2. Структурування курсу української мови в початковій школі. Структура підручника з мови, його функції. Принцип розташування матеріалу за роками навчання.
3. Процес формування граматичних понять в учнів та обсяг граматичних визначень, засвоєння їх учнями.

4. Сучасні методи і прийоми навчання елементів фонетики, граматики, орфографії. Прийоми програмованого навчання; застосування комп'ютера.

Методика опрацювання елементів синтаксису й пунктуації

1. Формування поняття про речення та його типи.
2. Методика поетапного засвоєння понять «основа речення», «головні й другорядні члени речення».
3. Методика роботи над засвоєнням синтаксичного зв'язку між членами речення.
4. Ознайомлення з однорідними членами речення.
5. Практичне ознайомлення зі складним реченням.
6. Види вправ із синтаксису й пунктуації.

Методика вивчення частин мови на основі зв'язного тексту

1. Методика вивчення іменника за лінійно-концентричним принципом навчання.
2. Методика ознайомлення з прикметником на уроках рідної мови.
3. Методика вивчення дієслова.
4. Методика вивчення числівника, займенника, прислівника в початкових класах.
5. Методика роботи над прийменниками, сполучниками.
6. Види вправ. Методика проведення морфологічного розбору.

Методика ознайомлення з морфемною будовою слова, елементами української фонетики, графіки

1. Місце й завдання роботи з вивчення теми «Будова слова». Труднощі вивчення теми, їх причини.
2. Особливості роботи з ознайомлення з основою слова і його закінченням, коренем, префіксом, суфіксом, їх роллю у словозміні й словотворенні. Морфемний розбір слів.
3. Методика формування уявлення про фонетичну систему української мови у зв'язку з графікою й орфоепією.

Методика навчання молодших школярів орфографічно правильного письма

1. Принципи української орфографії. Граматичний та антиграматичний напрями в методиці навчання орфографії.
2. Уявлення про орфограму. Класифікація орфограм.
3. Орфографічні правила. Особливості роботи з ними.
4. Методи і прийоми навчання орфографії
5. Робота над орфографічними помилками.

Особливості уроку української мови в початковій школі

1. Типи і структура уроків української мови, вимоги до їх планування, підготовки й проведення.
2. Основні етапи комбінованого уроку.
3. Контрольні уроки та уроки аналізу контрольних робіт.
4. Особливості уроку української мови в умовах класу-комплекту.

ДОДАТОК 2

Зразок екзаменаційного білету
 Державний вищий навчальний заклад
 «Прикарпатський національний університет імені Василя
 Стефаника»

Освітньо-кваліфікаційний	рівень
Напрямок (Спеціальність) _____ Семестр	підготовки
Навчальна	дисципліна

ЕКЗАМЕНАЦІЙНИЙ БІЛЕТ № _____

1.

2.

3.

4.

Затверджено _____ на _____ засіданні _____ кафедри

Протокол № _____ від « _____ » _____ 20 ____ р.

Завідувач кафедри _____
 _____ (підпис) _____ (прізвище та

ініціали)

Екзаменатор _____

МЕТОДИЧНА ПАПКА ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ (матеріали для педагогічної практики)

Розділ 1. Методика навчання грамоти (2 курс)

- 1) Конспект уроку з вивчення нового звуку й нової букви;
- 2) конспект уроку письма з показом нової писаної букви;
- 3) конспект уроку закріплення вивчених звуків і букв;
- 4) схеми аналізу уроку письма та уроку читання в 1 класі;
- 5) наочні посібники для ознайомлення із звуком, складом, наголосом.
- 6) Заповнений зошит для письма з друкованою основою «Пропис».

Розділ 2. Методика розвитку усного та писемного мовлення молодших школярів (3 курс, 1 семестр)

- 1) Конспекти уроків з написання переказів:
 - а/ детального,
 - б/ стислого,
 - в/ вибіркового);
- 2) конспекти уроків з розвитку зв'язного мовлення (для 2,3 і 4 класів).
- 3) Пам'ятка : «Оцінювання контрольного завдання в початкових класах»

Розділ 3. Методика класного та позакласного читання (3 курс, 2 семестр)

- 1) Конспекти уроків читання:
 - а) ознайомлення з новим твором,
 - б) узагальнення знань,
 - в) нетрадиційного уроку;

- 2) конспект уроку з позакласного читання;
- 3) програма дитячого літературного ранку .
- 4) Пам'ятка «Оцінювання читацьких умінь учнів 2-4 класів».

Розділ 4. Методика ознайомлення з основами мовної теорії (4 курс, 1 семестр)

1. Конспекти уроків:

1) конспект уроку з ознайомлення з новою частиною мови (постановка й розв'язання проблемної ситуації на матеріалі виучуваної теми);

2) план-конспекти уроків з ознайомлення з граматичними поняттями роду; числа; відмінка; особи; часу;

3) сценарій і матеріали інтелектуальної гри «Що? Коли? Як?» з теми «Методика вивчення частин мови на основі зв'язного тексту» (сценарій гри, карточки із запитаннями й відповідями для трьох рівнів складності, план тренінгу команд);

4) конспект уроку з аналізу контрольного диктанту й роботи над помилками.

2. Добір текстів для різних видів диктантів (показати знання класифікації диктантів) (1-4 класи)

3. Термінологічний словник лінгводидактичних термінів.

4. Пам'ятка: « Критерії і норми оцінювання навчальних досягнень учнів 1-4 кл.».